

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Dr. Gyöngyösi Zoltán

Az állatok joga és jogalanyisága

Bevezető

Szinte az egész világon a jogtudomány és a jogszabályok szerint – s ez így van már évezredek óta - az állat „dolog”, azaz tulajdonjog tárgya, amely csak annyiban különbözik a tárgyaktól, hogy az állatvédelmi jogszabályokban rögzített elvárások alapján különleges védelmi (kezelési) rendelkezések alá esik, melynek okát részint az állat, részint a társadalom érdeke képezi. Ezzel azonban az állatok szinte sehol sem kerültek ki a „dolog” kategóriájából, tehát nem nyertek sem jogalanyiságot. A jogalkotó szinte mindenütt kivonja magát az állatok jogi státuszát érintő kérdések komoly megtárgyalása alól, s ezt általában két indokkal teszi meg. Az egyik az, hogy a társadalomnak van ennél fontosabb problémája is – előbb az emberek egymás közötti problémáit kell megoldani, majd csak ez után következhet az ember-állat viszony finommegmunkálása. A másik az, hogy az állatok bármiféle jogáról, jogállásáról főlegesen beszélni, mivel a hatékony állatvédelem önmagában kihúzza az állatok jogaival kapcsolatos kérdések méregfogát.

Jelen tanulmányomban kísérletet teszek arra, hogy vázlatosan bemutassam az állatok státuszával és jogaival, illetve jogilag elismert érdekeivel kapcsolatos eddigi főbb filozófiai és jogi fejleményeket. Reményem az, hogy ennek alapján az olvasó továbbgondolja a bennük foglaltakat s megválaszolja – legalább magának – a kérdést, hogy van-e értelme vitát folytatni az állatok jogalanyiságáról vagy sem.

Az állatok jogállása az XX. századig

Még néhány évtizeddel ezelőtt is az állatot és az embert szükségszerűen alá-fölrendeltségi viszonyban lévő lényeknek tekintették, ahol ez utóbbinak korlátlan rendelkezési joga van az előbbieké élete fölött. Az állatok jogalanyiságát ez a jogi szemlélet sosem ismerte el.

Ennek alapját Arisztotelész fogalmazta meg. Álláspontja szerint az ember és az állat között az az egyetlen különbség, hogy az állat nem tud racionálisan dönteni, míg az ember kizárólag így tud. Arisztotelész feltételezte, hogy az ember nem racionálisabb az állatnál, hanem ő az egyedül racionálisan cselekvő lény a világon, vagyis nem fokozati, hanem áthidalhatatlan minőségi különbség van közöttük. Mivel a természetben hierarchia van, ezért a növények az állatok, az egyes állatok pedig más állatok szolgálatára vannak teremtvé, míg az ember alárendeltje a bioszféra, azaz állatostul-növényestül a természet teljessége.

A kérdésről az ókorban nem nyitottak vitát, mert az Arisztotelész által lefektetett gondolatokat evidenciának tekintették. Annál is inkább így volt ez, mert az ókor létszemlélete még odáig sem jutott el, hogy az ember, mint „racionális állatot” az önértékéért tisztelje: erre példa volt a rabszolgaság, ahol a jogalkotó ugyan folyamatosan igyekezett javítani a rabszolgák helyzetén, azonban ezeknek vajmi kevés foganatja volt. A görög-római gondolkodás szerint a rabszolga azért az, ami, mert csak egy „beszélő eszköz”, még akkor is, ha emberi lehetőségeit (pl. önmaga kiváltását) elismerték. Ilyen körülmények között az állatok érdekeinek védelméről szó sem eshetett.

A kereszténység sem változtatott radikálisan ezen az állásponton. Az új vallás ugyan az embert azért tette védetté, mert önértékként ismerte el az „ember” mivoltot, amelyet viszont nem ismert el a római jog. Ugyanakkor ez mit sem módosított az elnyomás és a kizsákmányolás gyakorlatán, mint ahogy magát a rabszolgaságot sem szüntette meg, csak

annak legkirívóbban kegyetlen példáit számolta fel – pl. a gladiátorjátékokat, amelyeket aztán állatokkal helyettesítettek.

A kérdést tekintve egyetlen előremutató személy Porfirius neoplatonista filozófus volt, aki szerint az állatok részei a „logosz”-nak, azaz a teremtő és fenntartó világszellemnek, így az emberek rokonai, tehát az emberek igazságtalanságot követnek el, ha rosszul bánnak velük.

Az állatokkal való keresztény bánásmód elvét foglalta össze az „isteni doktor”, vagyis Aquinoi Szent Tamás, amikor kifejtette: az állatoknak nincsenek ugyan jogaik és így ezekkel kapcsolatban bűn elkövetéséről nem lehet beszélni, azonban a velük való kegyetlenkedés azért nem fogadható el, mivel ez az ember morális lealacsonyodásával jár együtt: az állatokkal való rossz bánásmód ugyanis maga után vonja az embertársainkkal való sérelmes viselkedés megszokottá válását, beidegződését, a kegyetlenkedés és a közöny fokozódását.

Az állatokkal kapcsolatos bánásmód eme joghiányos állapotával kapcsolatban azonban két zavaró tényező akadt. Az egyik teológiai, a másik gyakorlati megfontolásból eredt.

A teológiai megfontolás az emberi szenvedés tényéből indult ki. Eszerint Isten jogosan mér szenvedést az emberekre, illetve ez a szenvedés teológiailag igazolható. Ennek oka egyrészt a eredendő bűnbeesés, másrészt az, hogy a szenvedés vállalása az embert morálisan Istenhez közelítheti. A szenvedésnek volt tehát értelme a lelkes teremtmény, vagyis az ember vonatkozásában, ugyanakkor a teológia nem tudott mit kezdeni az állatok szenvedésével. Azok ugyanis – lelkük nem lévén - nem eshettek bűnbe, és morálisan sem tudtak a szenvedés által Istenhez közel kerülni. Ráadásul, ha az állatokkal kapcsolatban nincsenek erkölcsi kötelezettségeink, akkor az általuk viselt szenvedés maga is részben emberi termék, amelynek meg kellett volna adni a morális indokát. Ezzel azonban a teológia adós maradt.

Ehhez képest ellentmondásosnak tűnik, hogy a középkor folyamán – és még csak nem is a „legsötétebb” időszakokban - voltak esetek, amikor az állatok perbeli pozíciót nyertek, pl. amikor „istentelen” cselekedeteik miatt büntetésben részesítették őket. Kaptak büntetést macskák, kutyák, disznók, mert megfojtottak, megharaptak, megöltek embereket, a legvadabb ítélet az volt, amikor egy kakast azért ítélte máglyára 1474-ben a bázeli magisztrátus, mert - így az ítélet - tojást rakott. A jogi gondolkodás azonban ezzel nem ismerte el azt, hogy az állat jogalany lenne. Ezek az ítéletek az állatvilág cselekedeteit egy síkon engedték kezelni az emberi cselekedetekkel, de csak abban a vonatkozásban, hogy mindkettő cselekményeinek erkölcsi súlyát az isteni rend által megalkotott szabvány szerint mérlegelték. Ezért ez az ítélkezési gyakorlat az állatok cselekedeteinek elbírálásakor a számukra is megalkotott „isteni rend” megszegését igyekezett utólagosan rendezni. Mivel a Bibliában a Teremtő nem adott jogot arra, hogy állat embert öljön, avagy természetellenes cselekményt végezzen, ezért e cselekményeket (ha bizonyítottak vették őket) az isteni rend megszegésével azonosították, tehát a világi törvényszékek ezt az „isteni rendelést” igyekeztek helyreállítani – nem kis mértékben a „sátán” megleckéztetésére, „aki” (és ez vitán felül állt) az állatok gonosztettein keresztül jelezte és deklarálta a törékeny emberi lét fölötti hatalmát. Ugyanakkor szó sem volt arról, hogy embereket büntettek volna meg azért, mert az állatokkal helytelenül bántak, hiszen ez utóbbiak az ember szolgálatára voltak teremtve.

A fent jelzetteknel is komikusabbak voltak azok az ügyek, amelyekben az állatokat végzéseikkel és ítéletekkel akartak kötelezni valamilyen embernek tetsző magatartásra. Ma már teljesen érthetetlen ez a gondolkodás, azonban ha a Bibliát vesszük alapul, akkor már kevésbé. Ha ugyanis a Biblia kimondta az állatokra, hogy „sokasodjatok és töltsétek be a földet”, akkor nem lehetett a leghíresebb esetben: a szőlőt dézsmáló vincellérbogarak ügyében azok terhére róni káros szaporaságukat, márpedig 1587-ben Saint Julien városka vezetősége ezt akarta elérni a bíróság előtt. Ilyenkor az értelmetlen, kikényszeríthetetlen és betarthatatlan jogalkalmazói aktus leginkább egy ünnepélyes felfolyamodás volt Isten számolyához annak érdekében, hogy állítsa helyre az átmenetileg megbomlott természeti egységet.

Az állati szenvedések kérdésében a „megoldást” végül Descartes szállította, aki deklarálta: a kérdés felvetése egészében azért elhibázott, mert az állat nem is képes szenvedni. Ő maga is Arisztotelészből indult ki, mikor azt állította: az ember csak annyiban azonos az állattal, hogy

van térbeli kiterjedése (anyagból áll), azonban ehhez hozzáadódik az, ami az állatnak nincs: a „cogito ergo sum” hordozója – a racionális lélek. Az állatokat beprogramozott masinának tekintette – ezzel egyébként nem állt egyedül, hiszen később még a Francia Enciklopédia is így szócikkkezte a teremtés koronáját: „az ember-gép”. Ha tehát az állat szenved, magyarázta Descartes, akkor ott nincs is igazi szenvedés, legfeljebb működési zavarral szembesülünk. A sebesült kutya nem azért vonyít, mert fáj neki valami: ez csak olyan, mint amikor egy kenetlen talicska nyikorog. Descartes lelketlen racionalitásában az állat szenvedésének sem értelme és célja nem volt, viszont ez azzal a teológiai előnnyel járt, hogy a szenvedést nem kellett beilleszteni semmiféle valláserkölcsi rendszerbe. Ennek alapján értelmetlenné váltak az állatperek lefolytatásai, hiszen ha az állatnak sem lelke nincs, sem fájdalmat nem képes érezni, akkor fölösleges megbüntetni bármiért is, ami nem tetszett nekünk a viselkedésében, a bűnhődést meg úgysem fogja érezni, hiszen szenvedni sem képes.

Descartes köszívű tanát azonban az akkori filozófiai környezet sem fogadta el, mert ez szembeállt a mindennapi élettapasztalatokkal. Inkább a hagyományos megoldást választották, vagyis nem foglalkoztak a kérdéssel. A „sötét” középkor elmúltával az állatok elleni perek és felszólítások különben is idejét múltak. Az állat szimplán dologi és kötelmi jogi jogtárggyá változott, amelyekkel illet méltányosan bánni, de ha nem, hát akkor sem lehetett elítélni az állatkínzót. E korszak joga szerint a szükségszerűen embernek alávetett, kizsákmányolható környezet csak akkor élvezett védelmet, ha arra a társadalom anyagi-szellemi szükségleteinek kielégítése végett szükség volt.

Nem segített az állatvédelem filozófiai megalapozásának a francia felvilágosodás sem. Itt vált szét két konzekvens gondolatmenetté az ember eredendő természetéről szóló vita. Az addigi valláserkölcsi alapokon álló gondolkodás szerint az ember eredendően rossznak született, ennek következtében mindenki az emberi nem bűneiért kellett hogy szenvedjen. A felvilágosodás emberképe szerint azonban az ember eredendően jó, vagy legalábbis semleges indítatású volt és csak a helytelen társadalmi berendezkedés miatt fajultak el benne a rosszra való hajlamok. Ezt a megkülönböztetést a mai napig is észlelhetjük a társadalomelméletekben, mivel az első a konzervatívok, a második a baloldaliak és a liberálisok nézőpontját tükrözik. Mivel pedig a felvilágosodás kiindulópontja szintén az volt, hogy az ember racionális lény, amely képes magát fejleszteni, ezáltal az emberiséget kiemelték az állatvilágból, megszakították az azzal fennálló egységét, vagyis tökélyre fejlesztették az arisztotelészi gondolkodásmódot az „egyedül racionális lény” vonatkozásában. Ez viszont az állatvilág irracionalitásának és ösztönvilágának a túlhangsúlyozásával, vagyis az állatok további leminősítésével járt együtt.

A fentiek miatt az XVIII-XIX. század közgondolkodása egy ökoszisztéma faji elemeinek a megőrzését nem azért tekintette fontosnak, mert ezzel az élővilág integritása, mint védett érték, fenntartható maradt volna, hanem elsősorban azért, mert az emberi érdekkielégítést ez szolgálta: így pl. nem azért hoztak védelmet egy erdő „érdekében”, mert az erdőt önjogúan ápolandó értéknek tekintették, hanem azért, mert pl. azt vadasparkká akarták fejleszteni vagy annak megtartani. Az ezen az alapon fennálló környezetvédelmi szabályozás ezért lényegében ember-ember és nem ember-környezet viszonyt rendezett.

Ezen a szemléleten a Jeremy Benthamtól sokszor idézett mondás sem változtatott, hogy ti. nem azt kell figyelembe venni egy élőlényvel való bánásmód esetén: milyen az intellektusa, tud-e beszélni, hanem azt, hogy képes-e szenvedni. Bentham, az utilitarizmus atyja – és egyben az állatvédelem nagyhatású apostola - monista erkölcsi rendszert kívánt létrehozni, azaz egy alapelvet tett meg minden morális értékelés alapjává: azt, hogy egy tett eredménye milyen mértékben minősül örömforrásnak más lények részére. E következményelmélet szerint minden cselekményünknel azt kell figyelembe venni, hogy hány lény boldogságához, könnyebb életéhez és szenvedésmentességéhez tudunk hozzájárulni és mennyinek okozunk vele terhesebb sorsot, méltánytalanságot vagy fájdalmat. A boldogabb világ: a legtöbb boldog lény világa. Minden ezzel ellentétes cselekvés elítélendő: ilyen erkölcsi szörnyetegek követnek el, vagy a tudatlanok. Ebben a rendszerben az állatoknak is vannak érdekeik a boldog életre,

ezért ezt is megfontolás tárgyává kell tenni az egyes döntések meghozatalánál. Az ember és az állat tehát e ponton egy erkölcsi rendszer tagjaivá váltak.

Benthamot az állatokkal kapcsolatos gondolatai miatt területén két oldalról is támadták.

Az alapvető kritika az volt, hogy az utilitarizmus illemtelen egyenlőséget tesz az állat és az ember között, közös morális ketrecbe kényszeríti őket s az emberek érdekeit feláldozza az állati érdekekért, holott az embernek elsősorban a saját szükséglet-kielégítésére kell gondolnia és csak utána az állatéra. Bentham azonban elsősorban az állatok szenvedésmentessége érdekében lépett fel, azt azonban egyáltalán nem állította, hogy az állat és az ember között e területen kívül egyébként is teljes egyenlőség lenne.

Az állatvédők viszont épp emiatt bírálták Bentham rendszerét, mert az inkonzekvensnek tekintették, ugyanis nem következett belőle az állatoknak való szenvedésokozás abszolút tilalma: ha a szenvedés okozása szükséges ahhoz, hogy az emberek számára minél több jó származzon, akkor ez egy utilitarista számára elfogadható. Az utilitarizmusban fő dolog az érdekek összemérése – míg azonban az állatnak leginkább egy érdeke van (hagyják békén), addig az embernek számtalan s ezeknek az érdekeknek rendszerint alanya az állat is, különösen, ha az ember azért tartja, hogy ilyen alany legyen (házasított állatok). Az állatok szenvedésének mérlegelésekor azonban emellett azt is figyelembe kell venni, hogy van értelmes és értelmetlen szenvedés – ugyanakkor pusztán az érdekek összemérése nem feltétlenül vonja maga után ezt a megkülönböztetést. (Pl. e megkülönböztetés nélkül egy állatviadal esetén az utilitarizmus csődöt mond, hiszen ami két állatnak rossz, az százezer nézőnek jó szórakozás, mégsem lehetne állítani, hogy ez lenne a „megvalósult etika” eszménye.) Ezért az utilitarizmus túl sok, aktuálisan változó kibúvót tud adni az embernek az állatok számára okozott szenvedések megengedhetősége érdekében.

Ennél is összetettebb volt a harmadik támadási irány. Eszerint már az is probléma, hogy kiderítsük: kinek mi okoz boldogságot, ezt az értékeli műveletet pedig az ember végzi el. Az állatok esetében viszont mi magunk sem feltétlenül tudjuk, hogy mikor mi a legjobb nekik. Az utilitarizmus működik addig, amíg vágyaikat kifejezni tudó, sorsukban összehasonlítható, értékeiket tekintve egyenlőnek feltételezett személyek érdekeit vesszük figyelembe – nem ad viszont hiánymentes rendszert akkor, ha az összehasonlításnak nincsenek egyértelműen azonosítható elemei, ahol az egyenlőség csak kívánalom, de nem tény, a személyeket pedig más-más módon értékeljük, mint ahogy maguk is más-más módon értékelik önmagukat.

Az utilitarizmus azzal válaszolt erre, hogy az élővilág sokérvűségével kapcsolatos problémának a megoldásánál figyelembe vette azt is, hogy az egyes állatok milyen mértékig képesek az öntudatra. Szerven ugyan minden lény tud, de minél összetettebb egy lény mentális élete, annál közelebb jut ahhoz, hogy saját életében minél több preferenciát alakítson ki magának, vagyis minél több oldalról tudja értékelni a saját boldogságát vagy boldogtalanságát. Ez a mentális szint viszont nem minden állatnál azonos – van, ahol nincs is. Az állatok szenvedésmentesség iránti igényeit egy igen tagolt érdekrendszerben kellene összehasonlítani az emberek hasonlóan sokféle érdekeivel, majd levonni belőle azt a magatartási elvárást (erkölcsi maximát), amely a legtöbb jót okozza mindenkinek. Ennek alapján Bentham nem tekintette rossznak az állatok elpusztítását pl. az élelmiszerkészítés érdekében, mivel az állat nem fél a haláltól, az ember viszont fél az éhezéstől. (Arra viszont a mai napig nem jött rá az emberiség, hogy mi lehet az állatra-emberre egyaránt kiterjedő maxima s vélhetőleg ez még így lesz pár évtizededig.)

A filozófia végül nem merült bele mélyebben a Bentham nézeteivel való konfrontálódásba – az XIX. század gondolkodói egészen más témák foglalkoztattak: a történelem szelleme, a kapitalizmus, a társadalmi és ipari forradalmak, a gyarmatosítás, a monista és valláserkölcsi rendszerek átalakulása, az elidegenedés, az osztályproblémák és a filozófiai megismerés kérdései. Kant volt egyedül az, aki a mai napig kiható érveléssel érintette a kérdést. Álláspontja ez volt: az állatokkal szemben semmiféle erkölcsi kötelezettségünk nincs, mivel nem vagyunk velük egy erkölcsi rendszerben - így amikor az állatokat védelmezni és gondozni kell, akkor emberi érdekeket elégítünk ki. Nem azt kell tehát figyelembe venni,

hogy tettünkkel egy állatnak mekkora szenvedést okozunk, hanem azt, hogy az állat gazdája ne károsodjon. Ugyanakkor az állatokkal való méltányos bánásmód az emberi erkölcsökre is fejlesztően hat, ezért szükség van az állatok kíméletére, de nem elsősorban az állat önérdeke, hanem a mi erkölcsi önérdekünk miatt.

De még ezt a szemléletet sem tudták egykönnyen elfogadtatni a társadalommal a kibontakozó állatvédelmi mozgalmak. Az első szervezett állatvédelmi mozgalmat Nagy-Britanniában Arthur Broome lelkész akarta létrehozni 1809-ben Liverpoolban, de az ügy érdektelenségbe fulladt. Később az ír Richard Martin nyújtotta be az első állatvédelmi törvényjavaslatot, amelynek alapján létre is jött a világ első állatvédelmi törvénye 1822-ben. Bár ennek alapját a mézárskéken dülő állapotok és a kizsákmányolt lovak látványai szolgáltatták, a hatóságok elszabotálták az érvényesítését. 1824-ben aztán Martin és Broome létrehozta az első állatvédelmi egyesületet, a „*Társaság az állatokkal szemben elkövetett kegyetlenkedések ellen*” nevű szervezetet, amely azonban gyorsan bezárta az irodáját, akkora adósságot halmozott fel. A törvényt pedig alig tartották be – egészen az első próbaperig, amelynek egy megvert szamar volt az alanya. A per – hála az egyesület közreműködésének – sikerrel járt és ezen felbátorodva innentől kezdve egyre-másra alakultak meg az állatvédelmi egyesületek szerte a világon. 1835-ben maga Viktória hercegnő vállalta a fővédnökséget a társaság felett, majd trónra lépése után az felvehetette a „royal”, azaz „királyi” nevet – s mind a mai napig ezen a néven szerepel (*Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals*, rövidítve: RSPCA: „*Királyi Társaság az Állatokkal Szembeni Kegyetlenség Megelőzése Érdekében*”). Érdemes megjegyezni, hogy a következő állatvédelmi egyesület az akkor három részre darabolt Lengyelországban alakult meg.

E törvények azonban nem vezettek el odáig, hogy az állatok békés életre való önjogát elismerték volna: a szabályozást a közerkölcs és az állatok kímélete irányította, nem az állatok mellérendelt szerepe vagy jogalanyisága. Ott, ahol a gazdaságról, a hadseregről, az élelmiszertermelésről vagy a szórakoztatóiparról volt szó, az állatvédelmet rugalmasan értelmezték, s bevezették a társadalom érdekében az állatok oldalán fennálló „szükségszerű szenvedés” fogalmát, amelynek fogalmi köre szabadon volt tágítható a katonai lovak alkalmazásától kezdve az állatviadalokig, majd a rövid időn belül fellendülő állatkísérletekig. Nem adtak „jogokat” az állatoknak, de elismerték védendő érdekeiket ott, ahol az nem gátolta az emberi szükséglet-kielégítést. Ez a gondolatmenet az állatot nem emelte ki a dologi jog uralmi világából – kísérletet sem tett rá.

Az állatokkal kapcsolatos nézőpontokon Darwin nézetei változtattak. Ő mutatta ki, hogy az állat és az ember nem két elkülönült természeti egyed, amelyeknek legfeljebb nyomokban lehet egymáshoz köze, ellenben egy fejlődési trend fokozati példányai, ahol nincsenek áthidalhatatlan szakadékok (pl. az ember és az emberszabású majmok között). Erre utóbb a genetika is rámutatott, hiszen közismert, hogy az állatok bizonyos fajai és az ember között csak viszonylag csekély számú génbeli eltérés dönt az ember javára. Egy évszázados lappangás után a környezetvédő mozgalmak (a „zöldek”) hívták fel a figyelmet arra, hogy a környezet és az állat nem azért védendő, mert nekünk szükségünk van rá, „illik kímélni”, és „neki is fáj”, mivel mindezek az érvek csak a primer erkölcsi érzékünkre hatnak, de sosem fognak túlmerészkedni azon a határon, ahol már az állat védendő önérdekei kezdődnek. Az új paradigma szerint az állatokról és a környezet egységéről azért kell gondoskodni, mert élőlénytársaként élünk együtt és humanitásunkat felemelő kötelesség fenntartani környezetünk integritását, amely pusztá létével parancsot ad erre.

Az állatvédelmi gondolkodás új lendületet kapott az 1960-as években. Ebben az időben került a figyelem előterébe a környezeti válság első hulláma – nem kis mértékben erre alapozták a „68-as” mozgalmak is. Ebben az időben több fontos könyv is megjelent a témáról. Így Lynn White: „*The Historical Roots of our Ecological Crisis*” (1967), Garrett Hardin: „*The Tragedy of the Commons*” (1968), valamint Aldo Leopold később jelzendő 1949-es esszéjének az újabb kiadása (1970). 1973 nyarán jelent meg Arne Naess norvég filozófus cikke: *The Shallow and the Deep, Long Range Ecology Movement: A Summary*. 1973 őszén

pedig egy ausztrál filozófus, Richard Sylvan (korábbi nevén: Routley) a Várnában tartott XV. Filozófiai Kongresszuson adta elő az „*Is there a new, an environmental, ethic?*” c. tanulmányát. Az 1970-es évek voltak a legfontosabbak a vitában: ekkor lépett fel a „három nagy”: Singer, Stone és Regan – az ő munkásságuk gyakorolta ideáig a legjelentősebb hatást az állatok jogairól szóló diskurzusban.

Peter Singer és az specieizmus

Jelenleg két irányzat létezik az állatvédelemben: a „híg-”, és „mélyökológia”. Az elsőt általában Peter Singer ausztrál filozófus és követői filozófiájával szokták azonosítani. Singer könyve a mai napig az állatfelszabadító és állatvédelmi mozgalmak alapműve.

Singer a „*Minden állat egyenlő*” (utalás az „*Állatfarm*”-ra) c. 1974-es írásában¹, majd az 1975-ben megjelent könyvében („*Állatfelszabadítás*”)² az utilitarista elméletek szerint vizsgálta az állatok fájdalommal és szenvedéssel kapcsolatos állapotát. Először is elutasította azt az álláspontot, hogy az állat és az ember egymással egyenrangú lenne – ez ugyanis még az emberi társadalomban sem fedezhető fel, hiszen az emberek sem biológiailag, sem társadalmilag nem tekinthetők egyenrangúnak. Ennek látszólag ellentmond az a tétel, amely a Nagy Francia Forradalom óta minden haladó állam jogrendszerének az alapja, hogy ti. minden ember egyenlő.

Itt rögtön meg kell állnunk – az emberek nemhogy képességeiket, társadalmi és egyéni lehetőségeiket, de még a állampolgári jogukat tekintve sem egyenlők egymással. A nemzetközi egyezmények által többszörösen lerögzített „emberi jogok” többsége még most is csak kívánalom a bolygó jelentős részén, míg a másik felében a társadalom egy része (vagy éppen maga a hatalom) törekszik arra, hogy e már megadott jogoknak egy részét korlátozza, vagy visszavonja, másik része pedig nem feltétlenül az így kikristályosodott, elsősorban nyugati értelemben vett „emberi jogokat” akarja adaptálni a saját jogrendszerbe. Ha pedig az emberek között sincsenek egyenlő jogok, akkor hogyan lehetne elvárni, hogy az emberek és állatok is azonos jogokkal rendelkezzenek? Ha pedig a formálisan megadott jogoktól elvonatkoztatunk, akkor viszont a mai napig nem tisztázott, hogy az emberek mindig csak „mások”, vagy van közöttük önértéküket érintő hierarchia is? Az „emberek közötti egyenlőség” hívei tehát eleve egy olyan szempontból indulnak ki, amely maga sem teljesen elfogadott: ennek következtében az emberi egyenlőség leginkább hit kérdése, mint ahogy hit kérdése a legtöbb elv, amelyet vallunk (pl. hogy az emberek eredendően jók vagy rosszak).

Emellett még manapság sem általánosan elfogadott hit az, hogy minden embernek joga van a szenvedés- és nélkülözésmentes életre, a méltányos bánásmódra és az életvédelemre. Csak azoknak tulajdonítunk ilyen jogokat, akikről feltételezzük, hogy ezeket – valamilyen aktuális szempontrendszer alapján – meg is érdemlik. Az életvédelem és a szenvedésmentesség nem volt szempont Csecsenföld pacifikálásánál, a délszláv polgárháborúban, a ruandai népirtás során, a mindennapi faji és vallási zavargások közben. A nélkülözésmentes élet hitébe vetett bizalmatlansággal nap mint nap találkozhatunk a kilakoltatásoknál, a gyötrelmes színvonalú egészségügyi ellátásoknál, a menekültkérdésnél. Az eutanázia tilalma szintén felveti a szenvedésmentesség kérdését – miközben az eutanáziát sem adták még meg a legtöbb országban a haldoklóknak. (Ellentétben az állatokkal.) A méltányos bánásmód pedig az élet legtöbb területén pedig nem más, mint a „vágy titokzatos tárgya”, amelynek anti-megnyilvánulásával akár a legutolsó közértben vagy közigazgatási egységnél is szembesülhetünk. Az esélyegyenlőségről pedig jobb nem is beszélni, amikor a társadalmak többségében az egyre inkább felértékelődő, mi több: menedzserek és pszichológusok által kötelezően kiküzdendő értéknek tekintett kapcsolati tőke és nem az egyéni tehetség dönt a pozíciók betöltésénél, az üzletek elnyerésénél, a karrier megindulásánál.

¹ Peter Singer: *All Animals are Equal. Philosophical Exchange*, vol. 1 (Summer 1974), pp. 103-116

² Peter Singer: *Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals*, New York Review/Random House, New York, 1975.

Mindezek persze reáliák – a jog viszont generális kívánalmakat terjeszt elő. Az emberi egyenlőség tehát nem tény, hanem kívánalom, amelynek minél tökéletesebb (de soha be nem teljesedő) megvalósulásán a jogrendszer öröködik. Kérdés, hogy az „egyenlőség”-nek nevezett kívánalom szintjén az állatvilág miért nem élvez azonos elbírálást az emberiséggel?

A fajelmélet miatt – mondja Singer, amely nála a „specieism” szóban jelenik meg. Az állat-ember viszonyt nem lehet az alsóbb és felsőbbrendű fajok viszonyában értékelni, mivel ez nem más, mint a rasszizmushoz és a szexizmushoz hasonlóan egy alsóbb- és felsőbbrendűségekre alapozó létszemlélet kifejeződése. Az emberek közötti biológiai és kulturális különbség nem adhat alapot arra, hogy az egyes csoportokat és azok tagjait a kívánalmak szintjén másrendűnek tartsuk egymáshoz képest még akkor sem, ha egyébként a tényleges életesélyeik (és érdemeik – tehetjük hozzá) nem azonosak. Éppen így az állatokat sem lehet alacsonyabb rendűnek tartani az embereknél, hiszen ha az emberek között nem lehet ilyen különbséget tenni, akkor az ember-állat viszonyban sem megalapozott ez a megkülönböztetés. Ezért mindegyikük megérdemli a védett érdekeket, amelyek eddig csak a világ élőlény-rendszerének egyetlen tagja vindikált magának: az ember.

Az egyenlő elbánás elve természetesen nem jelent jogegyenlőséget, de azt mindenképpen, hogy minden élőlénynél a fájdalomra és szenvedésre való képesség vizsgálatánál az emberrel közösen fennálló egyenlőséget kell feltételeznünk. Mivel az állatok éppúgy képesek ezekre, mint az ember, ennek következtében az állatok szenvedésének tudomásulvételét éppúgy nem lehet mellőzni csak azon az alapon, hogy az nem emberi szenvedés, mint ahogy az emberiségen belül az egyes egyedek szenvedését sem lehet kisöpörni a látóterünkől csak azért, mert azok nem egy bizonyos rasszhoz, nemhez, társadalmi réteghez tartoznak – függetlenül attól, hogy a mások szenvedéseinek az alulértékelésére (faji, vallási, etnikai, politikai ideológiák alapján) nap mint nap van példa. A történelem ugyan azt bizonyítja, hogy ilyen megkülönböztetéseket mindig is tett az ember a saját fajtáján belül, azonban ezek lassanként eltűntek s végre sikerült eljutnunk legalább annak felismeréséhez, hogy mindennemű különbözőségünk ellenére mind egy család tagjai vagyunk, még ha ennek lokális, gyakorlati és aktuális kezelési módja nem is mindig ezt mutatja. Az ember azonban jelenleg még nem képes kilépni a saját fajtájának a bűvköréből, holott a szenvedésre való képesség minden élő egyed sajátossága s mégis csak a saját szenvedéseink lehetőségeit kívánjuk csökkenteni, az állatokéval pedig nem foglalkozunk. A specieizmus tehát a fajelmélet egy formája, mert a szenvedésre való képesség egyenlőségével ellentétes.

Látható, hogy a singeri gondolkodásmód mellőzi az összes olyan érvet, amelyet az embernek az állatvilág feletti hatalmával szoktak alátámasztani, hogy ti. az embernek azért van több joga az állatvilág felett, mert beszélni tud, racionális gondolatokra képes, Isten teremtménye vagy halhatatlan lelke van. Ugyanakkor azonban a specieizmus, vagyis az ember felsőbbrendűsége mellett mégis szól egy érv.

Az ember és az állat abban ugyan egyenlő, hogy mindkettő az ökoszisztéma része, továbbá az ember olyan szenvedésre képes, mint az állatok, azonban semmi egyébben. Az ember olyan kiváltságos képességekkel rendelkezik az állatvilághoz képest – ti. a gondolkodással, szabad akaratral és a fejlett erkölcsi érzékkel -, amely önmagában hordja a felsőbbrendűség indokát. Az embernek nem kell megindokolnia, hogy miért felsőbbrendű az állatokhoz képest – pusztán az a pillanat, amikor ez a gondolat felmerül benne, már felsőbbrendűvé teszi őt. Azáltal, hogy az ember a természetben elfoglalt saját helyzetét értékproblémaként éli meg, azt bizonyítja, hogy olyan képességei vannak, amelyek az állatoknál sosem merülnek fel: el tudja magát helyezni a világ rendszerében, minősíteni tudja a helyzetét. Akik megpróbálják ezt tagadni, olyan nyakatekert elméleteket ötlnek ki, olyan bonyolult filozófiai tevékenységet végeznek, amelyekre még a legfejlettebb állatok sem tudnak soha eljutni. Paradox módon minden tudományos előadás, amely az ember és állat egyenlőségéről szó, azt bizonyítja, hogy az ember tud valamit, amit az állat nem – beszélni és összetett módon gondolkodni, továbbá olyan magatartási mintákat megtanulni, amelyeket nem önmaga fejlesztett ki. (A majmok és az ember között ez az egyik legalapvetőbb különbség. Ha egy majom megtanul vagy felfedez

valami újat, akkor azt más majom nem tudja tőle automatikusan elsajátítani – az ember viszont akkor is képes rendkívül bonyolult újdonságok elsajátítására, ha egyébként azokat személy szerint nem ő fejlesztette ki.)

A „szenvedések egyenlőségéről” szóló álláspontot viszont lehetetlen vitatni. Amennyiben egy lény szenvedési képességeit tesszük meg a vele való bánásmód alapjává, akkor valójában érdektelenné válnak azok az érvek, amelyek az ember felsőbbrendűségére alapítják az állatvilág feletti szabados uralmat. Singer rendszerében az az érv sem kivédhetetlen, hogy az ember maga több szenvedésre képes, mint egy állat, mert az embernél lelki szenvedés is létezik, továbbá halálfélelme van, illetőleg pillanatnyi helyzetét sokkal több dimenzióban tudja átélni, mint egy állat – ebből ugyanis nem következik az, hogy az állatok szűkebb dimenziókba zárt szenvedése a számukra kisebb kellemetlenséget jelentene: a szenvedés attól még ott is szenvedés.

Singert ezzel kapcsolatban azzal szokás kritizálni, hogy az embereket leszállítja az állatok színvonalára, mivel – akárcsak Bentham - az állatok szenvedési lehetőségéből indul ki. Singer azonban az állatokat igyekezett az embereket megillető bánásmód színvonalára felemelni. Nézőpont kérdése ugyanis, hogy honnan szemléljük az állat és az ember egyes egyedének a mozgását a közös jogok és elismert érdekek világa felé. Singer emellett kifejtette, hogy önmagában nem baj az, ha saját fajtánkat az állatokhoz képest előnyben részesítjük, azonban ez nem jelentheti azt, hogy szükségtelenül okozhatunk nekik fájdalmat. Az nem specieizmus, ha elfogyasztjuk a másik faj tagjait – hiszen az állatvilág is ezt teszi -, de az már igen, ha ennek érdekében értelmetlen szenvedések átélésére kényszerítjük őket.

Singer természetesen tisztában volt azzal, hogy az ellenfelei legerősebb ütőkártyája mégiscsak az emberek nyilvánvaló felsőbbrendűségére alapított érv lesz, s az, hogy ezáltal nem vagyunk az állatokkal egy erkölcsi rendszerben. Ennek kiküszöbölésére hivatott példáit folyamatosan idézik: ezek a szellemi fogyatékosok, az agykárosodottak és a csecsemők esetei.

Singer szerint a fenti személyekről nem lehet azt mondani, hogy felsőbbrendűek lennének az állatvilághoz képest, mégis igyekszünk megkímélni őket a szenvedéstől és jogokat is adunk nekik, miközben a náluk fejlettebb intellektussal, de hasonlóan fejlett szenvedési érzékkel bíró állatoknak nem biztosítjuk sem az élethez való jogot, sem a szenvedésmentességet. Singer leszögezte: egy felnőtt emlősállat általában rendelkezik olyan érzőképeséssel, mint egy súlyos értelmi fogyatékosban szenvedő hathónapos csecsemő, ezért az állatoknak csak olyan szenvedést szabad okozni, amelyeket erkölcsileg elfogadunk egy ilyen hathónapos csecsemőn is.

Persze, Singer volt annyira pragmatikus, hogy tartózkodott az állati jogok elismerésétől, emellett nem zárta ki az állatoknak okozott szenvedés megengedhetőségét és nem tekintette kifejezetten rosszálló módon az állatok meggyilkolására sem. Singer az állatok megölését nem ellenezte, feltéve, ha azt szenvedésmentesen hajtják végre. Álláspontja szerint az ember és az állat ezen a ponton azért nem egyenrangú, mivel az embernek (kivéve a leginkább öntudatlan egyéneket) van haláltudata, retteg a halál lehetőségétől, vagyis ez a tudat nála szenvedési képeséget okoz. Az állatnak viszont nincs abban az értelemben haláltudata, hogy meggyilkolásuk majdani lehetősége rettegést válthatna ki bennük.

Singer példáulig folyton idézik, célszerű tehát néhány gondolattal elidőzni ezek gyenge pontjainak a kipuhatólása érdekében.

a) Az egészséges csecsemőkkel kapcsolatos gondolatmentet azért nem érdemes komolyan venni, mert minden életformának van egy kezdeti szakasza, amely minőségileg alatt van a kifejlett életforma által birtokolt lehetőségeknek. A csecsemő nem rendelkezik olyan képeségekkel, mint a kifejlett ember – ez azonban természeti jelenség, ezért a „csecsemő” és az „ember” fogalmait azonos módon kell kezelni és mesterségesen elszakítani egymástól. Így viszont már nem állja meg a helyét az az érv, hogy a csecsemő fejletlenebb, mint egy kifejlett állat, ezért a kifejlett állatnak is olyan jogokat kell adni, mint egy csecsemőnek: a kifejlett állatból ugyanis sosem lesz teljes emberi jellemvonásokkal rendelkező létforma, a

csecsemőből viszont igen, csak egyelőre szükségszerűen az, ami az állat is volt a megszületése után.

b) A szellemileg elmaradott vagy agykárosult személy (még akkor is, ha csecsemő) nem tekinthető az emberi faj „normális” példányának: nem ő a standard, akire alapozni szokás az „ember” névhez kapcsolódó összes kritériumot – ő a szomorú kivétel. Ha két gyűjtőfogalmat össze akarunk hasonlítani egymással, akkor nem követhető út az, hogy az egyik gyűjtőfogalom esetén az átlagot, a másiknál a kivételeket vetjük össze, majd az összevetés eredményét a két gyűjtőfogalom egészére kezdjük alkalmazni. Kivételekkel bármilyen gondolatmenetet és következtetést meg lehet alapozni.

c) Az ember agykárosult és szellemi fogyatékosan sem áll olyannyira önmagában, mint a legtöbb állat a fajtársai között, amelyek többsége közönnel veszi tudomásul a társuk halálát, szenvedését vagy megbetegedését, bár természetesen itt is vannak kivételek, mint pl. az elefántok. Számptalan embernek fűződhet érdeke a jelzett személyek életben tartásához és szenvedésmentességéhez, ami az állatok között jóval kevésbé mondható el.

d) A jelzett logikából nem következik az, hogy az ember és az állat egy erkölcsi rendszer tagja. Mindennapi tapasztalataink azt mutatják, hogy az emberek között is versengő erkölcsi rendszerek programjai futnak, ezért nem mondható, hogy az azonos szellemi képességekkel bíró emberek és állatok esetén (s akkor, ha adott esetben az állat magasabb képességeket mutat egy emberhez képest) csak egyetlen erkölcsi s így egyetlen jogi rendszer létezhet.

e) A fenti példákat illetően pl. több tetszőleges logikát is lehet alkotni, nemcsak azt, hogy az ember és az állat egy elbírálás alá esik és más alá nem eshetnek. Így le lehet belőle vonni az alábbi következtetéseket is: egy átlagos majomnak vannak jogai, míg egy súlyosan agykárosodott embernek nem; egy fejlett majomnak vannak jogai, de egy fejletlennek már nem, vagy kevesebb; ha egy agykárosodott embernek vannak jogai, akkor egy átlagos majomnak több joga van hozzá képest, míg egy átlagnál ostobább majomnak „csak” az agykárosodott ember jogai járnak; ha viszont mindegyikük egyenrangú a jogokat illetően, akkor az egész állatvilág jogai azonosak, függetlenül attól, hogy köztük is vannak agykárosodottak.

Singert gyakran szokták idézni, mint a vegetarianizmus propagátorát, ez azonban csak módjával igaz. A húsevással szemben semmi kifogása nem volt, de szerinte az állatok jelenlegi tartási körülményei között a húsevésről átmenetileg le kell szokni, mivel ez tartja fenn a tejtermék-, hús- és tojásipari nagyüzemeket, ahol embertelenek voltak – és jelenleg is azok – a tartási körülmények. Ugyanakkor határozottan ellene volt az állatkísérleteknek, mivel szerinte azok csak akkor elfogadhatóak, ha az állatok sorsának a javítását is szolgálják – erre pedig nem sok példa van.

Singert ráadásul az állatok meggyilkolásával kapcsolatos megengedő álláspontjával új támadási frontot nyitott önmaga ellen. Szemére hányták, hogy amennyiben nem bűn egy állat meggyilkolása, akkor miért nem tekinthető bűnnek az, ha az agykárosultat, szellemi fogyatékosat vagy sérült csecsemőt öljük meg? Ez ugyanis – ha már a közös érdekeknél vagyunk – levezethető lenne az elméletéből. Itt már alkalmazhatatlan az az elv is, hogy az emberi léthez való jogot az öntudatból és a racionalitás lehetőségéből lehetne kikövetkeztetni, mert ez vonatkozhat azokra, akik képesek az ilyenekre – a visszafordíthatatlanul irracionális életet élők (pl. a súlyos szellemi fogyatékosok), avagy az öntudattal nem rendelkezők (pl. agykárosultak) esetén ilyenről nem lehet beszélni. Ezeknél még haláltudat sincs, sorsukat nem képesek olyan sok dimenzióban értékelni, mint ahogy azt az állatok teszik – ha tehát ezek nem gyilkolhatók meg, de a náluk fejlettebb állatok igen, akkor ez önmagában specieizmus – vagyis Singer maga sem képes szakítani a fajelmélettel.

Singer a specieizmust meg is valósította. 1993-ban egy újabb könyvet írt, mégpedig a „*Az emberszabásúak nagyprojektje: egyenlőség az emberségen túl*” címűt (magyarul még nem

jelent meg).³ Ez indította el azt a nemzetközi mozgalmat, melynek neve: Great Ape Project International, rövidítve: GAP. A mozgalom az „egyenlők erkölcsi közössége” nevében arra törekszik, hogy emberi jogokat kapjanak a csimpánzok, a törpecsimpánzok (vagy bonobók), a gorillák és az orangutánok, mivel ezeknek „erkölcsileg fontos jellemvonásaik” vannak. Ezek pedig a következők: képesek felismerni magukat a tükörben (amire minden állat képtelen, kivéve őket és a delfineket), egyéniségük van, kapcsolataikban mély érzelmeket tudnak átélni, fejlett kommunikációs készséggel rendelkeznek, összefoglalva: rendkívül magas önismeretről tesznek tanúbizonyságot, továbbá génállományuk 98,5%-a azonos az emberével. A GAP ezeket az emberszabásúakat azonnal áthelyezné a tulajdon, illetve dolog jogi fogalmai közül a személyek közé úgy, hogy az annak kijáró jogok közül biztosítsák számukra az élethez való jogot, a személyes szabadság védelmét és a kínzás tilalmát. A GAP ennek érdekében el akarja fogadtatni az ENSZ-szel az általa kidolgozott „*Emberszabásúak Jogainak Nyilatkozatát*”. Eszerint az emberek és a jelzett majomfajták egy közösséget képeznek, amelyből a következő követelmények erednek:

- 1) A közösség tagjait megilleti az élethez való jog, amelyet csak nagyon szűken szabott körülmények között lehet áthágni, pl. önvédelem esetén.
- 2) A jelzett állatokat éppúgy megilleti a szabadsághoz való jog, mint az embert. Szabadságuktól megfosztani egyik közösség tagját sem lehet, kivéve, ha önérdékük vagy a közösség érdeke (mások szabadságának a védelme) ezt megkívánja, illetve, ha bűncselekményt követtek el, avagy azzal megalapozottan gyanúsíthatóak. A jogorvoslat joga minden esetben megilleti a közösség tagjait.
- 3) A fájdalom okozása egyenlően hat ki a közösség minden tagjára: ha önkényesen történik, vagy más közösségi tag érdekében, az kínzásnak tekinthető.

Singer természetesen megkapta a magáért e „korlátozott” projekt miatt. Szemére vetették, hogy milyen alapon védelmezi csak és kizárólag a jelzett főemlősöket és más fajokat nem. Amikor Singer arra hivatkozott, hogy csak a jelzett főemlősöknek van „fejlett önismerete”, ismét szembesülhetett azzal a váddal, hogy elvei semmivel sem jobbák az általa bírált specieizmusnál, csak ő nem fajokban, hanem eszerint intelligenciában tesz különbséget fajok között. Bill Davis ügyvéd – Al Gore alelnök egykori védője – kifejezetten hiányolta nála a lelkesedést a „baktériumoktól az elefántokig” kiterjedő állati jogok érdekében. Mások rámutattak arra a tényre, hogy egy emberszabású majom ugyan valóban sokkal összetettebb személyiség egy elefánthoz képest, azonban intelligencia ide vagy oda, egy dolog hiányzik belőlük: az erkölcsi mérlegelés képessége. Ezek a főemlősök ugyanis nem követnek erkölcsi szabályokat – egyszerűen tudomásul veszik, hogy mit szabad nekik és mit nem (mint ahogy a macska és a kutya is), ez azonban nem tudás, csak betanulás.

Singer két érveléssel védekezett a fentiek ellen. Egyrészt határozottan tagadta, hogy eredeti könyvében az állatok részére (válogatás nélkül) bármiféle emberi értelemben járó jogokat kívánt volna adni. A GAP-pal is annyit akart kifejezni, hogy erkölcsi kötelezettségünk a szánalom érzését a legközelebbi rokonainkra kiterjeszteni. (Ez újabb frontot nyitott vele szemben, tekintve, hogy az ilyen „rokoni gondoskodás” megint egyfajta specieizmus.) Másrészt kijelentette: nem ismeri el, hogy minden embernek, csak azért, mert emberi fajhoz tartozik, egyenlő jogai lennének az élethez – egy agyhalott csecsemőnek nincs olyan joga élni, mint egy egészségesnek, amiből az következik, hogy egy agyhalott csecsemőnél fejlettebb emberszabású majomnak viszont van. Ez persze rögtön rászabadította az életvédőket, akik Singert rasszistának és nácinak bélyegezték.

Habár az ENSZ nem tartja tárgyalási szinten az „*Emberszabásúak Jogainak Nyilatkozatát*”, a mozgalom két szerény eredményt azért elért.

³ Peter Singer: *The Great Ape Project: Equality Beyond Humanity* (co-editor: Paola Cavalieri), Fourth Estate, London, 1993.

Az egyik Long Islandhoz kötődött. A helyi állatkertben magányosan senyvedett egy Barney nevű csimpánz, amire az egyik látogató perrel hívta fel a figyelmet. A perben azt igyekeztek kiharcolni, hogy a csimpánz kapjon egy társat. A szövetségi fellebbviteli bíróság 1998-ban kimondta, hogy a látogatónak joga van ezt követelni a csimpánz javára. A per sikere ellenére Barney nem lett boldogabb, ugyanis kiszabadult a ketrecéből, megharapott egy embert és lelőtték.

A másik sikert a mozgalom új-zélandi ága (a GAPENZ) érte el, amely kiharcolta, hogy a szigetországban 1999-ben betiltották az emberszabásúakon való kísérletezést. Ez sem jelentett azonban 100 %-os tilalmat, az új törvény ugyanis azt mondta ki, hogy az emberszabásúakon csak akkor lehet kísérleteket lefolytatni, ha az releváns az adott faj részére, de olyan kísérleteket, amelyek kizárólag az ember részére hasznosak, nem. Így pl. nem lehet immár az emberszabásúakat felhasználni a kozmetikai szerek és az emberi élelmiszerek teszteléséhez, illetve az emberek számára készült gyógyszerek kipróbálásához. Az új törvény lehetővé tette, hogy ennek megsértése esetén bárki bírósághoz forduljon.

A GAP egyébként nem lett világméretű mozgalom, mert az USA-ban, Új-Zélandon, Braziliában, Argentínában, Oroszországban, Ausztráliában, Kanadában, Lengyelországban és Spanyolországban működik.

Singer gondolatmenetét fejlesztette továbbá *Kenneth E. Goodpaster*, aki szintén a csecsemők, a mentálisan fogyatékosok és az állatvilág összehasonlításából indult ki. 1978-as tanulmányában – „*On Being Morally Considerable*”⁴ – kifejti, hogy nem lehet kizárólagos összehasonlítási alappá tenni a „normális” embert és az állatokat, mert ezzel az „ember” fogalmából kiemeljük a nem normális (nem fejlett) emberi egyedeket is: moralitást viszont nélkülük nem lehet kialakítani az állatvilággal kapcsolatban. Ugyanakkor nem tekintette összehasonlítási kritériumnak pusztán a szenvedés és az öröm képességét, mert szerinte akkor kiesnének a körből pl. a növények. Goodpaster az életről és életben maradásból eredő érdekek köréből indul ki, márpedig érdekei még a növényeknek is vannak – legfeljebb nem tudatosult bennük. Bár ez is vitatható – hiszen a napraforgó pontosan érzékeli a saját érdekét, amikor a követi a fény mozgását. Azt viszont Goodpaster maga sem tartotta elfogadhatónak, hogy egységes jogot alkossunk az egész élővilágra, egyszerűen azért, mert az élet végletes tiszteletének az elve meggátolna minket a fajfenntartásban, holott az emberiségnek szüksége van állatkísérletekre, az állatok megölésére, továbbá joga van megvédeni magát a ragadozóktól és a kórokozóktól. Ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy az „élet tisztelete” nem kőbe vésett szabályok együttese, hanem csak egy elvárt moralitás igénye, az, hogy ezzel kapcsolatban „érzékenység és tudatosság” (*sensitivity and awareness*) alakuljon ki bennünk. Ennek arra kell irányulnia, hogy az élet mindenféle megnyilvánulását a mainál sokkal jobban tisztelő táplálkozási, tudományos és orvosi gyakorlat keresésére ösztönözzön minket. Goodpaster nem állította, hogy az állatok és az emberek a „jogaik” és „érdekeik” vonatkozásában egyenrangúak, de még azt sem, hogy az érdekeik egyenlőek lennének: azonban azt igen, hogy amennyiben az érdekek léte tudatosul bennünk, már egy magasabb rendű etika kialakítására vagyunk kötelezve.

Majd látni fogjuk, hogy ez lényegében megegyezik *Christopher D. Stone* mondanivalójával, aki szintén elutasította, hogy jelenleg képesek lennénk egy egységes, azaz monista erkölcsi rendszer kialakítására az egész élővilágra vonatkozóan – már az is tisztességes teljesítmény lenne tőlünk, ha egyenlőre az élet tiszteletének alternatív rendszereit tudnánk kialakítani és a végső kérdéseknél versenyeztetni tudnánk egymással a megmaradt álláspontokat, mert ezzel is közelebb kerülhetnénk a végső válaszhoz – amelyet talán sosem találunk meg.

Singer nagy érdeme tehát nem az, hogy egy autonóm, koherens és konzekvens erkölcsi rendszert fejlesztett ki – sokkal inkább az, hogy megtette az első filozófiai lépést az állatok érdekeinek elismertetését magában foglaló világszemlélet kialakítása felé.

Stone és az egységes etika

⁴ Kenneth Goodpaster: *On Being Morally Considerable*. *Journal of Philosophy*, Vol. 75 (1978), pp. 308-325.

Singer „hígökológus”, aki megelégszik azzal, hogy igyekszik biztosítani az állattal szemben a megfelelő bánásmódot, de jogalannyá nem akarja tenni őket. A „mélyökológia” következetesebb: az állatnak jogot, vagy olyan elismert érdeket akar adni, amelyet ember, mint gyám érvényesíthet helyette, az állat érdekében.

Christopher D. Stone professzor (USA) 1972-ben megjelent rövid tanulmányában – „*Legyenek-e a fáknak jogai?*” – válaszolt erre.⁵ A cikkhez az a per szolgáltatta az alapot, amelyet az 1892-ben alapított környezetvédelmi mozgalom, a jelenleg is igen aktív Sierra Club⁶ indított a Walt Disney cég ellen. Ez utóbbi ugyanis szórakoztatóipari központot akart felépíteni a kaliforniai Mineral King Völgyben, de ezzel súlyosan beleavatkozott volna a környezet ökoszisztémájába. Ennek meggátolása érdekében indította meg a pert a Club, amelyet elvesztett. A bíróság ugyanis abból indult ki, hogy csak az lehet felperes, akinek a jogai érvényesítéséhez vagy érdekei megóvásához a per megindítása szükséges – a Sierra Club azonban nem bizonyította, hogy a beruházással az ő közvetlen érdekei sérülnének, csak azt, hogy vannak emberek, akiknek a részére kellemetlen lenne a völgy átalakulása (turisták, festők stb.). A professzor a fellebbezési eljárás folyamata alatt írta meg a cikkét, amelyben azt javasolta, hogy a természeti elemeknek – pl. egy tájnak – adjanak olyan jogokat, mint amilyeneket a jogi személyek birtokolnak, így már ezek az ökológiai egységek is perképesek lennének. A cikknek nagy hatása volt, bár másodfokon (csekély többséggel) a keresetet elutasította az esküdtszék. Stone ekképp érvelt.

Amíg egy dolgot önmagáért nem értékelünk, addig nem adunk neki jogot, mert nem tekintjük értékesnek, mint ahogy emberként nem tartották önmagáért értékelhetőnek a rabszolgát. Mihelyt azonban emberként is értéket tulajdonítottak neki, elfogadták emberi jogait. Az állattal ugyanez a helyzet: amíg nem tekintjük önmagukban értékesnek, addig megtagadjuk a jogait, mihelyt azonban elismerjük önértékét, a jogokat sem lehet megtagadni tőle. Ez azonban nemcsak az állatokra, hanem a természeti tényezőkre is kihat: „*Egészen komolyan javaslom, hogy törvényes jogokat adjunk az erdőknek, az óceánoknak, a folyóknak, valamint a környezetben lévő többi, úgynevezett 'természeti tárgynak': a természeti környezetnek, mint egésznek*”, mivel ezeket immár megtanultuk önmagukért értékelni.

Ami pedig az így megadott jog tartalmát illeti, az a következőket jelentené. Nem lehet minden „polgári” jogot megadni nekik – ez egyértelmű. Jogi szempontból úgy kell kezelni a természet tárgyait, mint az „olyan emberi lényekét, akik csak tengődnek” s helyettük mások járnak el. A vázolt jog tartalma pedig a következő:

1. A dolog parancsára per kezdeményezhető.
2. A bíróságnak a jogsegély megadása során figyelembe kell vennie a dologgal szemben elkövetett jogsértést.
3. A jogsegélynek a dolog javát kell szolgálnia.

Tehát az állat - de akár egy védelemre méltó völgy is - éppúgy viselkedne, mint egy nagyvállalat: személylé tesszük s fel lehet lépni a védelme érdekében.

A Sierra Club ezt több menetben meg is valósította: ez volt az ún. Palila-per.

A „palila” egy kismadár, amely a Hawaii-szigeteken él. A sziget vezetése kecskék betelepítését tervezte, mivel azok jó vadászcélpontok lettek volna, amivel fellendítették volna a turizmust. Ez már eleve kivívta az állatvédők haragját, hiszen a kecskéket sport- és szórakozási célú vadászatra telepítették volna be. További probléma volt az, hogy a kecske éppen azokat a bokrokat legelte volna le, amelyben a palila élt. A Sierra Club és több más jogi és magánszemély pert indított a Hawaii Állam egyes engedélyező szervei ellen. A dolog

⁵ A cikk magyarul: Molnár László (szerk.): *Legyenek-e fáknak jogaik?* (Typotex Kiadó, Budapest, 1999.)

⁶ A Sierra Club nem helyi természetvédő egyesület, hanem egy hatalmas befolyással rendelkező, az USA egész területére kiterjedő hatáskörrel bíró környezetvédelmi szervezet, amely egyes ügyekben történő jogi képviselet ellátása mellett konferenciákat szervez és könyveket is kiad.

érdekessége volt, hogy az I. r. felperesként maga a palila, mint madárfaj volt megjelölve, ilyen megnevezéssel: „*Palila (Loxioides bailleui, formerly Psittirostra bailleui), an endangered species*” („*Palila, Loxioides bailleui, korábban: Psittirostra bailleui, egy veszélyeztetett madárfaj*”). A Hawai Körzeti Bíróság elrendelte, hogy a kecskéket és juhokat vonják ki a palila élőhelyéről (1979). Az alperesek fellebbezése folytán az ügy a Kilencedik Kerületi Fellebbviteli Bíróság elé került, amely fenntartotta a döntést (1981). Az ügy azonban folytatódott tovább, mert a hobbivadászat lehetőségének elvesztésébe beletörődni nem tudó helyi hatóságok ezután a Szardínián és Korzikán honos muflonokat akarták betelepíteni az egyik szigetre, Mauna Keá-ra. Ennek visszavonása miatt indult meg az újabb per, amelyet még több követett. Ezekben nem a perek kimenetele a fontos, hanem csak az, hogy felperesként mindegyikben a nagybetűs „Palila” is szerepelt. Ettől függetlenül Stone víziója a „jogképes” állatokról és természeti tárgyakról nem lett átültetve a gyakorlatba.

Emellett a dolgok önmagukért való értékelése számtalan morális és célszerűségi problémával járna együtt. Stone a „*Morális pluralizmus és a környezeti etika útja*” c. tanulmányában⁷ azonban immár megkérdőjelezte azt, hogy bármilyen konzekvens környezeti etikát ki lehetne alakítani.

Az első probléma az – fejtegeti - , hogy a környezeti etikusok a céljaik kijelölésénél nem a környezet tárgyait igyekeznek meggyőzni az igazukról (hogy ti. azokat önmagukért kell értékelni), hanem az embereket, vagyis az önérték meghatározása szükségszerűen homocentrikus szempontokat vesz fel. A második gond az, hogy amennyiben céljaikat meg is tudják fogalmazni, azok racionalitását alá kell támasztaniuk, ugyanakkor többféle racionalitás létezik egymás mellett. Itt azonban el kell utasítani az utilitarista elméleteket (mint amilyen Singeré), mert ezek az emberi haszonból indulnak ki és nem az önérték vélelméből; továbbá a neokantianizmust, „*mivel, annak ellenére, hogy örülünk, hogy nem rugdalják kutyájukat, az indítóokuk -- a maguk iránti, és nem a kutyák iránti kötelesség – elfogadhatatlan*”. A megfogalmazandó „jó” valami olyan lehet, amely kívül áll az emberi természetén: ez a belső érték pedig az, amelyet nem lehet megölni, meghiúsítani vagy fájdalomnak kitenni.

A harmadik kihívás, hogy az önérték meghatározásánál valamilyen módon fel kell osztani a világot olyan dolgokra, amelyek számítanak és olyanokra, amelyek nem, ennek azonban még nem dolgozták ki az alapját. Ha viszont ez sikerrel jár, akkor felmerül a negyedik kérdés: honnan tudjuk megállapítani, hogy mi a „jó” egy természeti tárgynak – az ugyanis nem mindig tudja kifejezni az akaratát. De ha még ezt sikerülni is valahogy megállapítanunk, felmerül az ötödik probléma: mi történik, hogy egymással szembeszegülő jelzéseket tapasztalunk a „jó” elérése érdekében, vagyis mi lesz a megoldás, ha a természeti tárgyak érdekei, illetve ezek az érdekek és az emberi akarat érdekei ütköznek össze egymással?

Az etika még az emberi társadalom vonatkozásában sem volt képes egységes rendszert létrehozni, hiszen itt is elvek, érdekek versengenek egymással és egy-egy jelenséget a legkülönbözőbb szempontokból lehet szemlélni. Párhuzamos etikák léte mellett szembesülni kell az örökké feloldhatatlan érdekkonfliktusokkal. Ugyanakkor nem látja járható útnak azt, hogy a világ összes élőlényére, természeti egységére, vagy akár fantom-érdekcsoportjára (mint pl. az újabb divatos „jövendő nemzedékekre”) egységes, zárt, koherens, vagyis monista etikát lehetne kreálni. Ez meddő ábrándkergetés: a biodiverzitás olyan hatalmas, hogy egy monista etika iránti igény képtelen szisztematizálni a különböző alanyra vonatkozó, egymástól eltérő megfontolások megoldásait. Különösen így van ez, ha olyan alanyokat (pl. állatokat) teszünk egy etika részesévé, amelyek (vagy akik) viselkedése és „morálja” teljesen eltér az etika addigi alanyától (az embertől).

Ezért a követendő megoldás a plurális etika, amelyet ő így fogalmaz meg. Ez az etika „*visszautasítja annak feltételezését, hogy bármely etikai tevékenység (cselekedetek, cselekvők,*

⁷ Christopher D. Stone: *Moral Pluralism and the Course of Environmental Ethics*. Environmental Ethics, 1988., Vol. 10, No. 2. , pp. 139-154. Magyarul: *Liget*, 2001/9, 84-96. o.

társadalmi intézmények, szabályok, helyzetek stb.) minden összefüggésben (normális személyközi kapcsolatokban, nagy térségeken és sok generáción keresztül, fajok között) ugyanazon jellemzők meghatározása alá esik (intelligencia, érzés, érzelmi képesség, élet), valamint azt, hogy minden esetben ugyanazon átfogó alapelvek vonatkoznak rájuk (utilitarizmus, kantizmus, a mások ártalmára való cselekedetek kerülése stb.). A pluralizmus azt várja tőlünk, hogy az erkölcsöt alkotó intellektuális tevékenységeket számos különböző struktúra részeinek tekintsük, amelyek mindegyikét saját megfelelő alapelvei vezérlik.” A tudományágak ezt az utat már rég felfedezték: mint ahogy több számrendszer van, éppúgy több morális rendszer is. Lehet, hogy ezek egyszer összekapcsolódnak egymással (szavaiból kitűnik, hogy ezt kétli), de jelenleg már az is nagy teljesítmény lenne, ha ezek a morális és nem-morális rendszerek legalább békésen együtt tudnának működni. A kizárólagosságra törekvő etikák a logikai acélzubonyuk miatt csak a „tétel-ellentétel” dualitása alapján képesek működni: bennük valami vagy jó, vagy rossz, de a közép mindig hiányzik. Az ilyen monista rendszerekből elszivárognak azok az finom árnyalatok, amely egyedivé és sokoldalúan értékelhetővé tesznek egy jelenséget. Képtelenség azért létrehozni egy olyan gyakorlati életben működőképes rendszert, amelyből két alapra: az ellentmondás hiányára és a „hiányzó közép” fikciójára alapoz. Stone itt utal az ügyvédekre, mint követendő példára: ha ők habozás nélkül („szégyentelenül”) alkalmazták a különböző szempontú megközelítésekre alapozott taktikákat, akkor ugyan miért kellene ezt a játéktértől a moralitásnak finnyásan elhúzódnia?

Nem jut el azonban az erkölcsi relativizmusig – ő legalábbis elutasítja ezt. Inkább csak szkeptikusan ennyit mond: „*le kell mondanunk arról az ambíciókról, hogy megtaláljuk a teljes konzekvenciát és az 'egyetlen helyes választ' minden dilemmára, vagy azért, mert egyetlen helyes válasz nem létezik, vagy pedig azért, mert a legjobb elemzési módszereink sem képesek arra, hogy megtalálják azt*”. Morális érzékünket végig kell futtatni az emberi társadalom és környezeti világ sokváltozós folyamatain, elemezni kell minden résztvevő helyzetét, célját, lehetőségét és azok értékelését a legkülönbözőbb szempontok szerint. Ezzel eljuthatunk legalább odáig, hogy kizárjunk bizonyos immorális lehetőségeket – ebből azonban még nem következik az, hogy az etika monistává válna, mert mindig lesz valaki, aki hasonló folyamatok által az ellenkező vagy eltérő megoldásra jut. De ezek, avagy az erkölcsi bizonytalanság zónájában feltett végső válaszaink lesznek azok, amelyek minősítenek minket. Egységes etika azonban nincs – ilyet a zöldek sem dolgoztak ki idáig.

Mint láthatjuk, Stone végül is eljutott addig a szintig, hogy bevallja: nem tud olyan moralitást körvonalazni, amely alkalmas lenne a természet-ember páros egységes működtető elveinek a megfogalmazására. Stone taktikai tanácsot adott arra vonatkozólag, hogy miként kellene megvédeni a természeti egységeket és hozzákapcsolt ehhez egy szempontot (az önértéket), de úgy, hogy ez utóbbi gyakorlati felhasználásánál elutasította bármiféle egyszempontú megoldást. Azt pedig végképp nem mondta, hogy az állatoknak jogai vannak.

Tom Regan és az állati jogok

Nem elégedett meg pusztán morális fejtegetésekkel Tom Regan. Nagy hatású művében⁸ elsősorban Singer ama nézetét bírálta, hogy két azonos helyzetben lévő alany esetén a velük való bánásmódnak is azonos alapokon kell nyugodnia. Így pl. két egyetemre készülő gyermek esetén egyik szülő sem követ el erkölcstelenséget, ha csak a sajátját támogatja ebben, a másik érdekét pedig elhanyagolja. Ha pedig az elérhető haszon lehetősége (amely lehet akár a „közboldogság” is) szentesíti az eltérő bánásmódot, ebből az következik, hogy azonosnak tételezett érdek-alanyiség nem jelenti azonos jogok birtokolását is. Abból tehát, hogy az állatok éppen úgy képesek szenvedni, mint az ember, egyáltalán nem következik az, hogy emberként kellene bánni velük. Az állatok megölése és a nekik való szenvedés okozása ugyanis megindokolható a legkülönbözőbb haszonelvű magyarázatokkal, ahol a haszon tárgya

⁸ Tom Regan: *Animal Rights, Human Wrongs. Environmental Ethics*, Spring, 1980.

lehet az ember is – hiszen amennyiben az a természet része, akkor a természet kihasználásából származó hasznok az embert magát is megilletik. Így, ha az utilitarizmusból, vagyis az embernek vagy természeti elemeknek tulajdonított hasznok elvéből indulunk ki, akkor mindig lehet igazolást találni az állatokkal való rossz bánásmódra. Ha az állatoknak nincsenek jogaik, akkor a homocentrikus haszonelvűség alanyai lesznek, akiknek mindaddig lehet szenvedést és fájdalmat okozni, amíg valamilyen racionális cél érdekében ezt alá lehet támasztani. A megoldás csakis az lehet, ha az állatok emberi értelemben vett jogokat kapnak. Ezen a ponton ugyanis már nincsenek szabad haszonelvűségek, hanem jog van, amely önmagában áll, sértetlenséget kíván, amelyet védeni kell és kategorikus parancsot közvetít, s amelyet így nem lehet altruista érvekkel „csak úgy” kikerülni. De min alapulnak ezek a jogok?

Az állatok jogainál abból kell kiindulni, hogy az állatoknak, mint az embernek is, érdekük az, hogy ne érje őket testi sérelem (*harm*). Ha az állatokat is jogokkal ruházzuk fel, akkor azokból a helyzetekből kell kiindulni, ahol az embereket is megilleti ez a jog. Kissé egyszerűbben: az embernek ez a joga nem azon alapul, hogy az ember mire „jó” és kinek mennyire hasznos a léte. Az ember önértékénél (ember mivoltából kifolyólag) értékhordozó, függetlenül attól, hogy egyébként különböző viszonylatokban mennyire tekintjük őt magát vagy tetteit ilyen vagy olyan mértékig értékesnek vagy kevésbé annak.

Az állatoknak így nem azért van joguk a sérelemmentes életre, hogy létük hasznos-e nekünk vagy az ökoszisztémának, hanem azért, mert őket magukat is önértéküknél fogva kell szemlélni. Itt azonban Regan is kissé kurtán-furcsán meghúzza egy „specieista” határt: szerinte közülük csak azokat kell ilyen tiszteletben (és jogban) részesíteni, amelyek „életalanyok” („*subject of a life*”), vagyis akik az életüket jóként vagy rosszként képesek megélni, azaz vannak vágyaik, céljaik, szándékaik, életük tehát mentális dimenziókban is zajlik. (Mint ahogy láttuk, Singer érvelése is hasonló a GAP esetén.) Ezzel Regan számtalan állatfajtát rögtön kihúzott a saját rendszeréből - szerinte ugyanis ez az elv leginkább minden egy évnél idősebb emlősállatra adaptálható s számára ez csak valamiféle olyan határ lett, amelyet aztán az idők folyamán a joggyakorlatnak kellene kitöltenie. És itt jön a Singertől már ismert érvelés: ha ezek a fajta az állatok éppúgy (vagy jobban) képesek megélni a saját életüket, mint pl. az elmebetegek vagy a csecsemők, akkor ezeknek az emberrel azonos jogokat kellene élvezniük.

Látszólag a gondolatmenete tehát ugyanoda jutott, ahová Singeré. Ez azonban nem igaz. Regan ugyanis nem utilitarista alapokra építi fel az erkölcsi rendszerét, vagyis nála nincs egy olyan végkövetkeztetés, hogy az azonos jellegű életalanyok esetén a velük való eljárás azért lehet eltérő, mert az egyes alanyokon végzett cselekvéseknek más a haszna, ez ugyanis fellazítaná a cselekvések etikai megítélhetőségét. Az általa adandó „jog” alanyi módon járna a jelölt jellemzővel bíró állatoknak, ha pedig így van, akkor ezt már nem lehet áttörni akármilyen haszonelv alapján. Ugyanakkor Regan adós maradt azzal, hogy mit jelent az állatok esetén az életük „jóként” és „rosszként” való megélése. Maga sem állította egyébként, hogy az állatok bizonyos köreinek a jogalanyiságból való kirekesztése egyértelmű szempontokon alapul – ezt rábízta az erkölcsre, a tudományra, a joggyakorlatra.

Regan volt azonban az első, aki leszögezte, hogy az állatoknak emberi értelemben vett jogaik vannak, mert „életalanyok”. Szerinte minden „életalany” egyenlő jogokat kell hogy élvezzen - ezért a vegetárianizmust propagálta és az állatkísérletek betiltását követelte. Ezt sem olyan alapokon tette, mint Singer. Ez utóbbi a növényevést átmeneti tiltakozó mozgalomnak szánta a nagyüzemi állattenyésztés ellen, míg Regan szerint a vegetárianizmus elvi okokból fontos: az ember ezzel demonstrálja magasabbrendű erkölcsét, hogy nem bántja az „életalanyokat”. Az állatkísérletek esetén szintén nagy különbség van kettejük között: Singer szerint minden kísérlet elfogadható, amelyet egy fél éves szellemi fogyatékos csecsemőn is el lehetne végezni, Regan szerint azonban minden állatkísérlet etikátlan, mert olyan lényeket használunk fel bennük, amelyeknek ez semmiféle hasznot nem hajt.

Természetesen Regan rendszere sem volt tökéletes. Ő maga is elismerte: bizonyítási folyamata nem azt támasztja alá, hogy bizonyos állatoknak vannak jogaik, csak azt, hogy

amennyiben az emberek rendelkeznek jogokkal, akkor ugyanezen az alapon legalább az állatok egy részének is rendelkezniük kell ezzel. Ugyanakkor az „inherens” érték, az „önérték” létét sem igyekezett alátámasztani. Saját bevallása szerint is bizonyítás nélkülinek tekintette azt a kiindulópontját, hogy valaminek akkor van önértéke, ha ez az érték független attól, hogy valaki más értékeli-e ezt az értéket. Csak persze itt az a kérdés merül fel, hogy amennyiben az ember nincs a világon, akkor egyetlen állatot sem illeti emberi értelemben vett „értékelés”; az állatoknál – egymás közötti viszonyaikban – nem fedezhető fel „inherens” érték, az kizárólag az emberi gondolkodáshoz és fogalomalkotáshoz kapcsolódik. Önérték tehát csak ott van, ahol van értékelés is, ugyanakkor még a pozitív értékelés sem feltétlenül vezet az önérték elismeréséhez – a pozitív értékelés önmagában a haszonelvűség elveinek az alkalmazását sem zárja ki.

Az önérték létét igyekezett alátámasztani két példával Richard Sylvan „*Szükség van-e egy új, környezeti etikára?*” című előadásában.⁹ Ezek: az „utolsó ember” és az „utolsó nép” példája. Abból az esettanulmányból indult ki, amelyet a világ összes jogi egyetemén tanítanak, hogy ti. Robinsonnak milyen jogai vannak egy lakatlan szigeten? A válasz az, hogy semmilyen, mert nincs kivel szemben ilyeneket érvényesítenie. Most tételezzük fel, hogy a bolygónk kihál és egyetlen ember, illetve egyetlen, szaporodásra képtelen nép marad fenn rajta. Joga van-e ezeknek kipusztítani a föld élővilágát, avagy tönkretenni azt? Erkölcsei érzékünk tiltakozik ez ellen, hiszen figyelembe kell vennie, hogy az emberi faj eltűnése után is marad élet a bolygón, márpedig nincs olyan indok, amely alátámasztaná ennek megsemmisítését, megriktítását vagy végzetes megkárosítását.

A két példa buktatója nyilvánvaló: az „utolsó ember” és „utolsó nép” az, amely értékítéletet alkot arról, hogy a természetbe milyen mélységig avatkozik be – az értékítélet tárgya tehát továbbra sem olyan, amely független lenne az értékelő személyétől, vagyis nem önértéke, hanem csak emberi gondolatrendszerben megnyilvánuló értéke van. Ez pedig nem inherens érték, mert léte az embertől, mint természeti egységtől függ s azzal együtt el is enyészik.

Mindezek miatt az „életalanyok” „egyenlő jogának” koncepciója filozófiai érdekesség maradt, de a joggyakorlatba nem lett átültetve. A legtöbb kritikus rámutatott arra, hogy amennyiben akár csak egy természeti tárgynak (pl. állatnak) jogot adunk, akkor ez azzal fog járni, hogy ez a jog lassan kiterjed majd a többi természeti tárgyra, pl. a fákra, vagy természeti összességekre (hegy, völgy, erdő stb.), majd előbb-utóbb az épített környezetre is, de bizonytalanság lesz olyan személy, aki a Mars, vagy akár a Világegyetem ügyvédjeként lép fel, miközben ezek „érdekeit” nekünk kellene felismernünk, érvényesítenünk és alakítanunk – miközben alig vagyunk képesek arra is, hogy akár saját érdekeinket is felismerjük.

A Fritzell-paradoxon

Mindhárom szerző – és általában az állatvédők – ellenzik az állatokkal szembeni erőszakot. Ennek érdekes következményeire világít rá a Fritzell-paradoxon.

Ez abból indul ki, hogy az állatvilág léte és az állatvédők által propagált erőszakmentesség szintetizálása visszaütő logikával jár: a kettő ugyanis önkényes árukapcsolás. Az állatvilágra – a szűkebb értelemben vett családokon kívül - háromféle dolog illik a legjobban: az önzés, a közöny és az erőszak. Ezek a fogalmak persze nehezen értelmezhetőek abban a vonatkozásban, hogy az állatok egyiket sem ismerik, mint létük mozgatórugóit - az állatok életének a megítélésekor azonban nem tehetünk mást, mint emberi „szakzsargont” használunk. Ha pedig az ember és az állat „élőlénytárs”, akkor egységes standardot kell alkotni a fogalomhasználatban is az élővilág e két nagy tömbjére.

Az állatok önzők – céljuk az ön- és fajfenntartás és ennek alapján „gátlástalanul” mindenre képesek, amit beléjük programozott a természet: fő, hogy jóllakjanak, szaporodjanak és mindent kirekesszenek az életterükből, ami számukra e területeken belül kellemetlenséget

⁹ Richard Sylvan: *Is There a Need for a New, an Environmental, Ethic?* (Az XV. Filozófiai Világkongresszus jegyzőkönyvében, később külön is kinyomtatva.)

okoz vagy akadályt jelent. Eközben általában vajmi kevésbé vannak vagy egyáltalán nincsenek figyelemmel más állatok érdekeire, beleértve az embert vagy saját gyengébb, tehetetlenebb és butább fajtársuk érdekeit is. Az állatokból hiányzik tettük erkölcsi értékelése, alkotó, önfejlesztő, személyi autonómiájukat kibontakoztató tevékenységre nem képesek. Az agresszió, vagyis az élettérért, a nemzésért, a túlélésért és az éhség ellen vívott küzdelem az állatvilág mindennapos jelensége. Az ember e vonatkozásokban ugyan túl tudott lépni az állatvilágon, azonban mindennemű kulturális fejlődés ellenére az emberi világban továbbra is meghatározó mozgatórugó az önzés, a közöny, az erőszak. Ugyanakkor ezek közül egyik sem feltétlenül az „ösrossz”, hiszen ennek moderált formáira szükség van egy jól működő társadalom érdekében. Így amikor az ember az állatvilág fölött agressziót gyakorol, akkor csak ugyanazt teszi, mint amit az állatvilág egyes tagjai tesznek egymással, legfeljebb más indítékból, mint a fajfenntartás szorosan értelmezett szükségszerűsége. Ha azonban az állatoktól nem várható el az ön- és fajfenntartás érdekében gyakorolt erőszaktól való tartózkodás, akkor az emberektől (mint a természet egységébe tartozó élőlénytársaktól) sem várható el ilyen magatartás.

Ugyanakkor azok, akik az emberektől ilyen előfeltételek mellett mégis erőszakmentességet várnak el az állatok irányában, maguk ássák alá az állati „jogok”-at. Ha az ember erőszakot tud gyakorolni az állatvilág felett, de erkölcsi megfontolásokból lemondana erről, akkor ezzel kiszakítaná magát az élővilág természetes agresszióköréből. Az ember ezáltal felsőbbrendű lény lenne immár nem pusztán esze, hanem etikája miatt is - ekkor viszont megbukik az az elmélet, amelyben az ember az állatok szimpla „élőlénytársa”, azonos jogokkal. Amennyiben pedig a természet nyers és kaotikus erőihez képest mi magunk tudatos és önkorlátozó magatartást folytatunk, akkor az még saját gondolataink szerint is magasabbrendű, mint az a magatartás, amelyben ilyen szempontok nem merülnek fel. S mi lehetne az emberi faj felsőbbrendűségének bizonyítéka ennél? Az állatvilággal szembeni egységes erőszakmentesség alapján tehát jogosan lehetnének specieisták, vagy az intelligencia megszállottjai. Erre a paradoxonra Peter Fritzell filozófus mutatott rá.¹⁰

Lényeges, hogy elvéne alkalmazása az emberi társadalomban is lehetséges. Ha ugyanis valakivel szembeni tettünk indítékát olyan morálisan magasabbrendű szempontból vezetjük le, amellyel a másik (szerintünk) nem rendelkezik, akkor nem tekintjük magunkat vele egyenrangúnak – ebben az egy vonatkozásban legalábbis nem. Ha pedig cselekedeteink indítékait folyamatosan összevetjük mások cselekedeteivel, és állandóan azt tapasztaljuk, hogy a mi indítékaink felsőbbrendű szempontokon alapulnak, akkor előbb-utóbb el is fogunk jutni a felsőbbrendűségünk tudatáig. Az emberi viszonyokon belül ez persze elég problematikus megoldást jelent, mert mindig lesznek, akik a szemünkre vetik, hogy ún. felsőbbrendű erkölcsünk tulajdonképpen nem is az, vagy leplezett indítékokból tűnik ilyennek, tehát lesznek ellenérveik. Az állatok és a természet azonban ilyen ellenérveket nem tud bemutatni velünk szemben – nem tudjuk ütköztetni az álláspontunkat.

De csavarjunk egyet Fritzell paradoxonán. Bár az erőszakmentesség megalapozná az ember felsőbbrendűségét, de az csak addig maradna fenn, amíg a paradoxon alapja: az állatok kímélete fennáll. Ennek elvesztése esetén az ember ismét leereszkedne az állatvilág színvonalára. De elvesztené-e ettől a felsőbbrendűségét? Kissé egyszerűbben: az ember mindenképpen felsőbbrendű az állatokhoz képest, de csak addig hivatkozhat velük kapcsolatban e felsőbbrendűségeire, amíg kíméletesen bánik velük? Az ember lehet úgy is felsőbbrendű az állatvilághoz képest, hogy erőszakot használ. (Pl. a róka széttépi a csirkét, tehát a csirke kegyetlen halált szenved. Ha az ember is kegyetlen módon pusztítja el a csirkét, akkor erkölcsi nem különböznek a róka „erkölcsétől”. Ha viszont „szelíd” módon öli meg a csirkét, akkor nem erőszakmentes ugyan, de ettől még magasabbrendű a rókához képest. Bár erről sem a róka, sem a csirke nem tud.) A paradoxon tehát nem is paradoxon?

¹⁰ Peter Fritzell, *The Conflicts of Ecological Conscience*, a J. Baird Callicott szerkesztésében megjelent kötetben: *Companion to A Sand Country Almanac*, Madison: University of Wisconsin Press, 1987, 128-153. o.

A földetika képviselői

Singer, Stone és Regan etikája tehát képtelen arra, hogy az olyannyira vágyott monista erkölcsi rendszert hozza létre. Ezt a „földetika” képviselői igyekeztek megvalósítani.

Ennek úttörője volt Aldo Leopold (1887-1948), az első „mélyökológus”, aki az 1949-ben megjelent „*A Sand County Almanac*”¹¹ című könyvében kifejtette, hogy a jogok és kötelezettségek eleinte csak ember-ember között alakultak ki, majd az ember és közössége között, de el kell jönnie majd annak az időnek is, amikor lesz egy harmadik fejlődési pont: az „ember-környezet” viszony morális újrászabályozása. Mindaddig, amíg a Földet annak élővilágával és természeti elemeivel együtt nem olvasztjuk össze az emberekre mért etikával, vagyis amíg az ezekkel való viszonyunk kizárólag antropocentrikus lesz, addig mindezek csak tulajdonaink lesznek, akiket változatos ideológiákkal zsákmányolhatunk ki. A *land ethic* maximája nála a következő: „*Egy dolog akkor helyes, ha a biotikus közösség integritását, stabilitását és szépségét törekszik megőrizni. S akkor helytelen, ha másra törekszik.*” Ez a Leopoldtól leggyakrabban idézett mondat. Gondolatmenete nagy sikert aratott annak ellenére, hogy már magának a „biotikus közösség”-nek a fogalmát is az ember ismeri fel, határozza meg és határolja be esetről-esetre. (Biotikus közösség egy hangyaboly éppúgy, mint egy tájegység, amelyben számtalan hangyaboly van.) A biotikus közösségek megőrzésének igénye vezényli például azokat a környezetvédőket, akik a Zengőre telepített radarállomás felépítését akarják meggátolni – miközben az állam számára az érintett biotikus közösség határai és az azokba való beavatkozás mértéke egészen másutt kezdődnek, mint a környezetvédőké s gyakorlatilag lehetetlen közöttük igazságot tenni. Ugyanakkor önmagában nincs abban semmi kivetendő, ha az ember – aki maga is a Föld tagja – másra is törekszik, nemcsak a biotikus közösség megőrzésére. Azok ugyanis nem feltétlenül konzerválják önmagukat, mivel folyamatos változásban vannak.

A legvadabb monista elméletet egyébként *William Aikennek* tulajdonítják, aki az embert a Föld túlburjánzó parazitájának tartotta, amelynek túlnépesedése már szemben áll a „földetika” szabályaival. Szerinte ezért kifejezetten kívánatos volna az emberek tömeges elhalálózása, avagy létszámunk radikális csökkentése, amelynek végrehajtása ráadásul erkölcsi kötelezettségünk lenne a bolygó egészével szemben. Megjegyzendő, hogy több mozgalom is dolgozik a „nagy cél” elérése érdekében. Ilyenek: a *Gaia Liberation Front* („Gaia Felszabadítási Front”), amely nem is szervezet, inkább laza eszmei közösség; a *Zeno Population Growth* („Nulla Népeség Növekedés”), amelynek célja a népességnövekedés megállítása; a *Voluntary Human Extinction Movement* („Önkéntes Ember-felszámolási Mozgalom”), amelynek tagjai akkor teljesítik a szervezet elvárásait, ha nem hoznak több gyermeket a világra.

A mélyökológia másik atyja Arne Naess norvég filozófus volt, akinek első műve, az „*Ökológia, közösség, életmód*” (eredeti címe: „*Okologi, Samfunn og Livsstil*”) c. 1973-ban norvégül megjelent könyve már tartalmazott minden gondolatot a mélyfilozófiáról. A könyvét végül átdolgozta és kibővítette.¹² Naessről tudni kell, hogy neki köszönhetjük a „híg-, és „mélyökológia” megkülönböztetését, amelyet még egy 1972-es írásában fejtett ki.¹³ Műveiben külön filozófiát alakított ki magának, amelyek „Ecosophy T.”-ként ismer a világ (vagy inkább a filozófiatörténet): ebben a „T” a taóra utalt, mivel Naess Gandhi és Spinoza követője volt. A könyve alapján George Sessions amerikai filozófussal 1984-ben egy kiáltványt tett közzé a mélyökológia alapelveiről, amelyben a következők szerepelnek:

„1. Az emberi és nem emberi élet földi virágzása önértékkel bír. A nem emberi életformák értéke független attól, hogy ezek hasznosak-e az emberi célok szempontjából.

¹¹ Aldo Leopold, *A Sand County Almanac, with other essays on conservation from Round River*. Oxford: Oxford University Press, Inc., 1949.

¹² Arne Naess: *Ecology, Community and Lifestyle*. Cambridge University Press, 1989.

¹³ Arne Naess: *The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements*. Előadás a III. Világjövő Konferencián 1972-ben, kiadva: *Inquiry*, 16 (1973).

2. Az élet formáinak gazdagsága és sokfélesége önmagában érték, és hozzájárul az emberi és nem-emberi élet virágzásához a Földön.
3. Az embernek nincs joga ezt a gazdagságot és sokféleséget csökkenteni - kivéve, ha létszükségleteinek kielégítésére teszi.
4. A nem-emberi életbe való emberi beavatkozás jelenlegi mértéke túlzott, és a helyzet rohamosan romlik.
5. Az emberi élet és a kultúrák virágzása összeegyeztethető az emberi populáció lélekszámának jelentős csökkenésével. A nem-emberi élet virágzásához elengedhetetlen ez a csökkenés.
6. Az életfeltételek határozott javulása stratégiai változásokat tesz szükségessé. Ezek alapvető gazdasági, technológiai és ideológiai struktúrákat érintenek.
7. Az ideológiai változás az életszínvonallal szemben az életminőség (sajátos belső értékkel rendelkező életmód) előtérbe helyezését, a nagy (big) és a nagyszerű (great) lényegi különbségének felismerését jelenti.
8. Azoknak, akik a fenti pontokkal egyetértenek, kötelességük közvetve vagy közvetlenül a szükséges változásokért fáradozniuk.”¹⁴

Az állatok „jogai”-nak a vonatkozásában láthatjuk, hogy a fenti felsorolás sem mentes az utilitarizmustól és az önellentmondástól. Az 1. pont lényegében az antropocentrizmus tagadása. A 2. pont a stone-i és regani „önérték” megfogalmazását jelenti, azt pedig már láttuk, hogy ezzel mi a gond. A 3. pont ellenben megengedi a haszonelvűség alkalmazását ezeknek az inherens értékeknek a rovására: a kulcsszavak itt a „létszükséglet kielégítése”. Az ősi probléma tehát feloldatlan marad. A többi pedig jószándékú, bár erősen általánosságban mozgó igényt jelent arra, hogy valami változás történjen, mégpedig úgy, hogy az ember „fogja vissza magát”. Viszont a kiáltvány legalább nem erőszakoskodik az iránt, hogy az embert és az állatot egy etikai rendszerbe zárja össze. A mélyökológia amúgy inkább az ember függését hangsúlyozza a környezetétől, amelynek fel nem ismerése egyrészt a specieizmust alakítja ki, másrészt, mivel az ember önmaga túlértékelésével nem tudja saját magát megfelelően elhelyezni a világ egységes rendszerében, ezért önértékei is hazugságokon és tévedéseken alapulnak, ez pedig az embert önmaga nembeli lényegétől idegeníti el.

A mélyökológia azonban nem feltétlenül jelent zárt rendszert. *L. J. Baird Callicot* rámutatott¹⁵ arra, hogy az életközponitú szemlélet szerint az ember csak egy tagja a földi életközösségnek, s ezért nem tekinthető felsőbbrendűnek más élőlényekhez képest: minden élőlénynek inherens értéke és érdekei vannak, így az embernek is, de az ő részérdekei sem mutathatnak túl az ökoszisztéma egyetemes érdekein. Az élővilág magatartása pedig azért nem írható le az emberre szabott erkölcsi fogalmakkal, mert ennek alapján az olyan dolgok, mint az állatvilágban bőven fellelhető önzés és erőszak morálisan elítélné az állatokat, akiknek viszont ebben az értelemben nincs moralitásuk. Ugyanakkor az embereknek egymás iránt sincsenek azonos erkölcsi kötelezettségeik, mert a kisebb emberi csoportok iránti hűség mindig is fontosabb volt és marad, mint a nagyobbak iránti. Márpedig ilyen alapon a gyakorlatban használhatatlan az az elv, hogy azonos erkölcsöt alkalmazzunk azonos helyzetben lévő személyekre, ugyanis érdekeink eltérnek attól, hogy az alkalmazott erkölcs is egységes legyen. Ha pedig az emberek között is ilyen differenciált az erkölcs, akkor az emberi etikát nem lehet átmenet nélkül ráhúzni az állatokra és a Földre. Az új etikának tehát érzékenyebbnek kell lennie ezek iránt, de el kell szakadnia az emberi világban sem fellelhető „egyenlő elbánás” kritériumaitól – ezzel lényegében Regan rendszerének lehetetlenségét bizonyította be és felzárkózott Stone mellé, aki szerint semmiféle monista erkölcsi rendszert nem lehet létrehozni, amely az ember és az állatvilág egységes kezelését biztosítaná.

¹⁴ Idézi: Jávor Benedek: A mélyökológiai mozgalom. Cédrus, 2001/7. sz.

¹⁵ Callicott: *Do Deconstructive Ecology and Sociobiology Undermine Leopold's Land Ethic? és The Conceptual Foundations of the Land Ethic In: Michael E. Zimmerman (szerk.), Environmental Philosophy*, New Jersey: Prentice-Hall, 1998.

Különösen így van ez azért – mutat rá Callicot - , mert a biológia újabb eredményei bebizonyították, hogy az ökoszisztéma korántsem valami harmonikus rendszer, amely sosem borul fel, ezért a legjobb békén hagyni. Valójában az csak látszólag egy „kellemes, öfenntartó egység”: valójában kaotikus, zord, gyilkoláson és önzésen alapul, továbbá szó sincs benne a fajták közötti „harmonikus” együttműködéséről és valamiféle láthatatlan egyensúlyról. A természet időnként önmagától felborul, minden emberi beavatkozás nélkül: fajok pusztulnak ki vagy pusztítják ki őket más fajok, területek ökoszisztémái alakulnak át vagy torzulnak el minden emberi beavatkozás nélkül. E tények miatt fel vagyunk mentve az alól, hogy az ökoszisztéma jelenlegi állapotát görcsösen megőrizzük, mert a természet erre nem tart ilyen igényt. Ugyanakkor olyan beavatkozásokat sem lehet megengedni, amelyek végzetes módon és hátrányosan borítják fel az ökoszisztéma rendszerét. Ezért Leopold maximáját ő maga így egészítette ki: „Egy dolog akkor helyes, ha arra törekszik, hogy a biotikus közösség integritását, stabilitását és szépségét mind térben, mind időben csak a normális léptékben zavarja meg, s akkor helytelen, ha másra törekszik.” A megfogalmazás gyenge láncszeme az örökké kikerülhetetlen „normális mértékben” szavak, ennek hátterét ugyanis még senkinek sem sikerült kielégítő mértékben tisztázni. Mint ahogy látjuk: ez még Singernek, Regan-nek és Stone-nak sem.

Desmond Morris és az állati jogok tízparancsolata

A fenti okfejtéseket eszenciáját sokkal egyszerűbb és fogyaszthatóbb formában állította elő Desmond Morris a köznépszerűségnek örvendő, magyarul is megjelent könyvében.¹⁶ Ő maga sok gondot nem fordít a gondolatai rendszerek egységesítésére – megelégszik ezzel, hogy az állatok jogait tekintve az emberi szívre hasson. Ezt így fogalmazza meg:

„Új alaptörvényre van szükségük az állatoknak, egy nekünk szóló tízparancsolatra, amely rákényszerít bennünket, hogy minden téren tiszteletben tartsuk az állati jogokat:

- 1. Állatot nem szabad képzeletbeli jó és rossz tulajdonságokkal fölruházni, saját babonás hiedelmeinket vagy előítéleteinket táplálva.*
- 2. Állatot nem szabad az ember szórakozására leigázni vagy megalázni.*
- 3. Állatot csak akkor szabad fogságban tartani, ha megfelelő életteret és társas környezetet tudunk számára nyújtani.*
- 4. Állatot csak akkor szabad társként tartani, ha képes könnyen alkalmazkodni gazdája életviteléhez.*
- 5. Állatfajt közvetlen üldözéssel nem szabad pusztulásra kárhoztatni.*
- 6. Állatnak sportcélból nem szabad fájdalmat vagy szorongást okozni.*
- 7. Állatnak szükségtelen kísérletek során nem szabad gyötrelmet okozni.*
- 8. Gazdasági haszonállatot nem szabad nyomorúságos környezetben tartani, hogy élelemmel és más termékekkel lásson el bennünket.*
- 9. Állatot nem szabad pusztán a szőrmeért, a bőrért, a csontért vagy bármely más luxustermék-alapanyagért (elefántcsontért) kihasználni.*
- 10. Munkavégző állatot nem szabad stresszt vagy fájdalmat okozó, nehéz feladatra kényszeríteni.”*

A fenti tíz pont között is van persze elég sok vitatható megállapítás. Az 1. pontnál rögtön szembesülünk azzal, hogy az állatnak tulajdonított „jó” vagy „rossz” értékek emberi ítéletalkotás eredményei – ide tartozhat még az állatok „inherens” értéke is. Az állatoknak és a természetnek tulajdonított „jó” értékek közé tartozik pl. az, hogy az ökoszisztéma „egyensúlyban” tartja önmagát, holott ez már nem tekinthető bizonyított dolognak, inkább valóban csak hiedelem. Az 5. pont sem igazán érthető, hiszen ez éppen szemben áll a

¹⁶ Desmond Morris: *Az állati jogok szerződése*. Európa, Bp. 1995.

tervszerű vadgazdálkodással, amelybe a közvetlen üldözés is beletartozik. A 7. pont a leginkább támadható, hiszen általában utilitarista elvek alapján állapítjuk meg, hogy mi tekinthető „szükségtelen” kísérletnek és mi nem. A 9. pont sem tekinthető vita nélkülinek, mert ha az állatot lehet tartani (természetesen: nem-nyomorúságos körülmények között) a húzáért, akkor miért ne lehetne a szőrméjéért, bőréért, csontjáért vagy más termékéért? A 10. pont pedig megint csak mérlegelés kérdése, mivel elég sok olyan ember által végzett munka van, amely stresszt vagy megbetegedést okoz és az sem mondható, hogy minden emberi munka könnyű és nem jelent nehéz feladatot – ráadásul ezeket sem feltétlenül azért vállalták el az emberek, mert rajongásuknak érte, hanem azért, mert valakinek azt is el kell végeznie, éhezni meg senki sem akar.

Az Állati Jogok Egyetemes Nyilatkozata

A „hőskorban”, vagyis az 1970-es években az Állati Jogok Nemzetközi Ligája és az ahhoz társult egyéb állatvédő szervezetek kezdték meg a szervezett küzdelmet az állatok jogainak a kivívása végett. Ennek egyik legkidolgozottabb eredménye volt az Állati Jogok Egyetemes Nyilatkozata, amelyet az UNESCO párizsi székházában 1978. október 15-én ünnepélyesen hirdettek ki. Általános félreértésre ad okot a nyilatkozat kiadásának a helyszíne, amelyből sokan azt következtették ki, hogy itt egy ENSZ-dokumentumról van szó. Ez azonban nem igaz. A nyilatkozatot csak az UNESCO székházában hirdették ki az ott összegyűlt állatvédő szervezetek, azonban ezt az ENSZ nem iktatta be a saját dokumentumai közé. Ezt bizonyítja az is, hogy sem az ENSZ, sem az UNESCO honlapján nem található meg. A nyilatkozat szövege ez volt:¹⁷

„Figyelembe véve, hogy minden élőlénynek természetes jogai vannak,

figyelembe véve, hogy ezen jogok megsértése, vagy akár csak egyszerű mellőzése is komoly kárt okoz a természetnek, és arra vezet az emberiséget, hogy bűncselekményeket kövessen el az állatok ellen,

figyelembe véve, hogy a fajok közötti együttélés magában foglalja annak az emberi faj általi tudomásul vételét, hogy más fajoknak is joga van az élethez,

figyelembe véve, hogy a fajirtásokat az ember követi el és valószínűleg a jövőben is sor fog kerülni ilyenekre,

figyelembe véve, hogy az állatoknak az ember általi tisztelete elválaszthatatlan az embernek ember általi tiszteletétől,

figyelemmel arra, hogy az oktatásnak arra kell nevelnie az embereket, hogy megfigyeljék, megértsék, tiszteletben tartsák és szeressék az állatokat gyermekkoruktól kezdve,

az alábbiakat nyilatkoztatjuk ki:

1. §

Minden állat életre született és egyenlő joga van ahhoz, hogy éljen.

2. §

(1) Minden állatnak joga van ahhoz, hogy tiszteljék őt.

¹⁷ A szerző saját fordítása.

(2) Az ember, mint állati fajok közül egy, nem igényelhet jogot arra, hogy más állatokat elpusztítson, vagy jogaik megsértésével kizsákmányolja őket. Kötelessége, hogy tudását az állatok jóléte érdekében hasznosítsa.

(3) Minden állatnak fennáll a joga arra, hogy az ember tekintettel legyen rá, gondoskodjon róla és védje őt.

3. §

(1) Egyetlen állat sem lehet alanya rossz bánásmódnak vagy kegyetlen cselekedetnek.

(2) Ha meg kell ölni egy állatot, azt csak azonnali, fájdalommentes módon lehet megtenni és ez nem okozhat számára félelmet.

4. §

(1) A vadon élő állatoknak joga van saját természeti környezetük szabadságában élni és szaporodni.

(2) Szabadságuk bármilyen megvonása, akár csak oktatási célzattal is, e jogok megsértését jelenti.

5. §

(1) Bármilyen olyan fajhoz tartozó állat, amely általában az ember környezetében él, joggal bír arra, hogy olyan életritmusban éljen és növekedjen s olyan életkörülmények között, amely a fajára jellemző.

(2) E ritmusnak és eme körülményeknek ember általi, kereskedelmi célokra történő bármilyen módosítása az állati jogok sérelmét jelenti.

6. §

(1) Minden állat, amelyet az ember élőlénytársnak választ, joga van olyan életre, amely megfelel a természetes élethosszának.

(2) Egy állat elhagyása kegyetlen és lealacsonyító cselekedet.

7. §

Minden munkát végző állatnak joga van a munka intenzitásához igazodó ésszerű időmennyiségre, megfelelő létfenntartásra, ételre és pihenésre.

8. §

(1) Az állatokon végzett olyan kísérletek, amelyek testi vagy lelki szenvedéssel járnak, sértik az állatok jogait.

(2) A helyettesítő módszereket kell fejleszteni és módszeresen bevezetni.

9. §

Ha egy állatot emberi felhasználásra tartanak, akkor élelmezni, elszállásolni, utaztatni és megölni csak úgy lehet, ha nem okoznak számára szenvedést, fájdalmat vagy félelmet.

10. §

(1) Egyetlen állat sem használható fel az ember szórakoztatására.

(2) *A állatkiállítások és mindazon műsorok, amely állatokat használnak fel, összeegyeztethetetlenek az állatok méltóságával.*

11. §

Bármilyen cselekmény, amely szükségtelenül okozza egy állat halálát és bárminő döntés, amely ilyen cselekedethez vezet, élet elleni bűncselekménynek tekintendő.

12. §

(1) *Bármilyen tett, amely a vadállatok túlélését károsítja, és bármilyen döntés, amely ilyen cselekedethez vezet, genocídium, amelyről ki kell mondani, hogy faj elleni bűncselekmény.*

(2) *Az élőhelyek szennyezése és rongálása genocídium-cselekményt jelent.*

13. §

(1) *A halott állatot tisztelettel kell kezelni.*

(2) *Az állatokon való erőszak megnyilvánulását be kell tiltani a televízióban és a mozikban, kivéve, ha ennek célja az, hogy bemutassa az állatok jogainak a megsértését.*

14. §

(1) *Az állatok védelmét és biztonságának kormányzati szervek szintjén kell megnyilvánulnia.*

(2) *Az állatok jogait törvény által éppúgy védeni kell, mint az emberi jogokat.”*

A radikális hangvételű nyilatkozat nem sokáig maradt meg eredeti formájában, mivel az Állati Jogok Nemzetközi Ligája 1989-ban módosította azt és ezt 1990-ben proklamálták. Ezt is benyújtották elfogadásra az UNESCO-hoz (biztos, ami biztos), de azóta sem lett belőle hivatalos ENSZ-dokumentum. A megújult nyilatkozat szövege így hangzik: ¹⁸

"Figyelembe véve, hogy az élet egységes, minden élőlény közös eredetű és a fajfejlődés folyamata alatt váltak el egymástól,

figyelembe véve, hogy minden élőlénynek természeti jogai és minden idegrendszerrel bíró állatnak egyedi jogai vannak,

figyelembe véve, hogy ezen jogok megsértése, vagy akár csak egyszerű mellőzése is komoly kárt okoz a természetnek, és arra vezet az emberiséget, hogy bűncselekményeket kövessen el az állatok ellen,

figyelembe véve, hogy a fajok közötti együttélés magában foglalja annak az emberi faj általi tudomásul vételét, hogy más fajoknak is joga van az élethez,

figyelembe véve, hogy az állatoknak az ember általi tisztelete elválaszthatatlan az embernek ember általi tiszteletétől,

az alábbiakat nyilvánítjuk ki:

1. §

¹⁸ A szerző saját fordítása.

Minden állatnak egyenlő joga van a létezéshez a biológiai egyensúly összefüggésén belül. Ez a jogegyenlőség nem szoríthatja háttérbe a fajok vagy az egyedek különbözőségét.

2. §

Minden állati életnek joga van arra, hogy tiszteljék őt.

3. §

- (1) Egyetlen állat nem lehet alanya rossz bánásmódnak vagy kegyetlen tetteknek.*
- (2) Ha meg kell ölni egy állatot, ez csak azonnali, fájdalommentes módon lehet megtenni és nem okozhat félelmet.*
- (3) A halott állatot tisztességesen kell kezelni.*

4. §

- (1) A vadállatoknak joga van saját természeti környezetük szabadságában élni és szaporodni.*
- (2) A vadállatok szabadságának huzamosabb elvonása, a puszta időtöltést jelentő vadászat és horgászat, továbbá a vadállatok bármiféle olyan célra való felhasználása, amely nem létfontosságú, ezen alapvető jogok megsértését jelentik.*

5. §

- (1) Az ember függésében élő állatnak joga van a megfelelő táplálásra és gondoskodásra.*
- (2) Az állatot nem lehet a körülmények által nem igazolható módon magára hagyni vagy megölni.*
- (3) Az állatok bármiféle formájú tenyésztése és használata során tiszteletben kell tartani a fajra jellemző pszichológiai és viselkedésbeli egyediséget.*
- (4) Az olyan kiállításokon, műsorokban és filmekben, ahol állatok szerepelnek, tiszteletben kell tartaniuk azok méltóságát és azok nem foglalhatnak magukban semmiféle erőszakot.*

6. §

- (1) Az olyan állatkísérletek, amelyek testi vagy lelki szenvedésekkel járnak, sértik az állatok jogait.*
- (2) Helyettesítő módszereket kell kifejleszteni és ezeknek módszeresen érvényt kell szerezni.*

7. §

Bármilyen cselekmény, amely szükségtelenül okozza egy állat halálát és bárminő döntés, amely ilyen cselekedethez vezet, élet elleni bűncselekménynek tekintendő.

8. §

- (1) Bármilyen tett, amely a vadállatok túlélését károsítja, és bármilyen döntés, amely ilyen cselekedethez vezet, genocídium, amelyről ki kell mondani, hogy faj elleni bűncselekmény.*
- (2) A vadállatok lemészárlása, továbbá az élőhelyek szennyezése és rongálása genocídium-cselekményt jelent.*

9. §

- (1) Az állatok különleges jogállását és jogaik elismerését törvény által kell biztosítani.*

(2) *Az állatok védelmének és biztonságának kormányzati szervek szintjén kell megnyilvánulnia.*

10. §

Nevelésügyi és oktatási hatóságoknak biztosítaniuk kell, hogy az állatpolgárok gyermekkortól kezdve megfigyeljék, megértsék és tiszteljék az állatokat.”

Mint ahogy látható, a két szöveg között kisebb eltérések vannak. Az első változat szerint minden állatnak joga van élnie, a második szerint azonban ezen életjog esetén figyelembe kell venni az ökoszisztéma működését is. Az első szerint az embernek általában kötelessége távol tartani magát az állatok fogságba ejtésétől vagy elpusztításától, mi több, alá kellett volna rendelnie magát az állati érdekek kielégítésének a biztosítására – a másodikban ilyen fellengzős kijelentések már nincsenek. Az első szerint az állatok szabadságát tilos elvonni – a második szerint már csak a „huzamosabb” elvonás minősül jogtalannak, ha egyébként az nem létfontosságú. Az első szerint az állatokat egyáltalán nem lehet az ember szórakoztatására, időöltésére igénybe venni – a második változat ezt nem tiltja, csak kíméletes bánásmódot ír elő. Az első szerint az állatok jogait éppen úgy kell védeni, mint az emberét – a második megelégszik azzal, hogy azt törvényekben kell biztosítani. Látható, hogy a 70-es évek nagy állatvédelmi felbuzdulását követően az állatvédelmi mozgalom lehiggadt és már sokoldalúbban, differenciáltabban igyekeznek szemlélni az állatok jogainak és jogos érdekeinek a kielégítését – már csak azért is, mert az első Nyilatkozat nyilvánvalóan betarthatatlan és végrehajthatatlan volt.

A WSPA és az Állati Jólét Nemzetközi Deklarációja

Az őszinte állatszeretetből eredő „hígökológiai” álláspontot, az „állati jogok” megadása nélküli „állatjólét” (animal welfare) védelmezését a WSPA, vagyis az Állatvédelmi Világszövetség (*World Society for Prevention of Animals*) és kapcsolt társszervei igyekeznek átültetni a gyakorlatba. A WSPA törekvésének a súlyát az adja, hogy nemzetközi szerv, tanácskozási joga van az ENSZ-ben, továbbá az Európa Tanácsban is.

Már csak az a kérdés, hogy milyen alapon lehet leírni az állatjólét fogalmát. Jelenleg négy különböző definíciót használnak fel ezzel kapcsolatban.

1) Az első megelégszik a definíciók leíró módjával. Ez a szempont Roger Brambell professzornak a farmon tartott állatokról a brit kormány számára írott jelentésén (1965) és az Amerikai Állatorvosi Társaság, 1987-es meghatározásán alapul. Eszerint: az állatok jó közérzete mindent kifejez, amely az állatok fizikai és a mentális jólétét jelenti. Az állat jó közérzetének megítéléséhez szükség van olyan tudományos bizonyítékra az állat érzését illetően, ami felépítéséből, működéséből és viselkedéséből származhat. Ennek alapján jött létre a *Farm Animal Welfare Advisory Committee* 1967-ben, amelyből lett később a *Farm Animal Welfare Council* 1979-ben. E bizottságok először is abból indultak ki, hogy az állatoknak a következőkhöz mindenképpen joguk van: hogy megforduljanak, hogy ápolhassák a saját testüket, hogy felálljanak, lefeküdjenek és kinyújtsák a lábaikat. Kidolgozták az öt állati szabadságjogot is, amelyek a következők:

- a) mentesség az éhségtől és a szomjúságtól,
- b) mentesség a kényelmetlenség alól,
- c) mentesség a fájdalom, sérelem és betegség alól,
- d) mentesülés a félelem és a szorongás alól,
- e) szabadság a szokásos viselkedés kifejezése érdekében.

2) A második már arra alapoz, hogy az állatok harmóniában élnek a környezetükkel (Lorz, 1973; Hughes, 1976).¹⁹ Hughes ezt így határozta meg: Az állatjólét „*a teljes mentális és fizikai egészség állapota, ahol az állat harmóniában él a környezetével*”. A definíció a humán egészség definíciójához áll közel, amely a WHO 1992-es meghatározása szerint: „*a teljes fizikai, mentális és szociális jólét állapota, és nem csupán a betegségektől és gyengeségektől való mentesség*”.

3) A harmadik meghatározás arra vonatkozik, hogy az állatok alkalmazkodnak a környezetükhöz, vagy szabályozzák azt (Wiepkema, 1982; Broom, 1986).²⁰ Broom szerint az állatok jó közérzete az „*az állapot, amelyben az állat megbirkózik a környezetével*”. A szerző szerint ez magában foglalja azt az érzést, ami része a helytállásnak és az egészségnek, és folyamatosságot képez az ideális körülmények melletti jó közérzet, és a hátrányos körülmények melletti nagyon rossz közérzet között (Broom 1996, 1998).²¹ A közérzet számos mutató segítségével mérhető, vagyis meghatározható az, hogy az állatnak az ideális állapotot eléréséhez milyen erőfeszítés szükséges. Ha az állat nem bírja az alkalmazkodási kényszert, a közérzete rossz.

4) A negyedik definíció az állatok egyéni tapasztalataira vonatkozik (Duncan and Petherick, 1989; Dawkins, 1990).²² A szerzők abból indulnak ki, hogy az állatok a környezetüket nem úgy érzékelik, ahogy mi, ennek következtében a jólét fogalmát az állatok érzése alapján szükséges értékelni. Az állatok jó közérzetének ez a definíciója, mivel csak az érzésekre vonatkozik, szűkebb, mint Broomé. Ők inkább számos alkalmazkodási rendszert vettek figyelembe és minden egészségügyi szempontot mérlegeltek, amikor a jó közérzet kérdését tárgyalták. Abban azonban egyetértettek, hogy az állat közérzete előre meghatározott paraméterekkel mérhető. Különösen ide tartozik a helyzet okozta fiziológiai rendellenességek tanulmányozása, továbbá az állat környezeti sajátosságokhoz való viszonyulása is, illetve az állat specifikus viselkedése.

Az Állatvédelmi Világszövetség szintetizáló módon ekképp határozta meg az állatjólét fogalmát: „*magában foglalja az a mértéket, amely egy állat fizikai, viselkedésbeli és lelki szükségletével találkozik*”. Ez a meghatározás az Állatjóléti Egyetemes Nyilatkozatban szerepel, amelyet a szervezet ülése 2000. június 13-án Londonban az „*Animals 2000*” Kongresszuson egyhangúan fogadott el. A deklaráció a következő:²³

„Tekintettel arra, hogy az állatok élő, érző lények és ezért különleges figyelmet és tiszteletet érdemelnek,

tekintettel arra, hogy az emberiség a földet más fajokkal és egyéb életformákkal osztja meg és mindegyik életforma együtt él egy elemeiben kölcsönösen egymástól függő ökoszisztémában,

tekintettel arra, hogy bár lényeges szociális, gazdasági és kulturális különbség van az emberi társadalmak között, mindegyiküknek a humánus és a fenntartható módon kell fejlődni,

¹⁹ A. Lorz: Tierschutzgesetz. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München, 1973.; B.O.Hughes: Hughes, B.O., 1976. Behaviour as an index of welfare. Proc. V Europ. conf., Malta, 1005-1018.

²⁰ Wiepkema, P.E., 1982. *On the identity and significance of disturbed behaviour in vertebrates*. In W. Bessei (ed.), *Disturbed behaviour in farm animals*. Hohenheimer Arbeiten, 121, 7-17. Verlag EugenUlmer, Stuttgart.; Broom, D., 1986. *Indicators of poor welfare*. Br. Vet. J., 142, 524-526.

²¹ Broom, D., 1996. *Animal welfare defined in terms of attempts to cope with the environment*. Acta Agric. Scand. Supl., 27, 22-28.

²² Duncan, I.J.H. and Petherick, J.C., 1989. *Cognition : the implications for animal welfare*. Appl. Anim. Behav. Sci., 24, 81.; Dawkins, M. 1990. *From an animal's point of view: motivation, fitness, and animal welfare*. Behav. And Brain Sci., 13: 1-61.

²³ A szerző saját fordítása.

tudomásul véve azt, hogy több állam már rendelkezik jogvédelmi rendszerrel mind a vadon élő, mind a házasított állatok vonatkozásában,

tekintve, hogy biztosítani kell ezeknek a fennálló rendszereknek a hatékonyságát és az állati jólét biztosításának minél jobb és átfogóbb fejlesztését,

az Állatvédelmi Világszövetség kihirdeti ezt az Állatjóléti Egyetemes Nyilatkozatot, mint az összes emberre és összes nemzetre kiterjedő általános követelményrendszert annak érdekében, hogy azok törekedjenek minden lehetséges módszerrel ezen alapelvek tiszteletének az előmozdítására, és előremutató nemzetközi és nemzeti intézkedésekkel biztosítsák ezek egyetemes és hatékony elismerését, továbbá betartatását.

1. §

Meghatározások:

- a) „állat”: magában foglal bármilyen nem-humán emlőst, madarat, hüllőt, kétéltűt, halat vagy gerinctelen lényt, amely fájdalom vagy félelem érzésére képes,*
- b) „vadvilág”: magában foglal bármilyen állatot, amelyet az ember nem házasított,*
- c) „emberfüggő állatok”: magában foglal bármilyen állatot, amelynek jóléte és túlélése emberi gondoskodás alatt áll; ez magában foglalja a társállatokat is; továbbá olyan állatokat, amelyeket élelmiszerek, gazdasági termékek, örökifejtés, szolgálatok végzése, tudományos kutatás vagy szórakoztatás érdekében tartanak, ideértve a fogságban tartott vadállatokat is;*
- d) „társállat”: magában foglal minden olyan fajt, amely – a helyi kultúráknak megfelelően – hagyományosan az emberek társaként él, és – rendszeresen vagy sem – ennek érdekében táplálják őket;*
- e) „kegyetlenség”: magában foglalja az állatnál szükségtelen fájdalom vagy stressz okozását, függetlenül attól, hogy ez szándékosból, avagy hanyagságból ered;*
- f) „jólét”: magában foglalja az a mértéket, amely egy állat fizikai, viselkedésbeli és lelki szükségletével találkozik.*

2. §

Alapvető elvek

- a) Az embernek tevékeny kötelezettségei vannak az állatok jóléte és biztonsága érdekében.*
- b) Egyetlen állatot sem lehet szükségtelenül megölni vagy kegyetlen emberi cselekmény alanyává tenni.*
- c) Bármely állat iránti kegyetlenség súlyos véték, melyet a jogalkotásnak minden szinten így kell kezelnie és arra oly mértékben hatékony büntetését kell kiszabnia, hogy az elrettentse az elkövetőt ugyanilyen cselekmények újabb elkövetésétől.*

3. §

Vadvilág

Ahol szükség merül fel a vadvilág tagjának a megölésére és foglyul ejtésére, a biodiverzitás oltalmazása érdekében az érintendő állatok legnagyobb számát úgy kell meghatározni, hogy az védje a fennmaradásukat és szilárd, tudományos alapon meghatározott kezelési gyakorlatból eredjen.

Ahol szükség merül fel a vadvilág tagjainak megölésére és foglyul ejtésére, csak azok a módszerek és technikák alkalmazhatók, amelyek

- nem okoznak szenvedést,*
- nem károsítják a célba nem vett állatokat,*

- nem károsítják a természeti élőhelyeket.

A vadállatok szórakozásból eredő vagy sportcélú elejtését és megölését tilalmazni kell.

A fenti rendelkezések biztosítására minden lehetséges eszközt alkalmazni kell az ökoszisztéma és a természeti élőhelyek védelme érdekében.

4. §

Embertől függő állatok

Az állatok, amelyek emberi ellenőrzés alatt vannak, vagy emberek által fogságba kerültek, öt szabadságjogot élveznek, amelyek az állatjólét teljes területére kiterjednek és a következőket foglalják magukban:

- a) mentesség az éhségtől és a szomjúságtól: friss vízhez és ételhez való hozzáférés, melynek célja, hogy fenntartsák a teljes egészséget és az életerőt;
- b) mentesség a kényelmetlenség elől: annak biztosításával, hogy megfelelő környezetet kapjanak, beleértve a menedékhelyet, és a megfelelő pihenőhelyet,
- c) szabadság a fájdalom, sérelem és betegség alól: megelőzéssel vagy gyors diagnózissal és kezeléssel,
- d) mentesülés a félelem és a szorongás alól: olyan feltételek és bánásmód biztosításával, amely mentesíti őket a mentális szenvedésektől,
- e) szabadság a szokásos viselkedés kifejezése érdekében: megfelelő tér, életkörülmények és fajtársak biztosítása által.

Az állatorvosokat és más képezett személyeket fel kell jogosítani arra, hogy humánusan megsemmisíthessenek bármely állatot, amely megsérült, megbetegedett vagy oly mértékben lelki teher alá került, hogy léte folyamatos szenvedést foglal magában.

5. §

Az élelmiszer-, és egyéb termékek létrehozása, továbbá erő kifejtés érdekében tartott állatok

Ahol felmerül egy állat megölésének a szükségessége élelmiszeripari- vagy egyéb termékek biztosítása érdekében, az alkalmazott módszereknek olyanoknak kell lenniük, amelyeknek azonnal biztosítaniuk kell az állat részére a fájdalommentes öntudatlanságot egészen addig, amíg a halál be nem következik.

Bármely állat megölése csak olyan lehet, amelyben erre feljogosított és gyakorlattal rendelkező személy működik közre.

A megölésre kijelölt állatot csak elfogadható körülmények között szabad várakoztatni: mint rakományt, ki kell rakni, továbbá megfelelően kell kezelni, elszállásolni, etetni és itatni.

Minden lehetséges lépést meg kell tenni azért, hogy az állatok szállítását a legszükségesebb mértékre szorítsák. Ha a szállítás szükségessége mégis felmerül, az állat jólétéről gondoskodni kell.

Az állatok megölését a lehető legközelebb kell végrehajtani a tenyésztés helyéhez.

Minden lehetséges lépést meg kell tenni azért, hogy az igavonásra és az ember számára szükséges egyéb munkára használt állatoknak az ésszerű időmennyiséggel és munkaintenzitással való használatra vonatkozó jogai biztosítva legyenek; ezek mértékének tudományos értékeléseken kell alapulnia.

6. §

Társállatok

A társállatok tulajdonosainak a kötelessége, hogy felelősséget viseljenek az állat fölötti gondoskodásért és az állat jólétéért az állat életének időtartama alatt, vagy megfelelő

megoldásokat kell találniuk, hogy felelős személynek adják át őket, ha ők maguk nem képesek a továbbiak folyamán gondoskodni róluk.

Megfelelő lépéseket kell tenni a társállatok ivartalanításának elősegítése és ennek bevezetése érdekében.

Megfelelő lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a társállatok vonatkozásában adatnyilvántartást és azonosítási rendszert hozzanak létre.

A társállatok kereskedelmi forgalmát szigorú szabályozás – ellenőrzés és engedélyeztetés - alá kell vonni annak érdekében, hogy megelőzhetővé váljon a kegyetlenség és a nem kívánt állatok tenyésztése.

Az állatorvosokat és más képezett személyeket kell feljogosítani arra, hogy humánusan semmisítsék meg azon társállatokat, amelyeket elhagytak és nem lehet otthonukba visszahelyezni vagy nem lehet megfelelő gondoskodással számukra jólétet biztosítani.

A társállatokat tilos olyan nem humánus eszközökkel és válogatás nélkül elpusztítani, mint ami elektromos eszközzel, méreggel, megetetéssel, vízbe fojtással és megfojtással történik.

7. §

Állatok a sportban és a szórakoztatásban

Ahol engedélyezett sporttevékenység vagy szórakoztatás keretében állatokat használnak fel, az összes megfelelő lépést meg kell tenni annak érdekében, hogy biztosítsák az állatokat a kegyetlenség és a szenvedések ellen.

Az állatokat felhasználó olyan kiállítások és látványosságok, amelyek károsak az állatok egészségére és jólétére, tilalmazottak.

8. §

Élő állatok a tudományos kutatásban

Tudományos kutatás és tesztek érdekében az állatokat akkor lehet felhasználni, ha ezek céljai megfelelnek az emberi vagy állati jólét céljainak, amely követelmény magában foglalja a következőket:

- *egyedileg meghatározott betegségre vonatkozó gyógyítás, megelőzés vagy kezelés kifejlesztése,*
- *olyan termékek kifejlesztése, amelyek enyhítik a szenvedést vagy meghosszabbítják az egészséget,*
- *kockázatok felbecsülése a káros anyagokat illetően, ha erre más alternatív módszer nem létezik.*

Ahol felmerül annak szükségessége, hogy az állatokat kutatásra és tesztcélokra alkalmazzák, a módszereknek biztosítaniuk kell, hogy

- *a felhasznált állatok száma a lehető legkevesebb legyen,*
- *a fájdalom és a félelem a lehető legcsekélyebb legyen vagy/és lehető legjobban enyhített,*
- *magas fokú állattartási és gondoskodási követelmények álljanak fenn az állat egész élettartama alatt.*

Az élő állatokon végzett kísérletek helyettesítése érdekében – ahol lehet - alternatív tesztmódszereket kell kifejleszteni, és ugyanilyen alternatív módszerek alkalmazását kell elősegíteni, felkutatni és érvényesíteni.

Az állatok tudományos vagy tesztcélú felhasználását tilalmazni kell, ha

- *állatok felhasználása nélkül is hozzá lehet jutni tudományos eredményeket nyújtó információkhoz,*

- *hasonló tudományos eredmények már rendelkezésre állnak,*
- *a várható eredmények nem állnak összefüggésben az emberi vagy állati jóléttel.*”

Ahogy látható, a Szövetség nem kíván állást foglalni abban, hogy az állatoknak vannak-e jogaik vagy sem. Még csak azt sem igyekszik kifejteni, hogy tulajdonjog tárgyai avagy bizalmi őrzés alanyai a háziállatok. Nyilvánvalóan ezt azért nem vették bele a szövegben, mert nem kívánták az állatokkal kapcsolatos kíméletes bánásmód gyakorlati megvalósításhoz egyébként valóban szükségtelen (jog)filozófiai elvekkkel megterhelni a szöveget. Ugyanakkor az egészen végighúzódik az emberi felelősségvállalásról szóló követelmény, amely azt jelenti, hogy az állat nem pusztán tulajdonszó, hanem felelős gondoskodás elvárását megfogalmazó egyed.

A mérlegelés oly sokat kárhoztatott, de szükségszerű léte végighúzódik a szövegen, azonban az ezzel kapcsolatos alapfogalmakat nem tisztázza – bár egy általánosságban mozgó dokumentum esetén ez nem is lehet kívánalom.

Külön érdekesség 6. §-ban a „társállatok” kategóriája. Ez szintén egyfajta „specieizmust” jelent. A „társállat” ugyanis olyan állat, amely az emberrel él együtt, de nem közvetlen anyagi hasznosítás érdekében. Ilyen tehát gyakorlatilag a kutya és a macska. Hogy ezek pontosan mitől vannak kivételezve a többi állathoz képest, azzal a magyar állatvédelmi törvény is adós marad. Itt lehet tetten érni azt a gondolatot, hogy az ember képtelen elszakadni az állatok esetében még az esztétikai kategóriáktól is: ha van specieizmus, avagy az intelligencia alapján történő szelektálás az állatok között, akkor létezik még esztéticizmus is, azaz esztétikai kategóriák szerinti felosztás is: a kutya és a macska azért is élvez elsőbbséget más állatokhoz képest, mert sok szépséget tudunk fellelni bennük.

Emellett a Szövetség propagálja az ivartalanítást. Ez – érdekes módon - egy olyan probléma, amellyel nem sokat foglalkozik az állatokkal kapcsolatos bioetikai irodalom: általában mindenki a vágóállatok utaztatásával, a szőrmegyárakkal, a ketrecekben tartott csirkékkel és a ház körül bántalmazott ebekkel és macskákkal foglalja le magát, holott az emberhez illő, állatokkal is megillető életjogok és testi sérthetlenség jogához tartozna az is, hogy az állatot ne ivartalanítsák. Ha ugyanis az elmebetegeket nem lehet ivartalanítani (amire volt példa az USA-ban, de aztán az alkotmányellenesnek minősült és épp a napokban indult meg az első kártérítési per az állam ellen), akkor az emberi jogokkal azonos állati jogok esetén az állatokat sem lehetne. Csakhogy ki gondoskodna akkor a szaporulatról?

Hasonló a kérdés az állat „kíméletes megölése” esetén: ezt sem sokat elemzi az állatjogi szakirodalom. Az embernek nincs joga a legtöbb helyen az eutanáziára – az állatnak viszont van. Nos, ez valóban egy olyan jog, amelyben az állatoknak sikerült megelőzniük az embert. Emellett a Nyilatkozat nem tartja tiszteletben az állatnak az élethez való jogát, mivel az eutanáziát a beteg állatok mellett az olyan elhagyott társállatokra is kiterjeszti, amelyeknek nem lehet a továbbiak folyamán megfelelő jólétet biztosítani. Nem biztos, hogy az állat részére ez lenne az egyetlen alternatíva: jólétben élni vagy meghalni.

A WSPA és a kedvtelésből tartott állatok jogai

Az Állatvédő Világszövetség a háziállatokkal kapcsolatban külön törvényjavaslat elfogadtatására buzdítja a lokális állatvédelmi egyesületeket. Az alábbi törvényjavaslat-tervezeteket az első magyar állatvédelmi felügyelői tanfolyam részére segédanyagként 1997-ben a Fauna Szövetség adta ki Magyarországon s jelenleg is megtalálható a világhálón: ²⁴

„A kedvtelésből tartott állatokra vonatkozó törvényjavaslat-tervezete

Általános rész

²⁴ www.allatvedo.zug.hu/allatvedelem/kobortorv.htm

1.) *Az a személy, aki kedvtelésből állatot tart, vagy gondozását elvállalja, felelős az állat egészségéért és jólétéért.*

2.) *Az a személy, aki állatot tart, vagy gondoz, köteles olyan elhelyezést, gondoskodást és figyelmet biztosítani számára, ami megfelel fiziológiai és viselkedési igényeinek, beleértve a megfelelő ételmezt, menedéket, mozgást és társaságot.*

3.) *Szelídítetlen állatot nem szabad tartani. Ez ellen szigorú előírások szükségesek, vagy meg kell határozni, milyen állatokat lehet társként tartani, és bármilyen más faj tartását külön engedélyhez kell kötni. Az engedélyt csak kivételes esetekben lehet megadni — például vadállatok tartására olyan zárt terület esetén, ahonnan nem szabadulhatnak ki.*

4.) *Nem szabad az állatoknak szükségtelen szenvedést, fájdalmat vagy szorongást okozni.*

5.) *Beteg vagy sérült állatokról haladéktalanul gondoskodni kell. Ha szükséges, állatorvoshoz kell fordulni. Ha eutanáziára van szükség, hogy megszabadítsa őket a felesleges szenvedéstől, ezt azonnal el kell végezteni szakértő vagy hozzáértő személlyel, a lehető legkevesebb szenvedést, fájdalmat és szorongást okozva.*

Megelőző intézkedések kóbor állatokról

6.) *Senki sem hagyhatja magára kedvtelésből tartott állatát.*

7.) *A kutyákat és macskákat (és más, kóborlásukkal problémát okozó háziállatokat) azonosító jellel kell ellátni, olyan módszerrel, amely nem okoz tartós fájdalmat, szenvedést vagy szorongást, mint pl. a tetoválás. Mindegyiküket azonosító számmal kell ellátni, amelyet központi nyilvántartásban kell vezetni, a tulajdonos vagy állattartó pontos címével együtt.*

8.) *Minden esetben, amikor a kutya otthonán kívül tartózkodik, nyakörvet kell viselnie, amelyen világosan olvashatók az eb tulajdonosának vagy gondozójának tartózkodási helyére vonatkozó pontos adatok.*

9.) *Minden új állat vásárlásakor kutyaadót kell kivetni. Az adóról kivetés előtt tájékoztatást kell adni. Bizonyos csoportok, például nyugdíjasok adókedvezményt kaphatnak. Az adóból befolyt összeget a kóbor állatok felügyeletére és az ehhez kapcsolódó oktató programokra kell fordítani.*

10.) *Kezdeményezni és népszerűsíteni kell az ivartalanítást, a nem tervezett kutya- és macskaszaporodás megakadályozására. Ivartalanított állatok esetében adócsökkentést lehet alkalmazni.*

11.) *Bárki, aki sérült vagy szenvedő kóbor háziállatot talál, kutassa fel az állat tulajdonosát, és ha az nem lehetséges, haladéktalanul jelentse be a megfelelő hatóságnak (állatorvos, állatvédelem).*

12.) *Ha szükséges a gazdátlan vagy azonosíthatatlan állatok eltávolítása, ezt a nekik okozott minimális fizikai és mentális szenvedéssel kell végrehajtani.*

13.) *Ha az elfogott állatokat elhelyezik, ott a fenti rendelkezéseket be kell tartani.*

14.) *Ha szükségesnek mutatkozik a nem kívánt állatok kivégzése, ezt mindig a 46-48. pontok értelmében kell végrehajtani.*

Információ és oktatás

15.) Az illetékes hatóságnak információs és oktató programokat kell szerveznie a „felelős állattartás” témakörében. Ez tartalmazza az ötletszerű vásárlásról való lebeszélést, hangsúlyozza az állattartás felelősségét és propagálja az ivartalanítást.

Társállatok tartásának korlátozása

16.) Állatviadatok szervezésének és látogatásának betiltása.

17.) Vontatásra tilos kutyákat használni.

18.) Tilos állatok nyerevényként történő ajándékozása.

19.) Társállatokat tilos tenyészteni vagy felhasználni kereskedelmi célra, például élelem, szőrme, bőr stb. készítésére. (Ezen belül korlátozás lehetséges engedélyezett tudományos kutatások céljából.)

20.) Nem kívánt vagy gazdátlan társállatokat nem szabad tudományos kísérletekre felhasználni.

21.) Be kell tiltani az állatok gyorsaságát, erejét vagy kitartását kihasználó versenyeket, ha erre illetékes hatóság nem ad különleges engedélyt (ilyen engedély adható például bizonyos eseményekre, amelyek nem károsak az állatok egészségére vagy jólétére mint pl. egyes lóversenyek). Minden versenyt ellenőrizni kell és nem szabad engedélyt adni, ha az állat egészsége vagy jóléte veszélyben forog. Ahol ilyen versenyzést engedélyeznek, ott ez csak bizonyos szabályok betartása esetén történhet, mint:

- A résztvevő állatok korára és egészségi állapotára vonatkozó szabályok;
 - A részvétel gyakoriságára vonatkozó szabályok;
 - Állatorvos jelenlétére vonatkozó szabályok;
 - Versenypálya és akadályok építésének szabályai.
- Egyes állatok versenyeztetésének tilalma.

22.) Versenyben résztvevő állatnak nem lehet beadni olyan szert vagy nem részesülhetnek olyan kezelésben, ami teljesítményükre vagy vérmérsékletükre kihat (dopping).

23.) Egyetlen háziállatot sem szabad egészségére vagy jólétére ártalmas módon edzeni, különösen úgy, hogy természetes képességei vagy ereje meghaladására kényszerítsék, ami felesleges szenvedést, fájdalmat vagy rettegést okoz.

24.) Egyetlen állatot sem szabad előadásokra, hirdetésre vagy hasonló célra felhasználni, ha ez szenvedést, fájdalmat vagy rettegést okoz.

Műtéti eljárások és manipulációk

25.) Tilos nem gyógyászati célból „csonkításokat” végrehajtani háziállatokon, kivéve a szociális és jóléti okból alkalmazott ivartalanítást, és az ivartalanítást jelző fülhegy levágást elvadult macskákon. A tilos eljárások között szerepeljen a karmok eltávolítása, a fül- és farkok kurtítása és a hangszálak roncsolása.

26.) Minden olyan sebészeti beavatkozást, amely szenvedést okozhat az állatnak, csak állatorvos végezhet, kivéve ha a műtét sürgős és a késelem az állat kárára lenne. A szenvedést és a fájdalmat a lehető legnagyobb mértékben csökkenteni kell.

27.) Illetékes hatóságnak kell részleteiben szabályoznia a sebészeti és hasonló beavatkozásokat, a megengedhető módszereket, érzéstelenítés alkalmazását és az életkorbeli korlátozásokat.

28.) Be kell tiltani új állatfajták szabadalmaztatását.

29.) Moratóriumot kell bevezetni a háziállatok genetikai beavatkozásaira (vagy engedélyeztetéshez kell kötni, szigorú ellenőrzés mellett).

Veszélyes kutyák

30.) Amennyiben szükséges, korlátozásokat kell bevezetni bizonyos veszélyesnek bizonyult kutyák tenyésztésére. További rendeletek szabályozhatják a kötelező nyilvántartás és azonosítás bevezetését, szájkosár használatát nyilvános helyeken, a kötelező ivartalanítást és a behozatali tilalmat.

Tenyésztés

31.) Minden kereskedelmi célú tenyésztő vagy tenyésztéssel foglalkozó személy vagy intézmény működését engedélyhez kell kötni és hivatalosan ellenőrizni kell. A kontroll foglalja magában a tenyésztési szukák minimális és maximális korát és az almok számát és gyakoriságát. Engedélyt csak akkor szabad kiadni, ha az elhelyezés és a gondozás feltételei megfelelőek.

32.) Az engedélyezett tenyésztőknek dokumentálniuk kell az összes almot, az állatok eladását és vásárlását. Ezeknek a dokumentációknak ellenőrzésre hozzáférhetőnek kell lenni és ha szükséges, az illetékes hatóságnak bármikor ki kell ezeket szolgáltatni.

33.) Olyan külső jegyek alapján való tenyésztést, ami káros az állatok egészségre és jólétére, be kell tiltani.

34.) Bárki, aki háziállatot kiválaszt tenyésztésre, köteles figyelembe venni annak anatómiai, fiziológiai és viselkedésbeli jellegzetességeit, amelyek kockázatosak lehetnek akár az utód, akár az anyaállat egészségére vagy jólétére.

Eladás — Kereskedés

35.) Mindenkinek, aki háziállatot elad vagy velük kereskedik, engedélyt kell kérnie, és illetékes hatóság állandó felügyelete alatt kell állnia. Az engedélyt bizonyos jóléti követelményekhez kell kötni.

36.) Engedélyezett kereskedők csak engedéllyel rendelkező tenyésztőktől vásárolhatnak háziállatot. Az engedélyezett tenyésztőket érdekelte kell tenni abban, hogy közvetlenül és ne kereskedők útján értékesítsék az almodat.

37.) Engedélyezett kereskedőktől meg kell követelni, hogy dokumentáljanak minden eladást és vásárlást. Ezeket a dokumentumokat ellenőrzésre ki kell szolgáltatni és az illetékes hatóság bármikor, előzetes bejelentés nélkül magához veheti őket.

38.) Háziállatokat csak engedélyezett csatornákon keresztül lehet értékesíteni. Engedélyeket csak akkor adjanak ki, ha az állatok számára megfelelő körülmények, állatorvosi ellátás és hivatalos felügyelet van biztosítva.

39.) Háziállatok eladása esetén az állatok teljes történetét, beleértve előző tulajdonosainak és a tenyésztőnek adatait kérésre be kell mutatni (befogott kóbor állatokat kivéve, ahol ezek az adatok nem állnak rendelkezésre).

40.) 16 évesnél fiatalabb személyeknek ne lehessen eladni állatokat.

Elhelyezés

41.) A háziállatokat ideiglenesen elhelyező intézményeket illetékes hatóságnak kell engedélyezni és ellenőrizni. A meg nem felelő feltételek vagy gondoskodás esetén ezeket az intézményeket figyelmeztetni kell, és ha a kifogásolt körülményeken nem változtatnak a kijelölt határidőig, be kell tiltani működésüket.

Menhelyek, otthonok, megőrzők

42.) A háziállatok menhelyeit ugyancsak az illetékes hatóságnak kell engedélyezni és ellenőrizni.

Szállítás

43.) A háziállatok szállításakor kerülni kell a szenvedést, fájdalmat, félelmet. A szállítás feltételeit az élő állatok szállítására vonatkozó EU jogszabályok írják elő.

Import — Export

44.) Egyetlen háziállatot sem szabad importálni vagy exportálni az illetékes hatóság hozzájárulása, import vagy export engedély kiadása nélkül. A háziállatok exportját és importját pontosan dokumentálni kell. fajok és származás, illetve célország szerint csoportosítva. Le kell fektetni az importált állatok karantén-szabályait.

Kivégzés — Eutanázia

45.) Csak állatorvos vagy más hozzáértő személy végezhet ki háziállatot, kivéve, ha sürgősen véget kell vetni egy állat szenvedésének, és állatorvos vagy szakértő segítség nem érhető el gyorsan.

46.) Minden kivégzést a minimális fizikai és mentális szenvedés okozásával kell végrehajtani. A választott módszerek kétféleképpen lehetnek:

- a) Azonnal eszméletvesztést és halált okoz; vagy
- b) Mély, általános anesztéziával kezdődik, ezt követi egy olyan lépés, amely biztosan és végérvényesen halált okoz, az eszmélet visszanyerése nélkül.

47.) A kivégzésért felelős személynek meg kell győződnie arról, hogy az állat elpusztult, mielőtt bármilyen módon megszabadulnak a tetemtől.

48.) A következő kivégzési módszerek tilosak:

- a) Fullasztás bármilyen formája;

- b) Minden olyan mérgező anyag vagy szer, amelynek adagolása és alkalmazása nem ellenőrizhető oly módon, hogy a 46. pont szerint hasson (pl. sztrichnin);
- c) Áramütés, kivéve, ha előtte azonnali eszméletvesztést idéznek elő.

Betartatás

49.) Illetékes hatóságot kell kijelölni és a rendelkezések betartatását bele kell foglalni működési körébe. Megelőző betartatást kell tervezni és nem pusztán a panaszokra való reagálást. A beavatkozás lépéseit meg kell határozni, büntető szankciókat is beleértve. A büntetések lehetnek:

- Bíróság;
- Börtönbüntetés;
- állattartás megtiltása;
- állatok elkobzása.

Etikai bizottság

50.) Létre kell hoznia a Háziállatok Védő Etikai Bizottságot, amely tanácsadóként működik az illetékes minisztérium mellett a háziállatok jólétének minden kérdésében, beleértve:

- A meglévő törvényekkel és betartatásukkal kapcsolatos problémákat;
- Szükséges új rendelkezéseket;
- A háziállatokkal kapcsolatos gondok megoldásának új módjait;
- Új és releváns kutatást a háziállatokkal kapcsolatban.

51.) Az Etikai Bizottság tagjai között foglaljanak helyet a főbb érdekeltek csoportjainak képviselői és szakértők, például az állatvédő társaságok képviselői, állatorvosok, tudósok és egyetemi oktatók (pl. a háziállatok és az emberek kapcsolatának, a háziállatok viselkedésének kutatói), a tenyésztők képviselője (pl. Kennel Club), a kereskedők képviselője, a fogyasztók képviselője.”

A fenti rendelkezések betartása esetén valóban jelentős mértékben javulna az állatokkal való bánásmód színvonala. Mindazonáltal a szöveg itt sem tartalmaz megközelítést arra nézve, hogy vannak-e az állatoknak jogai. Mi több, még az érdekeiket sem ismeri el szövegszinten, amikor a gazda felelősségét hangsúlyozza, továbbá keretszabályként működik. Az állati jogok filozófusai számára azonban ez az álláspont nyilvánvalóan meghaladott: legfeljebb taktikai lehetőséget jelent arra nézve, hogy az állatokkal jobban bánjunk, de a nagy ellentmondást, hogy ti. az állatoknak ennek ellenére miért nincsenek jogai, nem oldja fel. Igaz, a szöveg őszinte: erre kísérletet sem tesz – éppen ebben rejlik az ereje.

A Manilai Állatjóléti Nyilatkozat

Manilában a WSPA és az RSPCA kezdeményezésére és anyagi hozzájárulásával a Fülöp-szigeteki kormány egy nemzetközi konferenciának adott helyt 2003. március 25-26-án, amelyen 22 kormánydelegáció jelent meg. Köztük is a legjelentősebbek voltak Ausztrália, Banglades, Kambodzsa, Kína, Csehország, az EU, Egyiptom, Németország, India, Indonézia, Izrael, Olaszország, Hollandia, Új-Zéland, Spanyolország, Szingapúr, Svájc, Spanyolország, a Fülöp-szigetek, Thaiföld, az Egyesült Királyság és az USA küldöttsége. A konferencia eredménye lett a Manilai Állatjóléti Nyilatkozat Javaslat (angolul: „*A proposal for a Declaration on Animal Welfare arising from the Manila Conference*”), amely tulajdonképpen nem más, mint egy majdan az ENSZ elé terjesztendő állatjóléti dokumentum alapelveit

rögzítő szándéknyilatkozat, amelyet több mint 80 ország 300 állatvédelmi szervezete is jóváhagyott. Ennek szövege így hangzik:²⁵

„Az Állati Jólét Manilai Konferenciája megállapítja, hogy

az állati jólét a kormányok által figyelembe vett érték,

az állati jólét elősegítése közös fellépést követel meg, amelyben minden érdekeltnek és érintettnek részt kell vennie,

az állati jólét érdekében végzett munka állandó jellegű folyamatot jelent.

Tekintettel arra, hogy az állatok élő, érző lények és evégett megérdemlik, hogy tisztelet és figyelembe vétel követelményének az alanyai legyenek,

tekintettel arra, hogy az állati jólét magában foglalja az állatok egészségét is,

tekintettel arra, hogy az emberiség e bolygót más fajokkal és életformákkal osztja meg és az összes, egymástól kölcsönös függő életforma együtt létezik egy ökoszisztémában,

tekintettel arra, hogy bár jelentős szociális, gazdasági, vallási és kulturális különbségek állnak fenn az emberi társadalmak között, mindegyiküknek gondot kell fordítania arra, hogy az állatokat humánus és fenntartható módon kezelje,

egyértelműen abban, hogy a „nemzet” kifejezés magában foglalja a népességet, a civil társadalmat és az államot is,

felismerve azt, hogy sok nemzetnek már van jogi védelmi rendszere az állatok, mind a vadon-, mind a háziállatok vonatkozásában,

arra törekedve, hogy biztosítani lehessen e rendszerek folyamatos hatékonyságát, továbbá hogy jobb és szélesebb körű állatjóléti intézkedések kerüljenek kifejlesztésre,

elismerve, hogy az állatok emberséges használata nagyobb előnyt jelent az emberiség számára is,

tudatában annak, hogy az „öt szabadságjog” (mentesség az éhségtől, a szomjúságtól és az alultápláltságtól; mentesség a félelemtől és a szorongástól; mentesség a lelki és vérmérsékleti kényelmetlenségektől; mentesség a fájdalomtól, a sérelmekről és a betegségtől; annak szabadsága, hogy az állatok a viselkedésüknek megfelelő magatartásminták szerint éljenek) és a kísérleti állatok esetén a „három elvárás” (az állatok számának csökkentése; a kísérleti módszerek finomítása; az állatok helyettesítése állatfelhasználáson nem alapuló technikákkal) biztosítja az állatok felhasználására vonatkozó értékes iránymutatásokat,

tekintve, hogy az ebben a Nyilatkozatban foglalt rendelkezések nem sértik egyetlen nemzet jogait sem,

a Nyilatkozat elvei a következők:

- 1. Az állatok jólétének biztosítása az összes nemzet közös célja kell hogy legyen.*

²⁵ A szerző saját fordítása.

2. *Az állatjólét nemzeti és nemzetközi szinten elért irányelveinek érvényesülését elő kell segíteni, el kell ismerni és be kell tartani mind tökéletesítettebb mértékben, tiszteletben tartva a társadalmi és gazdasági szempontokat, továbbá a vallási és kulturális hagyományokat.*
3. *A nemzeteknek minden lehetséges lépést meg kell tenniük annak érdekében, hogy megelőzzék az állatokkal szembeni kegyetlenséget és mérsékeljék az állatok szenvedéseit.*
4. *A továbbiak folyamán megfelelő állatjóléti elveket kell kifejleszteni és kidolgozni – de nem pusztán csak e célokra korlátozva -, hogy azok szabályozzák az állatfarmokon tartott állatoknak, a társállatoknak, a kísérleti állatoknak, a dolgozó állatoknak, a vadállatoknak és a kikapcsolódási célból tartott állatoknak a kezelését és használatát.”*

Ahogy látható, a Nyilatkozat semmit sem mond az állatok jogairól, de még csak érdekeiről sem. A Nyilatkozat szövege semleges nyelvi közegben mozog, csak arra igyekszik hangsúlyt helyezni, hogy az általa „nemzetnek” nevezett állami és társadalmi erők igyekezzenek helyes bánásmódot biztosítani az állatoknak - részint az állatok, részint az emberiség érdekében.

Vannak-e az állatoknak jogai?

Ha az állatok jogairól és azok védendő érdekeiről szóló elméleteket és nyilatkozatokat tekintjük, akkor négy, rendszeresen visszatérő közös elemre kell felfigyelnünk. Ezek a következők:

- a) egy erkölcsi elvre visszavezetve igyekeznek az állatoknak védett érdekeket biztosítani,
- b) az állatok érdekeit és jogait a korlátozott emberi ítéletalkotás függvényévé teszik,
- c) miközben mindegyikük tartalmaz kivételeket az állatvilágot illetően és
- d) mindegyikük lehetővé teszi az valamilyen mértékben a haszonelvűség alkalmazását.

Egyikből sem következik azonban az, hogy az állatoknak jogokat kellene adni. Ez a négyes tehát nem alapja a jogoknak és a jogok sem függvényei e négy gondolatnak. A kérdést - lehetnek-e az állatoknak emberi értelemben vett jogai? – tehát ezek mellőzésével kell feltennünk.

Alapvetően kétféle módon lehet azt a szót használni az állatok vonatkozásában, hogy „jog”.

Egyrészt úgy, hogy az állatokat tulajdonképpen minden olyan jog megilleti, mint ami az embert, kivéve azokat, amelyek - nembeli jellegénél fogva – kizárólag az embert illetheti meg. Ilyen rendelkezést tartalmaz a Ptk. is, amikor a személyiségi jogok tekintetében kimondja: „*A személyhez fűződő jogok védelmére vonatkozó szabályokat a jogi személyekre is alkalmazni kell, kivéve ha a védelem - jellegénél fogva - csak a magánszemélyeket illetheti meg*” [Ptk. 75. § (2) bek.]. Egységes jogot kell tehát adni az embernek és az állatnak is, aztán majd a joggyakorlat kialakítja, hogy melyek azok, amelyeket el lehet ismerni az állatoknál. Ennek a koncepciónak azonban az a veszélye van, hogy az állati jogok vélhetőleg a folyamatos kiterjedés felé indulnának el s néhol – jogalkalmazói túlbuzgóságból – minden bizonnyal belépnének a kifejezetten emberi jogok körébe. Ilyen kérdés lehet pl. az, hogy egy állatnak van-e joga a jó hírnévhez, a becsülethez, avagy lehet-e tulajdona. Kis erőfeszítéssel ugyanis egyik sem kizárható, ha állat és ember vonatkozásában egységes jogokról van szó.

A másik megközelítés szerint viszont nem lehet az állati jogokat az emberi jogokkal egy alapra helyezni, hanem az állatoknak különálló jogokat kell adni egy részletes felsorolással, amely kifejezetten az állatok érdekeinek a védelmét szolgálja. E koncepció alapján az állatok

jogai nem indulnának el az emberekkel azonos jogok irányában s nem lépnék át a fentiekben jelzett, természetesnek tekinthető határokat.

Bármelyik megoldást is választanánk, az már csak a megadott jogokon belüli technikai levezetést szolgálná. A fő kérdés továbbra is az: miért ne kaphatnának az állatok jogokat?

Az az álláspont, amely szerint ennek nincs akadálya, egy igen egyszerű tényből indul ki: abból, hogy az ember annak ad jogot, aminek akar. Ha akar, adhat a jövőben nemzedékeknek, ha úgy tartja kedve, adhat az állatoknak is.

A nemleges válasz ennél összetettebb gondolatrendszerrel dolgozik.

Eszerint elsősorban azért nem lehet az állatoknak jogokat adni, mert ennek kötelezettsége az állatok elismert érdekeiből nem következik: önmagában egy jog által elismert érdek megfogalmazása nem keletkezteti az érdek tárgyának a jogalanyiságát. Így pl. a házasság jogintézménye nem dolog, a Szent Korona nem jogalany, a méhmagzat pedig dolog, holott inkább jogalanynak kellene lennie – és mégis mindegyik a jog oltalmát élvezzi (már csak azért is, mert mindegyiket a jog hozta létre). Egyedül a jogilag deklarált védettség ténye a jogalanyiságot nem alapozza meg.

Erre azonban azt a választ lehet adni, hogy amennyiben az érdek léte nem keletkeztet jogalanyiságot, abból meg az nem következik, hogy az ki is van zárva, mint lehetőség. Hogy a jogalanyiságot az állat megkapja-e vagy sem, pusztán akarat kérdése. Elvileg pl. semmi akadálya nincs annak, hogy a személyegyesüléseket ne tekintsük jogalanyoknak – nyilván értelmesebb és kényelmesebb annak tekinteni őket, azonban ez nem jelenti azt, hogy csak a jogok megadása lehetne az egyetlen járható út a számukra. Éppígy az ember vagyontömeget, vagyis holt dolgokat is jogokkal ruházhat fel (alapítvány). Ha tehát ezeknek lehet joga, akkor az állatoknak is lehet.

A második tagadó érv szerint az állati érdekek kielégítése céljából fölösleges jogot adni az állatoknak – megoldható a kérdés az állatok érdekeinek a védelmével is. A stone-i „dolog parancsa”-elméletből sem következik jogalanyiság. Egy élettelen dolognak (pl. egy kiszáradt fának) vagy egy dologösszességnek (pl. egy erdőnek) nincs „parancsa”: azt csak az ember képzele belé, mikor a védelmére kel. A „dolog parancsa” tehát ilyen esetekben nem más, mint a belévetített emberi akarat, amely még azzal sem jár szükségszerűen, hogy a „nevében” per legyen kezdeményezhető. A perindítás mérlegelés tárgya, márpedig a „felperes” ügyvédje ilyenkor emberi (hatalmi, társadalmi, pénzügyi, gazdasági, filozófiai, ökológiai vagy akár egyéni) megfontolásból indul ki és nem a dolog „parancsára”. A parancs ilyenkor az emberi létviszonyokból származik. Ha pedig a jogalkotó kimondja, hogy az állatokat védeni kell, akkor az állatok ügygondnoka nem az állat kívánalma szerint, hanem a jogalkotó parancsára jár el. Ameddig ugyanis a jogalkotó nem rendeli emberi védelem alá a állatok egyes létjelenségeit, addig azok nem is jogi védelem tárgyai – a védelmet tehát nem az „állat parancsa”, hanem a jog utasítása adja meg és teszi alkalmazhatóvá. Ha pedig a jogalkotó rögzíti a szempontokat, melyek alapján bizonyos állatokat meg kell védeni, akkor a védelem konstrukciójához fölösleges a dolog jogon kívüli „parancsát” bevezetni. A dolog parancsa nélkül pedig a jogalanyiság kérdése is fölöslegessé válik. Az állatok esetében ráadásul annyiban bonyolultabb a kérdés, hogy az állat egységes, élő egész. Az állatnak nincs ugyan parancsa, de igényei vannak – pl. a szenvedésmentességhez, a zavartalan környezethez. Az állatok többsége ezt az igényt folyamatosan ki is tudja fejezni – már pusztán a létevel. Ez azonban még mindig nem jár azzal, hogy az állatoknak jogokat kell adni és ő magukat jogalanyokká kell tenni. Ha a jogalkotó kötelezettségként írja elő a társadalomnak, hogy az állatok eme igényeit ismerje fel, és meghatározott szempontok szerint mérlegelje az azokban foglaltakat, majd ennek alapján lépjen fel az igények kielégítése érdekében, az önmagában is olyan hatással jár, mintha az állatnak jogokat adnánk. A „bizalmi kötelezettség” ugyanolyan hatással jár, mint a „jogi kötelezettség”, ha a jog szabályozza azt, és szankciókat fűz az elhanyagolásához vagy az azzal való szembeszegüléshez.

A fentiekkel szemben viszont az fejthető ki, hogy ez nem jelenti azt, miszerint egyáltalán ne lehetne jogot alapítani az állatok részére a közönséges érdekvédelem helyett. Végül is az

embereket az állatok irányában kötelező érdekvédelem miatt ne nyilvánulhatna meg úgy, mint az állatokat az emberek irányában megillető jog? Különösen arra kell itt gondolni, hogy a jog végső fokmérője az erkölcs, s egyben a jog az erkölcsi kívánalmak törvényerőre emelt magaslata. Márpedig ha erkölcsileg elvárjuk a társadalomtól az állatok érdekeinek a védelmét, mi több, ezt szankcionáljuk is, akkor miért ne lehetne az állatoknak úgy jogokat adni, hogy immár nem a társadalom, hanem az ő konkrét nevükben érvényesítjük az érdekvédelmet?

Azért nem – s ez egy harmadik ellenérv -, mivel a jogviszony kötelezettséget is jelent, amelynek megszegése miatt szankció jár. Az állatokat ellenben nem lehet kötelezni semmire, hiszen még az erkölcsi rendszerek lényegét sem fogják fel, csak beépített vagy beléjük vert cselekvési programok vannak. Az állat felelőtlen, ezért nem lehetnek kötelezettségei, viszont ennek hiányában jogai sem. Amennyiben a világot két részre osztjuk: az elvárásokkal és kötelezettségekkel bíró emberekre és a csak jogokkal bíró állatokra, akkor a kettő között eleve kizárt még csak az egyenlőség lehetősége is a „jog” vonatkozásában. Az állatvilág azért nem kaphat jogokat, mert ha az nem tiszteli a mi jogainkat, akkor mi miért tisztelnénk az övét (ha lenne)?

Ez a gondolatmenet azonban két szempontból is hiányos. Egyrészt van rá példa, hogy a kötelezettségek teljes vagy szinte teljes hiánya minden további nélkül jelentheti azt, hogy valakinek egy másik lény viszonylatában kizárólag jogai vannak: elég a zsarnokokra vagy a rabszolgatartókra gondolni. Másrészt itt is előkerülnek a csecsemők és a szellemi fogyatékosok példái, s az az érv, hogy amennyiben egy szellemi fogyatékos nem tiszteli a jogainkat, akkor miért nem járunk el vele úgy, mint ahogy azzal az állattal szemben, amely szintén ilyen magatartást tanúsít? Kissé egyszerűbben: a harapós kutyát lelövik, a harapós elmebeteg nem: tehát most vagy mind a kettőt lelőjük, vagy egyiket sem. Mivel pedig a harapós elmebeteg nem lőjük le, ezért a harapós kutyát sem szabad lelőni.

Természetesen erre is van válasz, csak éppen „specieista”. A szellemi fogyatékos egyrészt nem minősül az emberi faj referenciájának, másrészt még így is olyan lény, aki a mi közösségünk tagja. Az állatvilág minden egyede ragaszkodik a saját közösségéhez és annak tagjaihoz – különben nem tudna szaporodni és élni s az embertől sem várható el más magatartás. Emellett az elmebeteg nem elszigetelt lény, hiszen számtalan érdek fűződik a létehez – a hozzátartozóié, a barátaié, a gyógyszergyáraké vagy a kórházé, amely megkapja utána a társadalombiztosítási támogatást. Ráadásul, mivel az ember számára sokkal több dimenzióban jelenik meg az érzelem, mint az állatnál, ezért még a szellemi fogyatékos is több érzelmet képes kiváltani az embertársaiból, mint az állat a saját fajtársaiból. Ilyen, a sérült élet fenntartásához szükséges érdekek egy állat esetében nem vagy csak nagyon korlátozott mértékben emelhetők ki. Emellett, ha az elmebeteg eutanáziáját megengednénk, akkor innentől kezdve ennek beláthatatlan következményei lennének az egész emberi nemre nézve, hiszen a jog rugalmas tágításával bármennyig el lehetne menni, hogy embereket abnormálisnak minősítsenek. Ezért az, ami az emberi társadalomban elfogadhatatlan, az az állatok vonatkozásában még elfogadható.

A negyedik ellenérv tűnik a számomra a leginkább megalapozottnak: azért nem nyerhetnek az állatok jogalanyiságot, mivel hiányzik belőlük a jogalakítás képessége.

A jog emberi termék. Az állatok között nincsenek jogviszonyok, legfeljebb ösztönökön, beidegződéseken, erőviszonyokon alapuló, egyszerűen elsajátítható szabályrendszerek, amelyeket néhány genetikai elv és szerzett tapasztalat mozgat. Az állatok nem képesek egymás között szabad akaratukból jogviszonyra lépni, pl. nem tudnak szerződést kötni, nem ismerik a személyiségi jogot, nem képesek birtokvédelemért folyamodni – az állatoknak még hatáságaik sincsenek, feltéve, ha nem tekintjük ennek a „legerősebb hím” rendteremtését, ami ellen nincs fellebbezés. Ha az állatok sosem ismerik a jogaikat, és képtelenek arra, hogy legalább egymás között kölcsönös mérlegeléseken alapuló jogviszonyra lépjenek, akkor erre az emberrel kapcsolatban sem képesek: az állatok a nekik ember által juttatott jogokkal képtelenek lennének önjogúan élni. Ilyen körülmények között az állatok részére juttatott jogok továbbra sem lennének egyebek, mint csak az ember által elismert érdekek, amelyek

kizárólag az embert magát kötik (tehát önkorlátozást jelent), iránya pedig egyirányú: emberből indul ki és az ember irányában halad. Az ember-állat „jogviszony” alkalmazása minden vonatkozásban a jogalkotó emberi nem kezében összpontosulna: a jogalkotó faj lenne a jogalkalmazó is, vagyis az emberi nem lenne a teremtő, döntő és végrehajtó erő ebben a jogviszonyban. Márpedig ilyen módon kizárt bármiféle jogviszonyról beszélni az ember és az állatvilág között. Ezen a viszonyon az sem változtatna, hogy bizonyos állatok magasabb szintű intellektuális képességekkel rendelkeznek, mint bizonyos emberi egyedek, mert ez mit sem változtat azon, hogy az emberi nem egésze és az állatvilág egésze közötti kapcsolat, mint fajok közötti viszony nem a kölcsönös és értékelhető jogtudaton alapul: jogtudata csak az embernek van, az állatnak nincs, s e vonatkozásban az emberi kivételek (retardált csecsemők stb.) nem számítanak, mert ezek a kivételek még jelentik azt, hogy lenne egyetlen állat is, amely jogtudattal bír s így jogviszonyra is tudna lépni az emberrel.

Végül: még mindig itt van a Fritzell-paradoxon, amely a jog esetén is működik. Ha az ember lenne az, amely jogot ad és jogot alkalmaz az állatok felett, amelyek sem a jog fogalmát nem ismerik, sem jogaikkal nem tudnának élni, az nem más, mint annak elismerése, hogy az ember felsőbbrendű az állatokhoz képest. Az önkorlátozó emberi magatartás e „jogviszonyban” olyan egyoldalú uralomként jelenne meg, amely a jogviszony másik oldalán álló lények számára befolyásolhatatlan. Így az emberi faj e művi úton kreált jogviszony által a maga mércéje szerint totális jogi uralmat szerezne az állatvilág felett – már csak azért is, mert az egyes szabályokat a maga mértéke és belátása szerint tudná formálni és alakítani a jövőben. Azzal tehát, hogy az állatok „jogokat” kapnak, nem tennénk mást, mint kifejeznénk azt, hogy az ember a saját erkölcsi világát kiterjeszti az állatvilágra, azt szabályokká merevíti, ezáltal végtelen kiterjedésű uralmat gyakorolna az állatok felett, immár a jog eszközei által, mint az állatok gyámja. Ehhez a gyámsághoz pedig valóban szükségtelen a jogok megadása.

Az állati érdekek védelme jogviszony nélkül is az ember erkölcsi követelményeként jelenik meg – önmaga irányában. Az állatvédelem alapvetően önzetlen és empátián alapul. Sokkal felemelőbb az, amikor az ember önmagát kötelezi türelemre és tartózkodásra az állatok irányában, mintha művi jogviszonyt alkotna, amely az állatot az emberi akaratnak egy önkényesen konstruált „hatósági szerződéssel” alávetett „társává” tenné.

Az állati jogok és rabszolgaság

Az állati jogok megadásának a szükségszerűségét azzal is alá szokták támasztani, hogy az állatok jognélküliségének a fenntartása tulajdonképpen azonos egyfajta rabszolgasággal, mivel mindkét esetben érző lények feletti totális uralom kifejezésére van lehetőség. Ez az indoklás azonban több szempontból sem állja meg a helyét.

- 1) A fentiek alapján látható, hogy amennyiben az ember az állatoknak jogokat ad, de azokat kizárólag az ember tudja érvényesíteni a saját fajtársaival szemben, akkor az semmiben sem különbözik a rabszolgaságtól, mivel a jog alanyának nincs beleszólása a jogalakításba és jogérvényesítésbe. Ennek következtében az állat mindig is szükségszerűen az ember rabszolgája marad, akár van joga, akár nincs.
- 2) A rabszolgaság tulajdon- és birtokjogot jelent. A rabszolgát azért tartják rabságban, hogy a benne rejlő szükséglet-kielégítési erőt ki lehessen használni. Az állatvilág és az ember-állat viszonya azonban olyan mértékig differenciált, hogy e két jog kérdése számtalan állat esetén egyáltalán nem merül fel. Az állatok egy része egyáltalán nincs alávetve az embernek – ilyen a legtöbb vadon élő állat. Vannak olyan állatok, amelyekre az emberek túlnyomó többségének nincs igénye, s ahol csak tudja, elkerüli őket (farkas, kígyó, alligátor stb.). Ezek fölött a tulajdonjog leginkább virtuális jogot jelent, gyakorlati következmények nélkül, mivel nincsenek birtokban. Emellett az állatok között vannak olyanok, amelyek kifejezetten vágyakoznak e birtokbavétel iránt – elegendő a kóbor

kutyákra gondolni. Így hát az állatok túlnyomó többsége semmiféle tényleges birtokban nincs és az emberiség túlnyomó többség nem is tart rájuk igényt.

- 3) A rabszolga és ura egyaránt egy fajhoz tartozik, azaz erkölcsi igényeiket is egy érzésvilágban, egy kifejezésinccsel, egy erkölcsi rendszerben tudják megfogalmazni, ezért a kívülálló – aki maga is ember – mindkettejük igényét minden egyes közös szituációban megkülönböztetés nélkül tudja értékelni. Az állatok esetén ez nincs így. Az állatnak bizonyos dolgok iránt van ugyan igénye – ugyanakkor számtalan olyan dologra nincs, mint az embernek s a megmaradt igényeiket sem képesek megfogalmazni az emberrel szemben egy etikai paradigmában. Ezért az állat-ember viszonyban az egymással szembeni elvárások redukáltak, minimalisták, alig pár dimenzióban mozognak. Ennek következtében az állat számára az embernek való alávetettség egyáltalán nem azonosítható az emberek közötti sokdimenziós elvárásokkal. A rabszolga azért az, ami, mert emberi elvárásai, amelyek az urában is felfedezhetőek, mesterségesen korlátozva vannak. Az állat azonban nem mindenben számít egyenlő elbánásra, hanem csak arra, hogy ne legyenek szenvedései.
- 4) Az embernek számtalan erőforrása van, amelyet a rabszolgaság esetén csak néhány vonatkozásban használ ki a gazda: a rabszolga személyiségének a többi része ugyan lehet még ennél is értékesebb, azonban az ura nem erre kíváncsi. A rabszolgaság a rabszolgát saját lehetőségei alatt tartja. Az állat esetén azonban ilyen igazságtalanság nem fedezhető fel. Az állatfajoknak nincsenek kibontakozni kész fejlődési energiái, nincsenek elfojtásra ítélt munkabeli és szellemi képességei; a belétáplált genetikai kódok parancssorain és néhány primitív élettapasztalaton kívül az állatfajok képtelenek az önfejlődésre. Igaz, hogy vannak olyan egyedek, amelyekből sokkal több mindent tud kihozni az emberi akarat, mint amilyen a fajtának van – gondoljunk a festő majmokra vagy a cirkuszi állatokra - , de ezek is csak akkor mutatnak be önfejlődési lehetőséget, ha emberi környezetben kerülnek. Ezért az állatok embernek való alávetettsége – ha a megfelelő életkörülményeket biztosítják számára - semmiképpen sem tekinthető abban az értelemben „igazságtalan”-nak, mint ahogy a rabszolga fogságban tartása az.
- 5) Bizonyos érdekeink kielégítéséhez az állatok teljes birtokban tartására van szükségünk. Ugyanakkor ez az ember esetén nem áll fenn, mert vannak alternatív lehetőségek arra, hogy embertársainkat érdekeink kielégítéséhez másképp is felhasználjuk. A rabszolgaság mellett más, szabad emberekkel működő gazdasági rendszerek is hasonló mértékben tudták és tudják kizsákmányolni az alávetett osztályokat: ehhez azonban már nincs szükség rabszolgaságra. Az állatok rabságban tartására viszont szükségünk van, mert ezt más állattartási rendszerrel nem lehet felváltani.

A rabszolgaság tehát minden vonatkozásban elítélendő, míg az állatok alávetettsége (százalékos arányt tekintve) egyrészt nem jellemző, másrészt nem tekinthető olyan mértékű sérelemnek a részükről, mint az embernek ember általi alávetettsége. Amely egyébként személyiségi jogok mellett is működőképes és néha gátlástalanabb eredményeket tud produkálni, mint a rabszolgaság.

Az állati jogok és az űrlények

Szintén gyakori példa szokott lenni az állatvédők részéről az űrlényekről szóló gondolat kísérlet. Eszerint, ha az ember pusztán intelligenciabeli fölénye folytán korlátlan uralmat tarthat fenn a jogfosztott állatok fölött, akkor az ember maga sem tiltakozhatna az ellen, ha a Földet megszálló, embernél fejlettebb idegen lények az emberiséget olyan bánásmód alá vetnék, mint ahogy azt az ember teszi az állatokkal: vagyis felhasználhatnának minket sportolásra, szórakozásra, élelmiszer-termékként, kísérleti célokra. Elismernék ugyan eközben, hogy képesek vagyunk a szenvedésre, de ennek szükségességét éppen olyan érvekkel meg tudnák indokolni, mint ahogy mi tesszük most az állatokkal. Nem lázadna fel

bennünk a morális érzék ezek hallatán? Ha igen, akkor az állatokkal szemben sem lehet hasonló bánásmódot tanúsítanunk nekünk, embereknek.

A példa fogós kérdés elé állítja a válaszadót. Valójában csak egyfajta módon lehetne válaszolni erre: úgy, hogy az embert az űrlényekkel egyenrangúnak kell tenni. Ez pedig vérbeli specieizmus, vagy intelligenciára alapozott azonosítás. Az ember és a fejlett űrlények egyaránt öntudatos, önértékelési képességgel és szabad akaratú bíró, önmagukat fejleszteni és megváltoztatni képes lények ebben a gondolat kísérletben, olyanok, amelyek egyedi kulturális termékeket tudnak létrehozni és öntörvényű, vagyis a természet és a genetika által önmagában meg nem határozott szabályokon alapuló társadalmakat tudnak felépíteni. Van tehát valami a két fajban, amely mindkettőt kiemeli a saját bolygójuk egyéb élőlényei közül, minőségileg mássá (felsőbbrendűvé) téve őket. Az ember és az űrlények egyaránt „sorsalakítással” bíró közösséget jelentenek az összes többi fajhoz képest – ezért az evolúciónak ezen a szintjén egyenrangúak. Márpedig két uralkodó faj egyenrangúsága lehetetlenné teszi azt, hogy morálisan az állatvilág szintjén lehessen kezelni bármelyiküket is.

A dolog természetesen fordítva is működik, hiszen nem kétséges, hogy előbb-utóbb az ember is fog találkozni olyan „űrlényekkel”, amelyek adott esetben több vonatkozásban is fejletlenebbek az embernél, de személyiségalkító képességük van, öntudatuk és szabad akaratuk, amelyekkel az ember által is értékelhető értékeket (kulturelemeket és társadalmakat) hoznak létre. Az emberiség sem fogja ezeket az „űrlényeket” egy kalap alá venni a macskákkal és az egerekkel, a tyúkokkal és a halakkal: mihelyt felismeri bennük az Értelem visszfényét, azonnal testvéreinek kell hogy tekintse őket. Ha pedig mi magunk is eljutottunk oda, hogy az ilyen „űrlények” nem minősülnek az emberiség önhatalmúlag kizsákmányolható tárgyává, akkor joggal reménykedhetünk abban, hogy az emberiséget egyszer esetleg felfedező, nálunk fejlettebb „űrlények” is így fognak viselkedni velünk szemben. Ha azonban mégsem ezt teszik majd, az csak abból következhet, hogy ők maguk sem ismerik fel a két fajban egyaránt megtalálható sorsalakító felsőbbrendűséget – ez esetben a „felfedezők” kultúrája egy alapvető csökevényességben szenvedne s máris nem lehetne rájuk úgy tekinteni, mint akik erkölcsileg felsőbbrendűek lennének az emberiséghez képest. Ez esetben tehát eljárásuk minden ízében erkölcstelen lenne – amely azonban mégsem mondható el az embernek az állatokkal kapcsolatos eljárásáról, ahol az állathoz képest az ember mégis felsőbbrendű az intelligencia és az érzelmek területén is.²⁶

Az állatok helye néhány nemzeti jogban

Ugyanakkor ha az állat nem kap jogot, abból még nem következik az, hogy az állatot kizárólag „dolog”-nak lehetne tartani. Sokkal ésszerűbb lehetőség az, hogy az állatokat kiemeljük a polgári jogi értelemben vett dolog kategóriából, s helyette olyan jogi egységgé tegyük, amelynek ez bizonyos méltánylandó érdeket tulajdonítunk.

Az állat fogalmának a dologi jogból történő kiválására nem sok példa van. Ebben az osztrák jog volt az úttörő, ahol is az Osztrák Polgári Törvénykönyv (OPTK) 285. §-a 1988-ig azt mondta ki, hogy dolog mindaz, ami az embertől különbözik és annak hasznára szolgál. Az 1988-ban bevezetett 285/A § ezt a következővel egészíti ki: *„Az állatok nem dolgok, ezeket külön törvények védik. A dolgokra érvényes rendelkezéseket csak annyiban lehet az állatokra alkalmazni, amennyiben nincsenek eltérő rendelkezések.”*

Sajnos, az alkotmányban nemcsak ez szerepelt, hanem a művészi szabadság is. Ennek volt köszönhető, hogy nem büntették meg Hermann Nitsch osztrák művészt, aki 1998-ban egy dél-osztrák várban állati tetemek felhasználásával (állatok lemészárlásával és kizsigerelésével) szervezett háborzongató produkciót, amelynek keretén belül a résztvevők állati belek között hemperegtek, mi több: még a vért is megitták. A hatóságok semmit sem tehettek, mert a

²⁶ Persze semmire nincs garancia. A B-kategóriás sci-fik paródiája: a „Támad a Mars!” ezt a gondolkodásmódot figurázta ki, ahol is a gonosz marslakók épp a „gyermekded” jóhiszeműség mintaképének számító úrtudóst rabolták el némi kísérletezgetés céljából. Aki látta a filmet, az már tudja, hogy milyen eredménnyel...

„művész” rábökött az alkotmány ama szakaszára, amely kimondta, hogy Ausztriában mindenkinek joga van a művészi önkifejezés szabadságához...

A fentiekben túlmegy Németország állatvédelmi törvénye, amely az 1. §-ában az állatokat „élőlénytársak”-nak nevezi. Még 1990-ben a német igazságügyi miniszterhez olyan szabályozási javaslat került, amely a német Polgári Törvénykönyvben az „Állatok” címszó alatt a következőket mondta volna ki: *„Az állatok jogképes élőlénytársak. Az ember bizalmi feladata az állatok jogainak megóvása. Ennek részleteit az állatvédelmi törvény szabályozza. Az állatok az ember oltalma alatt ennek tulajdonában állhatnak. Megillető őket értelemszerűen a dologi jogi védelem.”* A BGB-t végül az 1990. szeptember 1. napján beiktatott 90/A §-sal egészítették ki a következőképpen: *„Az állatok nem dolgok. Ezeket külön törvények védik”,* de külön szabályozás hiányában a dolgok szabályai irányadóak rájuk.

Az állatvédők szerint a nagy áttörés szintén Németországban történt meg 2002. június 21-én, amikor is a Bundestag alsóháza beiktatta a német alkotmány új, 20a. §-át, amelyet később a felsőház jogerőre emelt. Ez – adták elő az állatvédők - kimondta, hogy az állatok jogai elismerésre kerültek. A módosítás előzménye a Német Alkotmánybíróság egyik 1999. júliusi döntése volt, amelyben a testület leszögezte, hogy amennyiben az állatok védelme és a szabadságjogok (pl. oktatási, tudományos, művészi jogok) összeütköznek egymással, úgy csak akkor lehet igazságos mérlegelés alapján dönteni az érdekek egyensúlyáról, ha az állatokra védelmére vonatkozó rendelkezések is alkotmányos szinten jelennek meg.

Valójában áttörésről szó sincs.

A kiegészítés ugyanis csak három szóból állt: *„és az állatokat”* („und die Tiere”), így a jogszabály most így hangzik: *„Az állam a jövő generációkért való felelősség jegyében is védi az élet természetes alapjait és az állatokat, az alkotmányos rend keretében a törvényhozás útján, illetve a jog és a törvények alapján a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás útján.”* Ebből azonban semmiféle állati jog nem keletkezik, még csak a normaszöveg szintjén sem. A német hús- és tejgyárak meg éppúgy működnek, mint idáig, a közúti szállítás gyakorlatán sem tudott változtatni az alkotmány. Annyiban azonban mégis többletértéke van a módosításnak, hogy a német bíróságok – a magyartól eltérően – erőteljesen támaszkodnak az alkotmány normaszövegére, ezért egyedi esetekben szokták is alkalmazni ezt a rendelkezést, mivel végső soron ez mégiscsak összehasonlítható érdekeket emelt egyforma jogi erőre.

Előremutató példaként idézhetnénk az 1994. március 1. napján életbe lépett francia Btk.-t is, amely az állatok elleni törvénysértéseket már nem a tulajdon elleni törvénysértésekkel egy fejezetben helyezte el – ezzel is jelezve, hogy az állat lényegében a bűncselekmény tárgyából annak „sértettje” lett. A Code Civil az állatot továbbra is dologként kezelte 1999-ig, amikor is a francia Ptk. 24-25. §-ai szerint az állatokat kiemelték a „dolgok” kategóriájából.

Az Európai Unió azonban nem jár elől az állati jogok védelmében. Az Unió ugyan folyamatosan hozott olyan rendelkezéseket, amelyek az állatok védelmét és kíméletét igyekeztek elérni, de nem ismerte el az állatok „jogait”. Ezzel még az Amszterdami Szerződés sem foglalkozott, bár gyakran hivatkoznak a szerződés egyik jegyzőkönyvére: az 1997. október 2-án aláírt dokumentum egyik protokollja ugyanis az állatok védelméről és kíméletéről szól. A benne foglaltak azonban nagy általánosságokban mozognak. Először is a szerződő felek leszögezték, hogy a szerződést azzal az óhajjal kötötték, hogy *„biztosítsák az állatok mint érző élőlények fokozott védelmét és tiszteletét”*. Maga a szöveg azonban ilyen mély kívánalmakat mégsem fogalmaz meg, mert az egész jegyzőkönyv csak ennyiből áll: *„A Közösség mezőgazdasági, közlekedési, belső piaci és kutatási politikáinak kialakításánál és végrehajtásánál a Közösség és a tagállamok teljes mértékben figyelembe veszik az állatok kíméletére vonatkozó követelményeket, miközben tiszteletben tartják a tagállamok — különösen a vallási szertartásokra, kulturális hagyományokra és regionális örökségre vonatkozó — jogszabályi vagy közigazgatási rendelkezéseit és szokásait”*.

Ehhez képest az állattenyésztéssel kapcsolatos uniós állatvédelmi szabály²⁷ a már ismert öt „állati alapjogot” fogalmazza meg, amelyek a következők:

- a) Az éhezés és a szomjazás elkerülése – a friss vízhez és a teljes egészséghez és életerőhöz szükséges táplálékhoz való hozzáférés.
- b) A kényelmetlenségek elkerülése – megfelelő környezet, óvó- és pihenőterülettel.
- c) Fájdalom, sérülések, betegségek elkerülése – megakadályozás vagy gyors kezelés.
- d) A normál viselkedéstől való eltérés elkerülése – megfelelő hely és lehetőség az állatok és utódaik számára.
- e) Félelem elkerülése – a mentális szenvedés megakadályozására szolgáló feltételek és kezelések.

Az Európai Unió Alkotmányos Szerződése alig tartalmaz jelzéseket a kérdéstről. Csak a III-121. Cikk mondja ki a következőket: „Az Unió mezőgazdasági, halászati, közlekedési, belső piaci, kutatási, technológiafejlesztési és űrkutatási politikáinak kidolgozása és végrehajtása során az Unió és a tagállamok teljes mértékben figyelembe veszik az állatok, mint érző lények jólétére vonatkozó követelményeket, ugyanakkor tiszteletben tartják a tagállamoknak különösen a vallási rítusok, a kulturális hagyományok és a regionális örökség területén létező jogi vagy igazgatási előírásait és szokásait.” Innentől kezdve az Alkotmányban az állatvédelem sehol sem szerepel, ami érthető is, hiszen a fenti szöveg visszautal az állatvédelemre vonatkozó uniós előírásokra. Azok viszont az állatoknak jogokat nem adnak, hanem csak a kezelésükre vonatkozó szabályozási elemeket tartalmazzák – amelyeket aztán vagy betartanak, vagy sem.

Az USA Alkotmánya sem tartalmazza az állatvédelmet, ami azért érdekes, mert már az első amerikai törvénykönyvben is volt erre utalás. 1641-ben a Massachusetts államban Bay Colony által létrehozott „Szabadságjogok könyvében” két cikk is foglalkozott az állatokkal. A 92. § tiltotta az állatokkal szembeni kegyetlenkedést, a 93. § pedig az állatok szállítása közbeni védelemmel foglalkozott. Az amerikai földrészen jelenleg csak egy alkotmányban van bevezetve az állatok érdekvédelme: ez pedig Buenos Aires Autonóm Város alkotmányában lett kimondva 1996-ban s ez is csak a háziállatok védelmére vonatkozik.

Az USA-ban jelenleg szintén elsősorban azért folyik a harc, hogy az állatokat ne a „dolgok”, vagyis „tulajdontárgyak” között tartsák számon, hanem csináljanak belőlük önálló jogi kategóriát, amelyek immár nem tulajdonjog tárgyai („property of an owner”), hanem egyfajta gyámság vagy gondnokság alanyai („ward of a guardian”). Az analógiát itt a magyar jogban nem nagyon ismert „trustee”, vagyis egy dolog javára végzett vagyongazdálkodás fogalmában lelték meg, mivel a vagyongazdálkodás nem más, mint korlátozott és átmeneti birtoklás a birtokban tartott vagyontárgy (érték, javadalom stb.) felett, ahol mindig a dolog legjobb érdeke szerint kell eljárni. Az állat eddigi tulajdonosa tehát a jogszabályok változásával elveszíti a tulajdonjogát, hogy helyette az „állat őrzője” legyen. Ez az őrzés azonban nem pusztán birtokviszonyra utalna, hanem arra is, hogy az állat őrzőjének egyben kötelezettsége is az állat érdekeit (természetesen a normális határok között) minél jobban kielégíteni. Ugyanakkor ez az őrzés nem jelenti a tulajdonjog elvesztését (az ui. már egyfajta kisajátítás lenne, önkényes tulajdonelvonás), azonban itt már nem lenne másról szó, mint az őrzői felelősség átadásáról (akár ellenérték fejében). Az őrzői felelősséggel kapcsolatban azonban számtalan megoldásra váró kérdés merül fel, így például ezek:

- 1) Ha érdekkonfliktus van az állat és az őrzője között, ki fogja ezt feloldani? Ha döntésre kerül a sor, s az állatnak külön képviselőt kell kijelölnie, az ki lehet? Bárkinek lehet perindítási joga az állat érdekében vagy csak meghatározott személyeknek?

²⁷ Európai Egyezmény az állatok védelméről a mezőgazdasági állattartás során. Official Journal L. 323, 17/11/1978. p. 0014-0022.

- 2) Ha az állat nevében lehet pereskedni és eljárásokat indítani, akkor az állat ellen is lehet? Kissé gyakorlatiasabban: ha egy állat őrzője nem fizeti meg az állatorvosi számlát, akkor ki ellen kell pert indítani – őellene, vagy az állat ellen, vagyis ki lesz az alperes: az állat vagy a gazdája? Ha az állat, akkor a perjog szempontjából mi lesz a gazda: egyetemes pertárs vagy egyfajta kezes?
- 3) Ha az állat őrzőjének kötelezettsége az állat jóléte érdekében eljárnia, akkor el lehet-e vonni őrzői jogát, amennyiben egy ideiglenes őrző (pl. az állatorvos) azt látja, hogy az állattal rosszul bánt, vagy feltételezhető, hogy így fog vele bánni? És felelősségre vonható-e az ideiglenes őrző a gondozás bármely súlyú elmulasztásáért, különösen, ha az neki komoly pénzébe kerülne? Ha viszont nem kötelessége az ideiglenes őrzőnek az állat kiterjesztett jólétéről gondoskodnia, akkor mitől minősül egyáltalán „őrző”-nek?
- 4) Ha egy állatorvostól az őrző visszavonja a kezelési igényt, és az állatorvos tudja, hogy ez az állatnak hátrányos, kötelessége-e a beavatkozást elvégezni, és kiszámlázhatja-e ennek költségét az őrzőre avagy az állatra? Köteles-e bármely esetben az állatot visszaadni?
- 5) Az állatok adásvétele esetén lehet-e semmisségre hivatkozni, ha köztudomású, hogy olyan személyhez jut az állat, aki nem fogja tisztelni az érdekeit? És ha ezt mindkét szerződő fél tudta, az állat érdekében beavatkozhat-e a szerződésbe harmadik személy, vagy kérheti-e utólag annak semmissé nyilvánítását?
- 6) És végül a szokásos kérdés: ki fogja megállapítani, hogy az állat részére mi az a dolog, amelynek biztosítása érdekében az őrzőnek el kell járnia? Egy jellemző esetet a felmerülő problémára nyújtott az amerikai joggyakorlat. Egy kutyakiképzőt azért állítottak bíróság elé, mert vízbe mártogatott egy kiskutyát. Az esküdtszék szerint azonban ez a kiképzési mód nem jelentett „szükségtelen szenvedést” az állat részére, mivel a kiképző az állatot nem rosszindulattal, hanem - a különben hasznos kiképzés céljai miatt - nevelő és oktató szándékkal mártotta a vízbe²⁸. Ha ugyanis az állat emberi környezetben fog élni, akkor be kell tartania annak szabályait, merthogy az őrzők érdekeit is figyelembe kell vennie. De vajon meddig követelhetik meg az őrzők, hogy ezeket az érdekeket a megnevelendő állatban tudatosítani lehessen?

Mint ahogy látható, a kérdések egész sora vár megoldásra akkor, ha az állatot kiemeljük a tulajdonjog kategóriájából és a tulajdonost őrzővé tesszük. Erre még az amerikai jog sem nagyon kíván válaszolni, így hát ennek a kérdésnek a kidolgozása a jövőre marad.

Addig maradnak az alkotmányos szinten mozgó általánosságok. India alkotmánya pl. a következőképpen tesz jelzést az állatok védelmére. Az 1950-ben elfogadott alaptörvény már eleve tartalmazott állatvédelmi rendelkezéseket, de 1974-ben az 51/A. § g) pontja további utalást tett az állati jogokra. Eszerint India minden polgárának kötelessége, hogy óvja és fejlessze a környezetet, beleértve ebbe az erdőket, tavakat, folyókat és az élővilágot, továbbá *„együttérzést kell hogy mutasson az élőlények iránt”*. Az állatvédelmet alkotmányos szintre emelte még az 1989-ben elfogadott volt jugoszláv alkotmány is, amelynek 31. §-a kimondta: *„Az állatok, mind az egyedek, mind a fajok, védve vannak a kiirtás, pusztítás és rossz bánásmód elől.”*

Jelenleg erőteljes mozgalom folyik az állati jogok alkotmányba vételéért Dél-Afrikai Köztársaságban, Hollandiában és Olaszországban.

Mint ahogy láthatjuk: az állatok „jogainak” alkotmányos vagy törvényi rögzítése még sehol sem történt meg, azok a kísérletek pedig, hogy az állatok ne a dolgok kategóriájába tartozzanak, elszigeteltek. Az Európai Unió – és a világ - állatvédelmi egyezményei nem teszik az állatot „jogalannyá”, csak a vele való bánásmódot szabályozzák. Semmi konszenzus nem látható arra vonatkozólag, hogy az állat ilyen különleges jogállást nyerjen. A német-osztrák rendelkezés valójában nem határozza meg az állat jogi jelleget, csak annyit tesz, hogy

²⁸ State v. Fowler, 205. S.E. 2d. 749, 751. (N.C.Ct.App.1974.)

az állatokat elmozdítja jogtárgyi minőségükből a jogalanyiség felé, de azt azok nem érik el, ezért ez „részleges emancipációnak” illetve annak első lépcsőfokaként tekinthető.

Az állatok joga a magyar szabályozásban

A magyar jog sosem ismerte el az állat jogalanyiségét, és az állatvédelemről is csak korlátozott módon rendelkezett. A rendszerváltás idején merült fel ismét a kérdés szabályozása iránti igény. Az állatvédelmi szervezetek azonban kitartóan és folyamatosan igyekeztek az állatvédelmi törvény megalkotását kikényszeríteni.

Az állatok jogállását és jogát a hazai szakirodalomban Zoltán Ödön vetette fel²⁹, aki egy 1990-ben közölt cikkében a következőt javasolta a témával kapcsolatban a Ptk.-ba beemelni:

(1) „Az állat - mint érző lény – tulajdonosa, illetve birtokosa köteles a faj biológiai igényeinek megfelelő életfeltételeket (elhelyezést, élelmezést, gondozást) biztosítani, valamint az állattal szemben emberséges magatartást tanúsítani.

(2) A tulajdonos, illetve birtokos felelősséggel tartozik a tulajdonában, illetve birtokában tartott állatért.

(3) Az állattartás szabályait az állatvédelemről szóló törvény és a végrehajtására kiadott rendeletek állapítják meg.

(4) A dolgokra - mint a tulajdon tárgyaira - vonatkozó szabályok annyiban alkalmazható, amennyiben nem állnak ellentétben az állatokra vonatkozó rendelkezésekkel.”

A javaslat 1-3. pontja pedig lényegében az állatvédelmi törvény alapelveit rögzítette. A 4. pont volt az, amely követte a német-osztrák szabályozást. A koncepció szerint azonban az állatokkal kapcsolatos speciális szabályozás alapelveit a Ptk. tulajdonjogi részében kellett volna bevezetni. Ez azonban nem vonta volna maga után, hogy az állat nem „dolog”, vagyis nem akarta az állatokat külön jogi entitássá tenni, ami tehát nem tette lehetővé egy döntő szemléletváltás beemelését a jogrendszerbe. Az állatok jogi jellegét ő sem fogalmazta meg, csak annyit rögzített, hogy az állat „érző lény”, ami az állat immanens lényege, tehát fölösleges jogelvként rögzíteni. Ugyanakkor abban igaza volt, hogy az állatvédelem nem a Ptk.-ra tartozó kérdés lenne, hiszen annak terjedelme miatt nem férne bele. Célszerűbb lenne azonban, ha az állatok jogállásáról és velük kapcsolatban fennálló gyakorlati problémákkal kapcsolatban külön fejezet rendelkezne a Ptk.-ban. Emiatt indokolt lenne a részletesebb szabályozás.

A Szegeden 1992. február 14-16-án tartott környezetvédő, természetvédő és zöld mozgalmak országos találkozásán az állatok jogállásáról az állatvédelmi szekció a következő állásfoglalást hozta:

„Emberi jogok – állati jogok: megoldhatatlan kategorizálás Ha elkülönítenénk az állati jogokat, beszélhetnénk növényi jogokról is. Általában célszerűbb az élőlények (fajok) védelméről és életük védelméről beszélni. Minden élőlénynek joga van a szenvedésmentes élethez és halálhoz.”

A továbbiak folyamán a nyilatkozat az állatvédelmi törvénytervezetről szólt a következőképpen:

„Állatvédelmi törvénytervezet: hangsúlyozza ki az ember etikus viszonyát a többi fajhoz.

— Az emberi felelősségérzet (anyagi és érzelmi téren) bontakozzék ki az állatfajok iránt. Gazdálkodjunk jó gazda módjára, de ne „garázdálkodjunk”.

— Az ember táplálkozásában törekedni kell a növényi eredetű táplálkozás arányának növelésére a húsfogyasztással szemben.

²⁹ Zoltán Ödön: *Az állatvilág jogi védelme*. Magyar Jog, 1986/2.

— Az állattenyésztésben a zsúfolt nagyüzemi állattartó technológiákkal szemben a farmertípusú gazdálkodást kell megvalósítani.

— A vadászati célból történő állattenyésztést, a sportcélú horgászatot és vadászatot, az állatviadalokat, valamint a nemzetközi állatkereskedelmet meg kell szüntetni!

— Az állatkertek oktatási célt szolgáljanak! A belügyminiszter mérse fel az állatkertek jelenlegi állapotát. Az érvényes nemzetközi normákat alkalmazva safari jellegű állatkertet létesítsenek hazánkban.

— Az állatkísérleteket, ahol csak lehet, helyettesíteni kell modellezéssel, audiovizuális eszközök alkalmazásával, számítógépes szimulációval. A vivisectiot be kell szüntetni, és az élettani, biotechnológiai és egyéb állatkísérleteket szabályozni kell a nemzetközi normák betartásával. Szakértőkből álló testület véleményezze és engedélyezhesse a szükséges kísérleteket.

— Tiltakozunk az ellen, hogy állatok (élőlényeket) tenyészessenek ki és ökológiai fegyverként vessenek be az ember és más állatfajok ellen.

Az állatvédelmi oktatás nemcsak fajvédelmet és élettérvédelmet takar.

A gyermekek erkölcsi fejlődéséhez nélkülözhetetlen, hogy szeressék, tiszteljék az állatokat, hogy elfogadják a náluk csekélyebb intelligenciával rendelkező élőlényeket. Ennek óriási szerepe van a humán társadalomban az egymás iránti tolerancia, őszinteség, szeretet kialakításában. Szerepe van a nincstelenek, a bevándorlók, a fizikailag-szellemileg csökkent képességű embertársaik megértésében.

A társadalmi szervezetek és a kormányzati szervek viszonyát kölcsönös tolerancia és bizonyos mértékű kompromisszumkészség jellemezze.

Ne távolodjanak az álláspontok, hanem a társadalmi szemlélet fejlődésének ütemében egyre jobban közeledjenek.”

A Fauna Egyesület honlapján leltem rá a következő, 1996-os deklarációra, amely viszont a fentiekkel ellentétes gondolatokat tartalmaz: ez ugyanis már határozottan az állatok jogai mellett szól a következőképpen:

„Állásfoglalás az állati jogok védelméről

1. Az állat az élővilág része, érezni, szenvedni képes lény, amelyet nem szabad érzéketlen tárgyként kezelni, erejét, ügyességét, látványát kihasználni, azzal visszaélni, sorsa, élete felett az ember hasznának megfelelően dönteni. Az állatokat jogok illetik meg.

2. Ellenzünk mindenfajta természetellenes, erőszakos cselekedetet, intézkedést, amellyel az állatot megfosztják természetes élőhelyétől, illetve ezt az élőhelyet elpusztítják, másra hasznosítják.

3. Ellenzünk mindenfajta sportnak nevezett olyan erőszakos tevékenységet, amely más élőlények megölésében leli örömét, és szorgalmazzuk, hogy a vadgazdálkodást és halászatot humánus, átgondolt feltételek között csak azok folytassák, akik felelősségüket az élővilág iránt érzik.

4. Tiltakozunk a csapdaállítás minden módja ellen, mert az kegyetlen és tisztességtelen. Szorgalmazzuk, hogy ezért megfelelő büntetés legyen kiszabható.

5. Mindent elkövetünk a szőrmés állattenyésztetek felszámolásáért, mert ott a tartási körülmények természetellenesek, az állatok elpusztítása pedig kiemelkedően kegyetlen. Jelszavunk: a prém azé, aki abban született, nem pedig azé, aki lenyúzza.

6. Gazdasági és propaganda eszközökkel küzdünk a kozmetikai iparban használatos fájdalmas és fölösleges állatkísérletek ellen. A szépségápoláshoz ne tapadjon más élőlények kínja.

7. Támogatni kívánunk minden olyan kutatást, amely az állatkísérleteket helyettesítő emberséges módszereket vezet be, nemcsak a gyógyszergyártásban, de a biológiai, orvosi, állattenyésztési és más állatokkal kísérletező oktatásban is. A bonckés alatt szenvedő és elpusztuló állatok millióinak számát erőteljesen, törvényes módszerekkel is csökkenteni kell.

8. Törvényes és helyhatósági szinten szorgalmazzuk az új állattartási rendeletek megalkotását, amely egyaránt vonatkozik minden olyan állatra, amelyet az ember úgymond társként tart és amelynek megfelelő ellátásáról, szükségleteinek kielégítéséről gondoskodni köteles. Egyben megtiltandó egzotikus és vadon élő állatok társasági állatként való tartása, beszerzése, a velük való kereskedés.

9. Ellenőrizni szükséges az állatok szereplésével, versenyeztetésével foglalkozó intézmények, egyének tevékenységét, és szükség esetén az elkobzás módszeréhez kell folyamodni. Távlati célként szorgalmazzuk a cirkuszi állatszámok teljes beszüntetését.”

Látható, hogy mindkét állásfoglalás szinte ugyanazon állati érdekek biztosítását hangsúlyozza, csak az egyik megelégszik azzal, hogy az állatnak védendő érdekei legyenek, a másik pedig jogokat kíván neki adni.

Az „állat” az Alkotmányban és új Ptk.-ban

A kérdés szabályozását immár az 1999. január 1-án hatályba lépett állatvédelemről szóló 1998. évi XXVIII. tv. (a továbbiakban: Átv.) rendezi. Ez szabályozza bizonyos fajta állatok és az ember viszonyát, tételesen az embernek a törvényben megjelölt jellegű és rendeltetésű állatok iránt megkívánt felelősségét, az állatokkal való bánásmód mikéntjét, jogszerűen elismert céljait. Az Átv. azonban csak bizonyos fajta állatokra vonatkozik: egyrészt a gerincesekre, és ezek közül is csak azokra, amelyek az ember környezetében élnek, illetve, ha azokat vadsparkban, állatkertben, házi-, munkaállatként, kísérleti állatként, kutató-gazdasági tevékenységre, verseny, mutatvány érdekében vagy génbankként tartja. De a törvény hatálya alá tartozik a kóbor állat is, vagyis amely az ember birtokában volt, de onnan kikerült és elszokott a lakóhelyétől. Az Átv. rendelkezik még a nem vadászható vadfajokról is. A hal, rák, pióca, béka, kagyló és ezek társulása a halászatról és horgászatról szóló 1997. évi XLI. tv., a vadászható vadfajok pedig a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. tv. hatálya alá tartoznak. Vannak emellett olyan állatok, amelyek sorsát nemzetközi egyezmények rendezik.

Az állatvédelmi törvény megfelel az európai államok szabályozásának, ugyanakkor nem határozza meg az „állat” fogalmát, jogi státuszát, továbbá az állatoknak semmiféle jogilag elismert érdeket nem ad. Az Átv. preambuluma azt fejt ki, hogy az Országgyűlés a törvényt annak tudatában hozta meg, hogy „az állatok érezni, szenvedni és örülni képes élőlények, tiszteletben tartásuk, jó közérzetük biztosítása minden ember erkölcsi kötelessége”, továbbá elismeri „azt a megkülönböztetetten nagy értéket, amelyet az állatvilág egésze és annak egyedei jelentenek az emberiség számára”. Vagyis mindkét jogalkotási ok az embert helyezi a központba: az első fordulatban az ember erkölcsi kötelezettségét, a másodikban az állatoknak az „emberiség számára” való hasznosságát.

Ezeket követően az Ávt. a következőket mondja ki: „E törvény célja, hogy elősegítse az állatvilág egyedeinek védelmét, fokozza az emberek felelősségtudatát az állatokkal való kíméletes bánásmód érdekében, valamint meghatározza az állatok védelmének alapvető szabályait” [Ávt. 1. §]. A miniszteri indoklás szerint a törvényt arra összpontosít, hogy „az

állatvilág egyedeivel való felelősségteljes és kíméletes bánásmód követelményrendszerét átfogóan szabályozza. Alapja az a felismerés, hogy az erkölcs, a tudomány és a gazdaság követelményei az állatvilág tekintetében is összeegyeztethetők”. Az ember az Átv.-ben az állatvilág patrónusaként lép fel, akinek kötelessége biztosítani – már csak a saját jól felfogott érdekében is – az alárendelt élőlényekkel való helyes és kíméletes bánásmódot. Ez magában foglalja az állatok megsemmisítésének és kínzásának a lehetőségét is, csak a jog mindezeket cél- és ésszerűségi korlátok közé szorítja, vagyis megjelenik benne a specieizmus és az utilitarizmus is.

Az állatvilág Átv.-ben kiemelt tagjai tehát nem kaptak „jogot” vagy jog által elismert „érdeket”, amelyet az embernek tiszteletben kellene tartani pusztán az állat léte alapján; ilyen „elismertséget” és „védelmet” ugyanis számtalan nem-élő jogtárgy vonatkozásában is használnak a jogszabályok, amelyek mégis dolgok.

A kérdés polgári jogi oldala vonatkozásában sem vélelmezhető, hogy az állatvédelem elmozdul az állati jogok elismerése felé. Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója gyakorlatilag semmit sem mond a kérdéstről, csak a következőket jelzi a dologi jogi részből szóló tervezetnél: *„Ez utolsó részben lehetne szó például az európai követelményeknek megfelelően a környezetvédelmet érintő különleges dologi jogi előírásokról, az állatok jogi helyzetéről a dologi jog szempontjából (speciális dolog), az emberi testről, mint tulajdonjog esetleges különleges tárgyáról, az ún. időben megosztott tulajdonjogról (timesharing), bár a timesharing nyilván kötelmi jogügyletként is szabályozható.”*

Itt szükségesnek tűnik annak lerögzítése, hogy az állatok jogi jellegével kapcsolatos álláspontnak a Ptk.-ban kell megjelennie és nem az állatvédelmi törvényben. A Ptk. generális jogszabály, amely pusztán tekintélye miatt is a többi jogszabály fölé emelkedik: a benne foglalt elveket és meghatározásokat kisebb-nagyobb mértékben minden jogág használja. Ugyanakkor a Ptk. mellett az állatok jogállása megjelenhet akár az Alkotmányban is, csak itt arra kell vigyázni, hogy a szabályozás elkerülje a fölösleges kettősséget. Immár csak az a kérdés, hogy az állatok jogi jellegét hogyan rögzítse az új Ptk. vagy (ezzel párhuzamosan) az Alkotmány.

Előremutatónak és követendőnek tartandó az osztrák és német szabályozás, amely polgári jogi szinten helyezte el az állatokat egy új, a dologi jogtól és a személyiségi jogtól egyaránt független, mégis, mindkettőt részben magában foglaló kategóriában.

Ugyanakkor már itt, a kérdéskör elején azzal a problémával kell szembesülnünk, hogy vajon milyen élőlényeket foglalhat magában az „állat” fogalma. Az állat fogalmát két fajta módon lehet behatárolni: biológiailag és jogilag. A biológiai meghatározást négy okból kifolyólag nem lehet sem az Alkotmányba, sem a Ptk.-ba beilleszteni.

Egyrészt egyik sem tartalmazhat szakcikkszerű definíciókat, mert egyik sem biológiai értelmező szótár. Az állatok fogalmának elemzését rábízhatjuk a kommentárookra, amelyek úgyszólván a biológiai szakirodalomra fognak támaszkodni. Másodsorban: az „állat” fogalma biológiailag is változik, emellett bizonyos lényeket az állati lét legalsó fokán nehéz elkülöníteni részint a növényektől, részint a szervetlen világtól. Harmadszor: a gyakorlati életben csak olyan állatokkal kapcsolatos oltalmi problémák merülhetnek el, amelyek a törzsfajlás egy bizonyos fokát meghaladott lényekre vonatkoznak s majd a joggyakorlat fogja kialakítani, hogy hol van az határ, ahol az állat még védelemre méltó entitást képvisel. Negyedszer: az állatvédelmi és az állatokra vonatkozó jogszabályok amúgy is pontosítják, hogy konkrétan mely állatokat érintik, tehát az „állat” egységes fogalma szükségszerűen fragmentálódni fog.

Ha pedig csak az „állat” szót használjuk, akkor célszerűnek látok tartózkodni minden olyan jelzős szerkezettől, amely a szabályozás szempontjából fölösleges magyarázkodásnak tekinthető. A legjellemzőbbek a következők.

a) Az állat: „élőlény”. Ez azonban semmiféle többletet nem ad hozzá a fogalomhoz, mivel nyilvánvaló, hogy az állat az, vagyis a részt a gyűjtőfogalommal magyaráznánk, s így ez legalább annyira semmitmondó tételt hordozna magában, mintha az, hogy az „Audi egy autó”.

b) Nagyon hasonló ehhez az „érző lény”, mint ahogy láttuk, több helyen is létezik ez a megfogalmazás, pl. az Amszterdami Egyezményben. Ez a meghatározás azonban megint csak semmit sem tesz hozzá az „állat” fogalmához, emellett a növények is „érző lények”. E kifejezés használatával tehát indokolatlan, hogy az állat mitől élvez más és több védeltséget, mint a növény. (Csak azért, mert ez utóbbinak alacsonyabb az ingerszintje?)

c) A „természet tárgya” szavakkal sem mondunk azonban újat, mert ebből van elég, így a völgy, a tó stb., de kis erőfeszítéssel ideérhető fából készült villanypózna is. Ha belehelyezzük az „élő” jelzőt, akkor viszont ott vagyunk az „élőlény” fogalmánál.

d) Az „az élet hordozója” esetén már közel járunk a célhoz, mert ez minőségi többletet tesz hozzá az állat fogalmához. Jelzi, hogy a holt anyag immár megtalálta a lelket. Viszont ez nem más, mint az „élőlény” fogalma – csak szebben megfogalmazva.

e) Végül: az „élőlénytárs”, amelyet a kérdés etikai részével foglalkozó szócikkek is gyakran használnak. (El kell választani a „társállat” fogalmától, amely az ember környezetében élő domesztikált, de nem élelmiszertermelés és munkaerő céljából tartott állatokra vonatkozik.) Álláspontom szerint az állat azon jellegét, hogy az ember élőlénytársa, nem célszerű sehol sem kimondani, mivel ez nem az állat jogi jellegét jelenti, hanem csak az emberrel, mint biológiai lényvel fennálló létviszonnyal kapcsolatos megállapítás. Nem a jog feladata az, hogy meghatározza az ember és állat közötti biológiai viszony minősítését. Emellett itt is felmerül, hogy élőlénytárs a csótány is, márpedig egy ilyen megfogalmazás kellemetlen nevetésre ingerelheti az embert.

Ennek alapján célszerű, hogy a Ptk.-ban vagy az Alkotmányban az állatot sehogya se minősítsük: a „személy” és az „ember” sincs jellemezve egyikben sem, holott az is „élőlény”, az „élet hordozója”, a „természet tárgya” s mi több: „élőlénytárs”.

Ugyanakkor a jogalkotónak bizonyos szempontok alapján ki kell emelni e gyűjtőfogalomból azon teremtményeket, amelyeket nem kíván a jog oltalma alá vonni. A jogalkotónak ugyanis szükségszerűen különbséget kell tennie az oltalom alá vonandó és nem vonandó állatok között, hiszen minden állatnak más és más a viszonya az emberhez.

Itt egyetlen megkülönböztetést tudok elképzelni, azt ti., hogy csak az az állat legyen jogi oltalom tárgya, amely nembeli lényegét tekintve az emberi léttől elkülönült létezéssel bír. Ha ezt az elhatárolást nem vezetnénk be, akkor az „állat” fogalmába olyanok is beletartoznának, mint a bélféreg, amelynek súlyos túlzás lenne bármiféle védett érdeket biztosítani.

Az elkülönült léttel bíró állatok között viszont kell kerülni bizonyos állatfajtáknak a primer emberi szempontok szerint vett hasznosság vagy haszontalanság alapján a „dolgok” közé történő száműzetését. Ez szembeállna a biológiával, hiszen nehéz azt megindokolni, hogy az árvaszúnyog dolog (mivel kellemetlen), ellenben a pillangó nem (mivel szép és szeretjük), miközben az árvaszúnyognak is megvan a maga szerepe az ökoszisztémában. Egy ilyen megközelítés esetén az állatvilág egységes megítélésébe beleavatkoznának olyan szempontok, amelyeknek semmi köze sincs a biológiához, továbbá megtörné az egységes jogi szabályozás igényét.

A fentiek miatt az állatok polgári jogi újrakategorizálását és alkotmányos érdekvédelmét csak úgy lehet kimondani, hogy abból egyetlen, emberi testen kívül létező állatot sem zárunk ki. Az más kérdés, hogy ezek után szükségszerűen ki kell mondanunk, hogy mindettől függetlenül a teljes körű oltalom nem terjed ki azon állatfajták egyes egyedeire, amelyeknek a megkárosítása, fogságba ejtése, kihasználása vagy megölése a természeti rendszer fenntartása, fejlesztése, avagy szükségszerű és mással nem helyettesíthető emberi igények kielégítése érdekében feltétlenül szükséges, továbbá amelyek hiányában nem lehet egyéb, ésszerű és hatékony módon megoldani a felmerült problémákat. Ezt az utilitarista megközelítést, mint ahogy láttuk, még az állati jogok védelmezői sem tudják kizárni. Kissé egyszerűbben: húst

nekik is kell enniük, a kutyájukat nekik is meg kell kötniük és nem biztos, hogy kizárólag agykárosodott csecsemőkön érdemes letesztelni az új rákellenes gyógyszereket.

Amennyiben az állat nem marad dolog, hanem önálló jogi entitás lesz, úgy felmerül a probléma, hogy miként legyen szabályozva a felette fennálló uralmi jog jellege. Ezt ugyanis a Ptk.-ban mindenképpen ki kellene mondani, mivel ez garantálná, hogy egyértelműen tisztázott legyen az állat és gazdája közötti jogviszony.

A probléma ott merül fel, hogy miként kerülhet egy tulajdonos „bizalmi” jogviszonyba a tulajdonával. Ugyanakkor az állat javára végzett tevékenység fenntartása sem teljes, hiszen az állatok jelentős részét eleve fogyasztásra szánják, a „bizalmi kezelés” tehát csak átmeneti önkorlátozást foglal magában, amelynek emelkedettségét eléggé lerontja a mészárszékekből patakzó vér látványa, a sportcélből lelőtt állatok hullahegyei, avagy a laboratóriumokban a rettegestől eszelősen üvöltő kóbor kutyák hangja.

A válasz erre ugyanaz, mint ami az állat dologi jogi jellegénél: a lehetőség választása itt is csak szemlélet kérdése. A tulajdonjogi konstrukció egyébként változatlan maradhat akkor is, ha az állatokat kiemeljük a dolgok közül és új kategóriába helyezzük őket, ahol jogilag elismert érdekeket társítunk a létezésükhöz. Ugyanakkor bármennyire is jól hangzik az „állatgyámkodás”, azt állítani, hogy az állatok egyik pillanatról a másikra nem tulajdonjog tárgyai, a realitásokkal való irracionális szakítást jelentene: amit adnak-vesznek, az tulajdonjog tárgya, s ilyen körülmények között már merő szépelgés lenne az állat gazdáját nem-tulajdonosnak tekinteni. Viszont bármelyik megoldást is választanánk, mind a tulajdonjogi, mint az „állatgyámi” rendszerben mindenképpen egy új, önálló használati jog jönne létre: az „állatkezelés”, amelyben keverednének egymással a tulajdonjogi és állatvédelmi elemek anélkül, hogy a jogtárgyra (az állatra) vonatkozólag csak a tulajdonjog vagy kizárólag az állatok „személyiségi joga” vonatkozna.

Mindezek alapján az Alkotmányban vagy a Pkt.-ben elegendő ennyit rögzíteni: *„Az emberi testtől elkülönült létezéssel bíró állat nem dolog, hanem a jog különös oltalmat élvező tárgya. Az állat kezelésére mindaddig a dolgok szabályai vonatkoznak, amíg a kezelés mikéntje az állatvédelem rendjébe nem ütközik.”* Az Alkotmány pedig megmaradhatna ama általánosság szintjén, hogy az állatok szükséges védelmét a jogrendszer biztosítja.

Irodalomjegyzék

1. Alan Watson: Legal Protection of Animal Rights? – Criminal Law Review 1996. vol. 7. No. 3. 691-696.
2. Charles Susanne szerk.: Bioetika. Dialog-Campus, Pécs-Budapest 1999. p. 217-236.
3. Galántai Zoltán: Kivégzett disznók, mély ökológusok. Beszélő 1998. november.
4. Jávor Benedek: Lehetnek-e a fáknak jogai? Cédrus, 2001. nyár.
5. Kovács József: A modern orvosi etika alapjai. Medicina, Bp. 1999.
6. Jean-Yves Goffi: Az ember és az állat viszonya. Magyar Lettre International, 2001. nyár. 45 sz.
7. Manon-Maren Grisebach: A zöldek filozófiája. Ember és állat. In.: Politikai ökológia 14. Bölcsész Index Centrál Könyvek, Bp. 1989.
8. Noelle Lenoir: Az élet tisztelete és az élőlény joga. Világosság, 1999/2. sz.
9. Sándor István: A dologi jog helyzete és főbb változási tendenciái Nyugat-Európában. Kézirat a Dologi Jogi Bizottság részére.
10. Sebeők János: A környezetvédelem csapdájában. Harmadik Part 6. szám.
11. Széchy Ágnes: Az állatok társadalmi helyzete. Harmadik part 5. szám
12. Turgonyi Zoltán: Szeressék-e a keresztények a himlővírusokat? Liget, 2000/10. p. 54-63.
13. Zoltán Ödön: Dolgok és állatok. Magyar Jog 1990/11.

jogi hírek

interjúk

publikációk

vitafórum

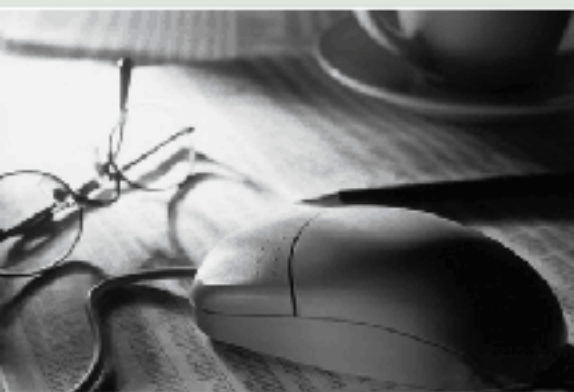
szaknévsor

jogi szakkönyv-katalógus

jogi állásbörze

szakmai rendezvények

heti hírlevél

országos ügyvédi szaknévsor

magyar, angol és német nyelven

ügyfél keres ügyvédet szolgáltatás